

Journal of Current Researches on Business and Economics (JoCReBE)

Volume: 6   Number: 1   Year: 2016

e-ISSN: 2547-9628

Strategic Researches Academy ©

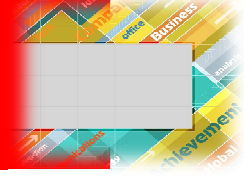

Year: 2016

Volume: 6

Issue: 1

**Journal of Current Researches
on Business and Economics
(JoCReBE)
ISSN: 2547-9628**

www.stracademy.org/jocrebe

ABOUT THE JOURNAL

Journal of Current Researches on Business and Economics (JoCReBE) is a peer-reviewed, quarterly and publicly available online journal. JoCReBE aims to provide a research source for all practitioners, policy makers, professionals and researchers working in the area of business and economics. The editor in chief of JoCReBE invites all manuscripts that cover theoretical and/or applied researches on topics related to the interest area of the Journal.

The publication languages of the Journal are English and Turkish.

Editor-in-Chief

JoCReBE is currently indexed by

Ulrich's Directiroy, ProQuest, Open J-Gate, International Scientific Indexing (ISI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), International Society for Research Activity (ISRA), InfoBaseIndex, Scientific Indexing Services (SIS), TUBITAKDergiPark, International Institute of Organized Research (I2OR)

CALL FOR PAPERS

The next issue of JoCReBE will be published in three months.

JoCReSS welcomes manuscripts via e-mail.

E-mail: editor@stracademy.org

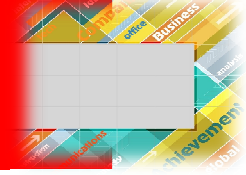
Web: www.stracademy.org

Year: 2016

Volume: 6

Issue: 1

**Journal of Current Researches
on Business and Economics
(JoCREBE)
ISSN: 2547-9628**

www.stracademy.org/jocrebe

EDITORIAL BOARD

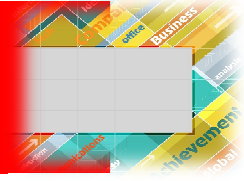
- Dr. Aicher Thomas, University of Cincinnati
Dr. Alexandre Kalache, Oxford University
Dr. Alparslan Murad KASALAK, Akdeniz University
Dr. Apostolopoulou Artemisia, Robert Morris University
Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır, Yüzüncü Yıl University
Dr. Choi Han-Woo, Korea University of International Studies
Dr. E. Annamalai, University of Chicago
Dr. Emrah ATAY, Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Erdal Zorba, Gazi University
Dr. Erkan ÇETİNKAYA, Aydın Adnan Menderes University
Dr. Ersin Teres, İstanbul University
Dr. Esias Meyer, University of Pretoria
Dr. Gloria Gutman, Simon Fraser University
Dr. Gürer Gülsevin, Ege University
Dr. Helen Harton, University of Northern Iowa Cedar Falls
Dr. Horst Unbehaun, Robert Gordon University
Dr. İlhan Genç, Düzce University
Dr. Jürgen Nowak, Uygulamalı Bilimler Alice Salomon University
Dr. Kaplanidou Kyriaki, University of Florida
Dr. Kartakoulis Nicos, University of Nicosia
Dr. Kemal GÖRAL, Muğla Sıtkı Koçman University
Dr. Marcus V. A. Goncalves, Nichols College
Dr. Mehmet Demirbağ, Sheffield University
Dr. Michael H. Eaves, Valdosta State University
Dr. Monika Dohnanská, Teknoloji, Slovakia Dubnica Enstitüt
Dr. Muammer Çetingök Tennessee Knoxville University
Dr. Murat Özbay, Gazi University
Dr. Nadir İlhan, Ahi Evran University
Dr. Nurşen Adak, Akdeniz University
Dr. Özden Tezel, Eskişehir Osmangazi University
Dr. Remzi Oto, Dicle University
Dr. Ronald A. Feldman, Columbia University

Year: 2016

Volume: 6

Issue: 1

**Journal of Current Researches
on Business and Economics
(JoCReBE)
ISSN: 2547-9628**

www.stracademy.org/jocrebe

CONTENT

Title and Author/s	Pages
The Attitude of Accounting Professionals towards Work Ethics and Work Ethics Education: Bilecik Sample Meral EROL FİDAN & Mine ÖZER	1-14
The Examination of Whistleblowing Behaviour According to Organizational Commitment Levels with Qualitative Research* Eylem BAYRAKÇI & Murat KAYALAR	15-42
The Effects of 2008 Financial Crisis on Turkish Banking Sector Performance and Profitability: Financial Ratios and Accounting Based Approach Gülay Selvi HANIŞOĞLU & Cevdet KIZIL	43-58
Independent Regulatory Authority's Role in Accumulation-Privatization Relations Hatice AZTİMUR	59-78
The Normative Analysis of the Cluster of İzmir (IACC) Industrial Air Conditioning and Cooling Sezgin DEMİR & Aylin DİLEK	79-92

Year: 2016

Volume: 6

Issue: 1

**Journal of Current Researches
on Business and Economics
(JoCReBE)
ISSN: 2547-9628**

www.stracademy.org/jocrebe

**The Attitude of Accounting Professionals towards Work Ethics
and Work Ethics Education: Bilecik Sample**

Meral EROL FİDAN¹ & Mine ÖZER²

Keywords
Accounting,
Ethics, Business
Ethic

Abstract

“The Regulations on Ethical Education for Accounting Professionals and Practice of Ethical Contracts” was published by Union of Chambers of Certified Public Accountants in Turkey. Following the introduction of these regulations, educations for accounting professionals were initiated in 2015 with the help of professional chambers. The regulations aim to create willingness for ethical learning and identify the terms and conditions of the ethical contract between accounting professionals and the professional chambers they belong to and also identify the format of the ethical education that the accounting professionals will receive prior to such a contract so as to achieve ethical education and acquisition of ethical behavior. This study includes the evaluation of the comments- concerning the ethical education method and content covered by the Regulations- by accounting professionals that are members of Chamber of Certified Public Accountants in Bilecik (SMMMO) after the first ethical education they were offered by this chamber. During the interviews, accountants pointed out that they received adequate instruction on workplace ethics and responsibility to society. They also indicated that they improved their ability to make ethical decisions thanks to case studies. The interviews revealed that accountants found ethical education on the website prepared by Union of Chambers of Certified Public Accountants in Turkey (TÜRMOB) sufficient. The participants also agreed with the proposal that similar educations should be held in The Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey (TOBB) or other business chambers. Furthermore, the need for more and longer educations was mentioned. Some participants, on the other hand, stated that ethical conceptions of individuals cannot be changed with an online education. Evaluating the responses from accountants, regarding the ethical educations, based on job experience revealed that those with more job experience gave more positive answers.

¹ Corresponding Author. Doç.Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, meral.fidan@bilecik.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme

Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiği Eğitimine Bakışı: Bilecik Uygulaması

**Anahtar
Kelimeler**
Muhasebe, Etik,
Meslek Etiği.

Özet

Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği tarafından “Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ” yayınlanmıştır. Tebliğ sonrasında muhasebe meslek mensuplarının eğitimleri 2015 yılında meslek odaları aracılığı ile başlatılmıştır. Tebliğ’in amacı etik öğrenme yönünde isteklilik yaratarak, etik eğitimi ve etik davranış gelişimini sağlamak üzere, muhasebe meslek mensupları ile bunların bağlı oldukları meslek odası arasında yapılacak etik sözleşmenin ve sözleşme yapılması öncesinde meslek mensubunun tabi olacağı etik eğitiminin usul ve esaslarını belirlemektir.

Bu çalışmada Bilecik Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (SMMMO) tarafından Bilecik SMMMO’na kayıtlı meslek mensuplarına verilen ilk etik eğitimleri sonrasında meslek mensuplarının Tebliğ’de belirtilen etik eğitimi yöntemi ve içeriği hakkındaki görüşleri değerlendirilmiştir. Yapılan mülakatlara göre meslek mensuplarına işyeri etiği ve kamuya olan sorumlulukları hakkında yeterli eğitim verildiğini, verilen örnek olaylar sonrasında etik karar verebilme algılarının geliştiğini belirttikleri tespit edilmiştir. Meslek mensupları Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) tarafından oluşturulan internet sitesinin etik eğitimi için yeterli olduğu belirtilmekle beraber, benzer eğitimlerin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) veya diğer esnaf odalarında da yapılması gerektiği önerisine de katılmışlardır. Eğitim süresinin artması ve sonrasında eğitimlerin tekrarlanması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte bireylerde oluşmuş etik algısının internetten dinlenen bir eğitimle değişmeyeceği düşüncesi de verilen cevaplar arasında yer almaktadır. Meslek mensuplarının verilen etik eğitimleri hakkında verdikleri cevaplar tecrübeleri açısından değerlendirildiğinde ise tecrübesi fazla olan meslek mensuplarının tecrübesi az olan meslek mensuplarına kıyasla daha olumlu cevaplar verdikleri tespit edilmiştir.

1. Giriş

Mesleki etik, meslek mensuplarına, kişisel eğilimlerinden ziyade meslek kuruluşlarınca belirlenmiş kurallar çerçevesinde davranmaya yönlendiren, zorlayan ilkeler bütünüdür. Meslek etiği, mesleğin icrasında toplum yararının gözetilmesini ön plana çıkarır. Böylece dünyanın her yerinde mesleği icra edenlerin ortak davranış kurallarına uymasını sağlar. Sermaye piyasalarını etkileyen finansal raporları hazırlayan ve denetleyen muhasebe meslek mensubunun sosyal sorumluluk gereği tarafsız davranması gerekmektedir. Bu zorunluluk gereği muhasebe meslek kuruluşları mesleki etiğin önemi üzerinde durmuş meslek mensupları için etik standartlar yayınlamıştır. Muhasebecilerden, sosyal sorumluluk içinde kamu yararını gözeterek, dürüst, tarafsız ve bağımsız bir biçimde gerekli mesleki hassasiyeti göstererek özenli çalışması beklenmektedir. Muhasebe etiğine göre; muhasebe meslek mensupları, faaliyetlerini sürdürmesi sırasında meslek örgütleri tarafından kabul edilen standartlara, Genel Kabul Görmüş Muhasebe Kavram ve İlkelerine uygun davranmalıdır. Bu çerçevede Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) özellikle muhasebe öğrencilerinin ve meslek mensuplarının mesleki bilgilerinin, değerlerinin, becerilerinin yanında etik kurallarının geliştirilmesi üzerine de odaklanmıştır.

TÜRMOB tarafından açıklanan “Serbest Muhasebeci ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir Meslek Ahlak Kuralları İle İlgili Mecburi Meslek Kararı”, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin uymaları gereken mesleki ahlak kurallarını düzenlemektedir. Bu yönetmeliğin ikinci bölümünde “Genel Mesleki Standartlar” başlığı altında etik kurallarını belirtmiştir (Resmi Gazete, 2001:Sayı 24557):

“Bu mecburi meslek kararının amacı, yasal gerekleri aşan ölçüde meslek mensuplarının kendilerini kontrol etmeleri amacıyla moral ilkeler sistemini, toplum, müşteriler ve diğer meslek mensuplarıyla ilişkilerde uyulması gereken ve yerine getirilmesi gereken kuralları içerir.”

09.10.2007 tarih ve 26675 sayılı Resmi Gazete’de SM, SMMM ve YMM’lerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeleri Hakkında Yönetmeliğin birinci maddesinde yönetmeliğin amacı; “tüm üyeleri en üst derecede mesleki bilgiye sahip, sosyal sorumluluk bilinci olan, etik değerlere bağlı, rekabet anlayışı daha kaliteli hizmet sunumu biçiminde oluşmuş, güveniler ve saygın bir meslek mensupları kitlesi oluşturmak hedefine ulaşmak için muhasebe meslek mensuplarının mesleki ilişkilerde uymaları gereken asgari etik ilkelerini belirlemektir” şeklinde belirtilmiştir. Bu yönetmenlikte etik ilkeleri üç bölümde ele alınmıştır (Resmi Gazete, 2007: Sayı:26675):

- Birinci bölümde; tüm meslek mensuplarının uyması gereken temel etik ilkelerini ve bu ilkelerin uygulanması için gerekli kavramsal çerçeve sunulmaktadır.
- İkinci bölümde; bağımsız çalışan meslek mensuplarının uyacakları etik ilkeleri içermektedir.
- Üçüncü bölümde; bağımlı çalışan meslek mensuplarının uyacakları etik ilkeleri içermektedir.

TÜRMOB 27 Mart 2014’te 28954 Sayılı Resmi Gazete ile Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ yayınlamıştır. Tebliğ’in yayınlanma amacı olarak; etik öğrenme yönünde isteklilik yaratarak, etik eğitimi ve etik davranış gelişimini sağlamak ve meslek mensupları ile bağlı oldukları meslek odaları arasında etik sözleşmesi imzalanmasının sağlanması için sözleşme öncesinde meslek mensuplarının tabi olacakları etik eğitim usul ve esaslarını belirlemektir şeklinde belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2014: Sayı 28954).

2. Literatür İncelemesi

Literatürde muhasebe meslek etiği ile ilgili meslek mensupları üzerinde yapılmış birçok çalışma bulunmakla birlikte, en son yayınlanan 28954 Sayılı Tebliğ sonrasında etik eğitimi almak zorunluluğu getirilen meslek mensuplarının bu Tebliğin içeriği ve verilen etik eğitimleri hakkında yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Aşağıda etik ile ilgili meslek mensupları ve stajyerleri üzerinde yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

Kızıl ve diğerlerinin (2015), çalışmasında Yalova ilinde muhasebe meslek mensuplarının muhasebe etik algı düzeyini ve meslek etiğine olan bakış açılarını

tespit etmek amacıyla yaptığı anket sonucunda meslek mensuplarının genel olarak etik ve meslek etiği kavramlarına duyarsız kalmadıkları ve kendilerini bu konularda sürekli geliştirmeye istekli bir davranış sergiledikleri belirlenmiştir. Birçok noktada etik kurallara uyulduğu, ancak bir takım spesifik konularda etik kurallara uygun hareket edilmediği belirtilmiştir.

Subaşı ve Fidan (2015), çalışmalarında Türkiye’de TÜRMOB’a kayıtlı olarak staj yapan meslek mensubu adaylarına muhasebe etik eğitimi hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Adayların eğitim hayatları boyunca etik ile ilgili herhangi bir eğitim alıp almamalarına, stajları süresince meslek ahlakına aykırı olaylarla karşılaşma karşılıklarına ve eğitim durumlarına göre istatistiki olarak anlamlı farklılıklar olan noktalar tespit edilmiştir. Etik eğitimi ile ilgili olarak temel kavramlara ağırlıklı yer verildiği fakat çıkar çatışmaları ve çözüm yolları ile ilgili konulara daha az değinildiği belirtilmiştir. Etik eğitimi ile ilgili konuların daha çok gerçek vak’a çalışmaları şeklinde işlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bitlisli ve Dinç (2015), çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının makyavelist kişilik özellikleri ile etiksel karar verme davranışları arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amaçlanmış, muhasebe meslek mensuplarının bazı makyavelist kişilik eğilimleri düzeyi ile etiksel karar verme davranışları arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışma sonucunda muhasebecilerin yaş, cinsiyet, mesleki tecrübe şeklinde ifade edilen demografik özellikleri ile etiksel karar verme davranışı arasında önemli düzeyde farklılıklar tespit edilememiştir.

Daştan ve diğerleri (2015), çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerinde etik ikilem ve etik karar alma konularında farkındalık düzeylerini değerlendirmek amaçlanmıştır. Trabzon’da faaliyet gösteren meslek mensuplarına anket uygulanmış ve meslek mensuplarının etik farkındalık düzeylerinde, cinsiyet, eğitim düzeyi ve mesleki deneyim açısından farklılıkların olduğu belirtilmiştir.

Yılmaz ve diğerleri (2015) yaptıkları çalışmada Samsun’da bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarının TÜRMOB etik yönetmeliğini nasıl algıladıklarının ve genel etik değerler konusundaki görüşlerinin incelenmesi amacıyla yaptığı araştırma sonucunda, muhasebe meslek mensuplarının kıdem durumuna göre kıdemli meslek mensupları lehine anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Dürüstlük ile mesleki yeterlilik ve özen puanlarında kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Yücel ve Kartal (2014), çalışmalarında İstanbul’daki 500 meslek mensubunun etik algılarının, mesleki faaliyetleri üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Meslek mensuplarının yarıya yakın bölümü, etik ilkelerin uygulanmasında önemli zafiyetlerinin olduğuna inandıklarını belirttikleri tespit edilmiştir.

Çubukçu (2012), yaptığı çalışmada işletme bölümü lisans ve lisansüstü eğitimlerdeki etik dersleri ile ilgili durum analizi yapılmıştır. Çubukçu, dünyada etik eğitimi konusuna verilen önemin artışına paralel olarak, ülkemizde de üniversitelerin ilgili bölümlerinde etik ile ilgili derslerin hem daha erken dönemlerde yaygınlaşarak, zamanlamasının değişmesi hem de sayısının artması gerektiğini vurgulamıştır.

Yalçın (2011), çalışmasında TÜRMÖB tarafından muhasebe meslek mensuplarının uyacakları etik ilkelerinin Türkiye’de bağımsız çalışan muhasebe meslek mensupları ve meslek mensuplarından hizmet alan işletmeler tarafından nasıl algılandığının tespiti amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda bağımsız çalışan muhasebe meslek mensupları ve işletmelerin Birlik tarafından, dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış olarak belirlenen temel etik ilkeler konusunda sunulan ifadeler tespit edilmiştir.

Okay (2011), çalışmasında Diyarbakır’da bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışa ve hata yapmaya yönlendiren en güçlü faktör veya faktörlerin neler olduğunu araştırmak amacıyla anket düzenlemiştir. Bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarını etik dışı davranışlara ve hatalara yönelmelerini önleyen faktörlerin başında, meslek mensuplarının devlete olan bağlılığı ve etik dışı davranışlar ve hatalara yönelten gerekçelerin başında da devlet ile ilgili bir faktör olan “devletin adil bir vergi sisteminin olmaması” tespit edilmiştir

Kaya ve Yanık (2011), çalışmasında Erzurum’da çalışan meslek mensuplarına anket uygulanmıştır. Çalışmanın amacı, meslek mensuplarının meslek etiğine ve müşteri memnuniyetine yaklaşımlarını ve algılamalarını, düşüncelerini ölçmeye ve önceden var olan bilgileri güncellemektir. Araştırma sonucunda meslek mensuplarının müşteri memnuniyetini çoğunlukla esas aldıkları, mükelleflerden etik kurallara uyulmaması yönünde telkin aldıkları ve mükelleflerin mali tabloların düzenlenmesine müdahil oldukları belirlenmiştir. Meslek mensuplarının hizmet sunarken, bağımsız ve tarafsız davranmadıkları da belirtilmiştir.

Kısakürek ve Alpan (2010), çalışmasında Sivas’ta bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarının mesleki etik konusundaki yargılarını, etik ilkelere uymalarında veya etik dışı davranışlarında etkili olan nedenleri belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda etik kurallara uyulmasında çevresel baskıların, alınan eğitimlerin, meslek örgütlerinin denetimlerinin, cezai ve vicdani yaptırımların etkili olduğu tespit edilmiştir. Meslek mensubunun daha çok para kazanma arzusu, kişisel ahlaki zayıflık ve eğitim kurumlarında meslek etiği derslerinin zorunlu olmaması gibi nedenler ise etik dışı davranış nedenleri olduğu tespit edilmiştir.

Güney ve Bozkurt (2011), çalışmalarında Erzurum ilinde SMMM’ler ve stajyerleri üzerinde bir anket uygulamıştır. Meslek mensuplarına stajyerlerinin etik konusunda yeterli bilgi sahibi olduğuna inanıp inanmadıkları sorulduğunda, stajyer çalıştırdığını beyan eden meslek mensuplarının %60’ının stajyerlerinin etik konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını düşündüğünü belirtmişlerdir.

Marques ve Pereira (2009), çalışmalarında Portekizli 317 meslek mensubu üzerinde bir anket çalışması uygulamıştır. Çalışmalarında muhasebecilerin mesleki deneyimleri sırasında gelişen etik davranışlarını konusunda farklılıkları tespit etmektedir. Muhasebe deneyimleri hakkında geliştirilen beş senaryo üzerinde verilen cevaplara göre etik yargıları ölçülmeye çalışılmıştır. Mensupların yaşlarının ana belirleyici faktör olduğu görülmüştür. Cinsiyet faktöründe de beş senaryonun ikisinde erkek ve kadınlarda farklılık göstermiştir.

Blanthorne vd. (2007), araştırmalarında muhasebe fakültelerinde muhasebe eğitimi veren eğitimciler üzerinde bir anket çalışması uygulamıştır ve etiğin eğitimle öğretilip öğretilmeyeceğini, etik eğitimini kimlerin vermesi gerektiğini, etik eğitiminin nerede verilmesinin daha doğru olabileceğini analiz etmeye çalışmıştır. 279 eğitiminin cevapladığı anket sonuçlarına göre etik eğitiminin muhasebe eğitimi verilen fakültelerde öğretilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Etik eğitiminde ne öğretilmesi gerektiği sorusunda, mesleki uygulamalar sırasında karşılaşılabilecek etik konularının öncelikle olması gerektiği eğitimcilerce belirtilmiştir. Ankete katılanların yaklaşık % 80'ni bütün muhasebe derslerinde etik eğitimi için gerekli konulardan yer alması gerektiğini belirttikleri görölmüştür. Etik eğitiminde kullanılması gereken yöntemler içinde en fazla vaka analizinin olması gerektiğinin belirtildiği tespit edilmiştir.

3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, muhasebe meslek etiğine yönelik yapılan son düzenlemeler sonrasında, meslek mensuplarına uygulanan meslek etiği eğitimi ve etik sözleşme imzalanması zorunluluğu getirilmesi sonucunda meslek mensuplarının yapılan uygulamalar hakkındaki düşüncelerini belirlemektir. Bu amaçla meslek mensuplarının arasında etik eğitimi konusundaki düşünceleri tespit edilerek, tecrübe değişkeni açısından meslek mensuplarının arasında farklılık olup olmadığı değerlendirilecektir.

4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışmanın örneklemini Bilecik SMMMO'na kayıtlı olan 70 muhasebe meslek mensubu oluşturmakta olup, Oda tarafından eğitim verilmiş olan meslek mensupları sayısı ile sınırlıdır. Araştırma Aralık 2015-Ocak 2016 aylarında yapılmış olup, cevaplar katılan meslek mensuplarının sorulara verdikleri önem dereceleri ile sınırlıdır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma soruları hazırlanırken "Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ" den yola çıkılarak bir ölçek geliştirilmiştir. Araştırmada mülakat yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan soru formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Tebliğ hakkında meslek mensuplarının görüşlerinin tespiti ile ilgili tek uçlu 13 soru yer almakta olup, ayrıca bu sorularla ilgili ilave görüşleri de sorulmuştur. İkinci bölümde uygulanan etik eğitimi sonrasında bu eğitimler hakkındaki düşüncelerinin belirlenmesine yönelik 5'li Likert (5. Kesinlikle katılıyorum, 4.Katılıyorum, 3. Fikrim Yok, 2. Katılmıyorum, 1. Kesinlikle Katılmıyorum) ile ölçülen 24 adet soru yer almaktadır. Üçüncü bölümde meslek mensuplarının demografik özellikleri ile ilgili 5 soru yer almaktadır. Bu çalışmada araştırmanın sadece birinci bölümü değerlendirme kapsamına alınmıştır. Veriler IBM SPSS Statistics 21 Programı kullanılarak değerlendirilmiştir.

6. Araştırma Sonuçları

Çalışmada değerlendirilen 42 adet soru için Cronbach's Alpha 0,920 olarak hesaplanmış olup, sosyal bilimler alanı için oldukça yeterli bir değerdir. Araştırmaya etik sözleşme eğitimi almış olan 50 meslek mensubu katılmış olup,

Tablo 1’de demografik özellikleri verilmektedir. Katılımcıların % 58’inin 20 yıl üstü tecrübeye sahiptir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Unvan	F	%	Cinsiyet	F	%
SM	3	6,0	Kadın	12	24,0
SMMM	47	94,0	Erkek	38	76,0
Toplam	50	100,0	Toplam	50	100,0
Eğitim Durumu	F	%	Yaş	F	%
Lise	6	12,0	25-35	8	16,0
Önlisans	2	4,0	36-45	16	32,0
Lisans	39	78,0	46-55	15	30,0
Lisansüstü	3	6,0	55 üstü	11	22,0
Toplam	50	100,0	Toplam	50	100,0
Tecrübe	F	%			
0-10 yıl	16	32,0			
11-20 yıl	5	10,0			
20 Yıl üstü	29	58,0			
Toplam	50	100,0			

Meslek mensuplarına 28954 Sayılı Resmi Gazete ile Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ’e göre verilen etik eğitimleri hakkındaki düşünceleri için hazırlanan 13 soruya verdikleri cevaplar Tablo 2-14 arasındaki tablolarda meslek mensuplarının tecrübeleri açısından sınıflandırılarak gösterilmiştir.

Meslek mensuplarına internet üzerinden TÜRMOB tarafından ve yüz yüze olarak da Oda tarafından verilen etik eğitimleri hakkında 13 soru yöneltilmiştir. Meslek mensuplarının sorulara verdikleri yanıtlar aşağıdaki tablolarda meslek mensuplarının meslekteki tecrübe süresine göre sınıflandırılarak gösterilmiştir. Verilen etik eğitiminin kendilerinde etik öğrenme yönünde isteklilik yaratıp yaratmadığı meslek mensuplarına sorulduğunda Tablo 2’de görüldüğü gibi “Evet” cevabı verenlerin % 50 sinin 20 yıl üstü tecrübeye sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca meslek mensuplarından etik eğitimlerin devam etmesi gerektiği görüşü de gelmiştir.

Meslek mensuplarına TÜRMOB tarafından oluşturulmuş olan internet sayfası üzerinden verilen etik eğitiminin yeterliliği sorulmuştur. Tablo 3’te verilen sonuçlara göre meslek mensuplarının % 64 ü “Evet” yeterli cevabını vermiştir. Evet diyenlerin % 38’i 20 yıl üstü tecrübeye sahip olan meslek mensubudur. Ayrıca kişisel özelliklerle ilgili olan bir eğitimin internetten dinlenen bir eğitimle kolayca değiştirilemeyeceğini belirten ve kişilerin kendi kendine bir şeyler öğrenme eğiliminde olmadıklarını ve eğitimlerin şimdilik yeterli olacağı fakat yenilenerek devam etmesi gerektiğini belirten katılımcılar vardır.

Etik eğitiminin yönteminin etik eğitimlerinin verimliliği açısından uygun olup olmadığı sorulduğunda Tablo 4’te görüldüğü gibi “Evet” cevabı verenlerden % 36’lık grup yine 20 yıl üstü tecrübeye sahiptir. İlave görüş olarak meslek mensuplarının eğitimlerin yaptırımlarla desteklenmesi gerektiği yönünde görüşler bildirilmiştir.

Tablo 2: Verilen Etik Eğitiminin Meslek Mensupları Üzerinde Etik Öğrenme Yönünde İsteklilik Yaratması

Cevaplar	Soru 1- Verilen etik eğitimi etik öğrenme yönünde isteklilik yarattı mı?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	14	28,0	4	8,0	25	50,0	43	86,0
Hayır	2	4,0	1	2,0	4	8,0	7	14,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Tablo 3: TÜRMOB Tarafından Oluşturulan İnternet Sitesi Etik Eğitiminin Meslek Mensupları İçin Yeterliliği

Cevaplar	Soru 2- TÜRMOB tarafından oluşturulan internet sitesi etik eğitimi için sizce yeterli mi?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	11	22,0	2	4,0	19	38,0	32	64,0
Hayır	5	10,0	3	6,0	10	20,0	18	36,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Tablo 4: TÜRMOB Etik Eğitiminin Yönteminin Etik Eğitimlerinin Verimliliği Açısından Uygunluğu

Cevaplar	Soru 3- Etik eğitiminin yöntemi etik eğitimlerinin verimliliği açısından uygun mu?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	12	24,0	4	8,0	18	36,0	34	68,0
Hayır	4	8,0	1	2,0	11	22,0	16	32,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Tablo 5: Eğitimdeki Örnek Olayların Sayısının Yeterliliği

Cevaplar	Soru 4- Eğitimdeki örnek olayların sayısı yeterli miydi?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	7	14,0	4	8,0	15	30,0	26	52,0
Hayır	9	18,0	1	2,0	14	28,0	24	48,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Verilen eğitimdeki örnek olayların sayısının yeterli olup olmadığı sorulduğunda Tablo 5’te görülen sonuçlar elde edilmiştir. Tecrübe açısından değerlendirdiğimizde ise 20 yıl üstü tecrübeye sahip meslek mensuplarının bu soruya daha fazla “Evet” cevabı verdiği görülmüştür. Eğitimdeki örnek olayların artırılması gerektiğini belirten meslek mensupları da olmuştur. Eğitimde verilen örnek olaylar etik davranış gelişimini sağlayabilmek açısından uygun olup olmadığına dair sorulan soruya verilen cevaplar Tablo 6’da yer almaktadır. Yine 20 yıl üstü tecrübeye sahip meslek mensupları bu soruya “Evet” cevabını daha fazla vermişlerdir. Ayrıca toplumun eğitilmesinin şart olduğunu ve meslek odaları, okullar, dernekler ve sivil toplum örgütlerinde de benzer eğitimlerin yaygınlaştırılmasının gerekli olduğunu belirten meslek mensupları olmuştur.

Tablo 6: Eğitimde Verilen Örnek Olayların Etik Davranış Gelişimini Sağlayabilmek Açısından Uygunluğu

Cevaplar	Soru 5- Sizce verilen örnek olaylar etik davranış gelişimini sağlayabilmek açısından uygun mudur?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	12	24,0	3	6,0	17	34,0	32	64,0
Hayır	4	8,0	2	4,0	12	24,0	18	36,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Eğitimin TÜRMOB-TESMER dışında başka bir kurumca verilmesi daha uygun olur muydu şeklindeki soruya meslek mensuplarından yaklaşık % 41 oran ile 20 yıl üstü tecrübeye sahip olanların “Hayır” cevabını verdikleri Tablo 7’de gösterdiğimiz sonuçlarda görülmüştür. Muhasebe meslek mensupları kendilerine verilecek eğitimlerde meslek odasının etkin olmasını önemsemektedirler.

Tablo 7: Uzaktan Etik Eğitimlerinin TÜRMOB-TESMER Dışında Başka Bir Kurum Tarafından Verilmesi

Cevaplar	Soru 6- Uzaktan etik eğitimlerinin sizce TÜRMOB-TESMER dışında başka bir kurumca verilmesi mi gerekirdi?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	5	10,2	1	2,0	9	18,4	15	30,6
Hayır	10	20,4	4	8,2	20	40,8	34	69,4
Toplam	15	30,6	5	10,2	29	59,2	49	100,0

Teorik eğitim süresinin yeterli olup olmadığı ile ilgili soruya 20 yıl üstü tecrübeye sahip meslek mensupları daha fazla olumlu cevap vermiştir. Ayrıca teorik eğitim süresinin artması gerektiğini, teorik eğitimle birlikte uygulamaların da verilmesinin konunun anlaşılması bakımından daha faydalı olacağını belirten meslek mensupları olmakla birlikte, eğitim süresinin fazla olduğunu belirten meslek mensupları da bulunmaktadır.

Tablo 8: Teorik Eğitim Süresinin Yeterliliği

Cevaplar	Soru 7- Teorik eğitim süresi (20 saat) sizce yeterli mi?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	8	16,0	2	4,0	17	34,0	27	54,0
Hayır	8	16,0	3	6,0	12	24,0	23	46,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Eğitimin meslek mensuplarının bağlı oldukları Odalar aracılığı ile verilmesinin yeterli olup olmadığı sorulduğunda ise Tablo 9’da verilen sonuçlara göre meslek mensuplarının tamamına yakınının eğitimlerin Oda tarafından verilmesi görüşüne katılmışlardır.

Tablo 9: Eğitimlerin Mensupların Bağlı Oldukları Odalarca Verilmesinin Yeterliliği

Cevaplar	Soru 8- Sizce eğitimlerin mensupların bağlı oldukları Odalarca verilmesi yeterli oldu mu?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	14	28,0	5	10,0	26	52,0	45	90,0
Hayır	2	4,0	0	0,0	3	6,0	5	10,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Oda tarafından 6 saatlik yüz yüze verilen eğitimin meslek mensupları tarafından yeterli olduğunun beyan edildiği tespit edilmiştir. Tablo 10’da verilen sonuçlar incelendiğinde 20 yıl üstü tecrübeye sahip meslek mensuplarının daha fazla olumlu cevap verdiği görülmektedir. Ayrıca meslek mensupları tarafından verilen ilave görüşlerde sürenin yeterli ve arttırılabileceği yönünde görüşler de bulunmaktadır. Etik eğitimleri için meslek mensuplarının kuruma ödedikleri bedelin verilen eğitim süresi açısından yeterliliği sorulduğunda, meslek mensuplarının verdikleri cevaplara göre Tablo 11’de görüldüğü gibi meslek mensuplarının eğitim için ödedikleri bedelin eğitime değdiği konusunda olumlu cevaplar çok daha fazladır. Eğitim sonunda verilen taahhütnamenin işyerinde görünür bir yere asılmasının gerekliliği konusunda ise 20 yıl üstü tecrübeye sahip meslek mensupları daha fazla “Evet” cevabı vermişlerdir.

Tablo 10: Verilen Yüz Yüze Eğitim Süresinin Yeterliliği

Cevaplar	Soru 9- Yüz yüze eğitim süresi (6 saat) sizce yeterli mi?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	9	18,0	2	4,0	19	38,0	30	60,0
Hayır	7	14,0	3	6,0	10	20,0	20	40,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Tablo 11: Etik Eğitimi İçin Ödenen Bedelin Uygunluğu

Cevaplar	Soru 10- Etik eğitimi için ödediğiniz bedel bu eğitim için değer mi?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	13	26,5	3	6,1	24	49,0	40	81,6
Hayır	3	6,1	2	4,1	4	8,2	9	18,4
Toplam	16	32,7	5	10,2	28	57,1	49	100,0

Tablo 12: Verilen Taahhütnamenin İşyerine Görünür Bir Yere Asılmasının Gerekliliği

Cevaplar	Soru 11- Taahhütnamenin işyerine görünür bir yere asılması sizce gerekli mi?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evet	10	20,4	2	4,1	20	40,8	32	65,3
Hayır	6	12,2	3	6,1	8	16,3	17	34,6
Toplam	16	32,7	5	10,2	28	57,1	49	100,0

Yapılan etik sözleşmenin mükellefler için bir anlam ifade edeceğini düşünüp düşünmedikleri sorulan meslek mensuplarından % 70’i “Hayır” cevabı vermekle birlikte çoğunluk 20 yıl üstü tecrübeye sahiptir. Bununla birlikte belgenin verilip, görünür bir yere asılması zorunluluğundan ziyade meslek mensuplarının etik davranışlarını geliştirici başka çalışmalar yapılması gerektiği de belirtilmiştir.

Tablo 13: Yapılan Etik Sözleşmenin Mükellefler Gözündeki Durumu

Cevaplar	Soru 12- Bu sözleşmenin mükelleflere bir anlam ifade edeceğini düşünüyor musunuz?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evvet	6	12,0	1	2,0	8	16,0	15	30,0
Hayır	10	20,0	4	8,0	21	42,0	35	70,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Tablo 14: Eğitim Sonrasında Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik Duyarlılıklarının Durumu

Cevaplar	Soru 13- Sizce Muhasebe Meslek Etiği Sözleşmesi imzalanma zorunluluğu sonrasında muhasebe meslek mensuplarında etik duyarlılıklarında olumlu bir değişme olmuş mudur?							
	0-10 yıl	%	11-20 yıl	%	20 üstü	%	Toplam	%
Evvet	8	16,0	2	4,0	17	34,0	27	54,0
Hayır	8	16,0	3	6,0	12	24,0	23	46,0
Toplam	16	32,0	5	10,0	29	58,0	50	100,0

Eğitim sonrasında meslek mensuplarının etik duyarlılıklarında bir değişme olup olmadığı sorulduğunda ise, Tablo 14'te verilen sonuçlara göre meslek mensuplarından özellikle 20 yıl üstü tecrübeye sahip olan meslek mensuplarının bu soruya olumlu cevap verdikleri tespit edilmiştir. Çalışmada sorduğumuz sorulara verilen cevapların dışında meslek mensuplarının konu ile ilgili belirtmek istedikleri ilave görüşleri de alınmıştır. Bu görüşler aşağıda belirtilmiştir:

- Verilen etik eğitiminin felsefe tarihinden bir farkı olmadığı,
- Mükelleflere de etik ile ilgili kurallara uymadıklarında yaptırımlar uygulanması gerektiği,
- Etik eğitiminin faydalı olduğunu fakat davranışlar üzerinde hemen etkili olmayacağı,
- Etik eğitiminin etkisinin kişiden kişiye farklı sonuçları olacağı,
- Sadece meslek mensuplarını değil toplumun etik konusunda eğitilmesi gerektiği,
- İlk eğitim verildiği için eğitimi verenlerin yetersiz olduğu,
- Belli bir yaştan sonra etik davranışların kolay değiştirilemeyeceği,
- TÜRMOB'un meslek mensuplarına verdiği eğitimlerinin genel olarak iyi olduğu,
- Özenle tertip edilmiş verimli bir eğitim olduğunu belirtenlerle birlikte, verilen eğitimin altyapısı üzerinde çalışılması gerektiği,

Ayrıca bazı meslek mensuplarının internette verilen eğitimlerin kontrolünün yapılamayacağını belirttiği, eğitim linki çalıştırıldıktan sonra dinleyen olup olmadığını denetleyen bir sistem olmadığı için, dinleyip dinlememek meslek mensubunun yine kendi etik duyarlılığına kalacaktır şeklinde görüşlerini belirten meslek mensupları da bulunmaktadır.

7. Sonuç

Yapılan mülakatlar sonucunda meslek mensupları TÜRMOB tarafından oluşturulan internet sitesinin etik eğitimi için yeterli olduğunu belirtmekle beraber, benzer

eğitimlerin diğer esnaf odalarında da yapılması gerektiğini de düşündüklerini bildirmişlerdir. Eğitim süresinin artması ve sonrasında eğitimlerin tekrarlanması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte bireylerde oluşmuş etik algısının internette dinlenen bir eğitimle değişmeyeceği de verilen cevaplar arasında yer almaktadır. Meslek mensupları tecrübeleri açısından değerlendirildiğinde ise tecrübesi fazla olan meslek mensuplarının tecrübesi az olan meslek mensuplarına kıyasla daha olumlu cevaplar verdikleri tespit edilmiştir.

Muhasebe meslek etiği; muhasebe meslek mensuplarınca mesleklerini icra ederken kanunlara uygun işlemlerin yapılması yanında toplumun değer yargılarına da önem verilerek güvenilir bilgilerin topluma sunulması ve müşteriler, toplum, meslektaşlar ve ilgili meslek kuruluşları ile olan ilişkilerde uyulması gereken kurallar bütünüdür. Etik kavramının anlaşılması, etik ilkelerin tanınması ve özümsemesi, etik ikilemlere karşı duyarlı hale gelmesi, etik anlayışla yargıda bulunabilme yetkinliğine ulaşılması gibi özellikler kazanılması uzun bir süreci gerektireceği için, meslek mensupları ve adaylarına yönelik etik eğitiminin nasıl olması gerektiği, zamanlaması ve süresi dünya çapında tartışılan bir konu olmuştur. Bununla birlikte, etik kavramının öğretilecek bir kavram olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Olumlu, olumsuz pek çok farklı görüşün mevcut olduğu etik eğitime ilişkin tartışmalarda, felsefi bir bakış açısını ifade eden, etik kavramı ile ilgili eğitime, erken dönemde başlayıp yaşam boyu devam eden bir eğitim olması gerektiği fikri ağır basmaktadır.

Türkiye’de, muhasebe eğitimine meslek etiği konusunda bilincin yaratılması görevi TÜRMOB’a, üniversitelere ve meslek odalarına düşmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının sadece mesleki eğitimle elde ettikleri bilgi ile kalmamaları aynı zamanda meslek etiği konusunda da kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının olması gereken niteliklerine uygun bir şekilde yetiştirilebilmesi için eğitim araçlarının geleneksel yapıdan uzaklaşması, gelişen teknolojiye ayak uyduran eğitim yöntemleri denenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Bitlisli, Ferhat ve Mehmet Dinç (2015). “Makyavelist Kişilik Eğilimleri ve Etiksel Karar verme Davranışı İlişkisi: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, C: 17(4): 921-942.
- Blanthorne, Cindy, Stacy.E. Kovar and Dann G.Fisher (2007). “Accounting Educators’ Opinions About Ethics in The Curriculum: An Extensive View”, *Issues in Accounting Education*, 22.3, (August): 355–390.
- Çubukcu, Sezen (2012), “Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Komitesi Düzenlemeleri Çerçevesinde Etik Eğitime İlişkin Durum Analizi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 12(1): 103-116.
- Daştan, Abdulkerim, Yaşar Bayraktar ve Uğur Bellikli (2015), “ Muhasebe Mesleğinde Etik İkilem ve Etik Karar Alma Konularında Farkındalık Oluşturma: Trabzon İlinde Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C: 29(1): 63-82.
- Güney, Selami ve Ramazan Bozkurt (2011), “Muhasebe Meslek Mensupları Ve Aday Stajyerlerin Muhasebe Hata Ve Hileleri Karşısındaki Etiksel Tutumları:

Erzurum İli Muhasebe Meslek Mensupları Ve Stajyerler Uygulaması”, Türkiye 3.Ulusal Kurumsal Yönetim, Yolsuzluk, Etik ve Sosyal Sorumluluk Konferansı, 7-11 Haziran, Nevşehir.http://icongfesr2011.Tolgaerdogan.Net/Documents/National_Presentations/UL08.Pdf.

- Kaya, Nurullah ve Ramazan Yanık (2011). “Muhasebe Meslek Ahlakı, Etik ve Müşteri Tatmini İlişkisi”, Ekev Akademi Dergisi, S:49, ss.293-306.
- Kısakürek, Mustafa ve Nesrin Alpan (2010). “ Muhasebe Meslek Etiği ve Sivas İlinde Bir Uygulama”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:47, ss.213-228.
- Kızıl, Cevdet, Vedat Akman, Sultan Aras, Naim O.Erzin (2015). “Yalova İlinde İkamet Eden Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Etik Algısı”, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 8(1): 6-31.
- Marques, Pedro Augusto and José Azevedo Pereira (2008). “Ethical Ideology And Ethical Judgments in The Portuguese Accounting Profession”, Journal of Business Ethics, 86:227–242.
- Okay, Suat (2011), “Muhasebe Hata ve Hilelerinin Meslek Etiği Açısından İrdelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, <http://sbe.kmu.edu.tr/userfiles/file/tezler/isletme/suatokay.pdf>
- Resmi Gazete, (2014). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ”, Tarih: 27.03.2014, Sayı: 28954,<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140327.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140327.htm>
- Resmi Gazete, (2007). Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik”, Tarih: 19.10.2007, Sayı: 26675. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071019.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071019.htm>
- Resmi Gazete, (2001), “Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlik Meslek Ahlak Kuralları İle İlgili Mecburi Meslek Kararları”, Tarih: 18.10.2001, Sayı: 24557, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011018.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011018.htm>.
- Subaşı Şerife ve Meral Erol Fidan (2015). “ Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Etik Eğitimi Görüşleri”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 17(3), ss: 667-700.
- Yalçın, Selçuk (2011). “Muhasebe Meslek Mensupları ve İşletmelerin Etik Konusunda Tutumları: Türkiye Araştırması”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim, ss.47-66.

Yılmaz, Erdal, Suat Yıldırım ve Hüseyin H. Bahar (2015), “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Etik Algısı: Samsun Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak 2015, ss.27-41.

Yücel, Recep ve Cihat Kartal (2014). “Muhasebecilerin Mesleki Uygulamalarındaki Etik Algılarına İlişkin Bir Araştırma”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4.2.(Temmuz):124-248,
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/kusbd/article/view/5000112751/5000104992>

E-ISSN:
2547-9628

Strategic Research Academy ©

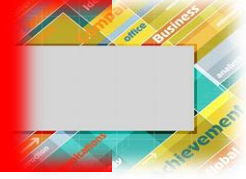
© Copyright of Journal of Current Researches on Business and Economics is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.

Year: 2016

Volume: 6

Issue: 1

**Journal of Current Researches
on Business and Economics
(JoCReBE)
ISSN: 2547-9628**

www.stracademy.org/jocrebe

The Examination of Whistleblowing Behaviour According to Organizational Commitment Levels with Qualitative Research*

Eylem BAYRAKÇI¹ & Murat KAYALAR²

Keywords

Affective
commitment,
continuance
commitment,
normative
commitment,
whistleblowing.

Abstract

In an increasingly competitive environment, organizations could apply or ignored illegal, unethical, misconduct practices for the sake of succeed. Such irregularities that occurred within organizations could lead to negative consequences on organizations members, organizations and even society. Many studies indicated that the organizations members are most important resources that detection and prevention of irregularities occurred within organization. Whistleblowing is one of the behavior alternatives could be chosen by member of organization that encounters the irregularities. But, when the member of organization encounters an irregularity, he/she may conflict and dilemma between commitment to the organizations, his/her colleagues and moral responsibility.

The aim of the study is to present whistleblowing possibility (intention/behavior) of members of organizations and whether to vary these possibility according to organizational commitment levels. For this purpose a research was conducted on academicians', bank employees' and healthcare workers' participants. Because of the whistleblowing relevant part of study was done with qualitative research method, the other behavior possibilities might able to detect. As a result of research, it was determined that organizational commitment levels were partially effective on behavior possibilities. Furthermore, by using grounded theory method from qualitative research methods was provided to suggest new whistleblowing types not listed in literature before.

* Bu çalışma Eylem Bayrakçı tarafından Doç. Dr. Murat Kayalar danışmanlığında tamamlanan "Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Göre İfşa Davranışının Nitel Araştırma İle İncelenmesi: Isparta İli Örneği" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Çalışma aynı zamanda 14-16 Ekim 2016 tarihleri arasında düzenlenen International Conference of Strategic Research in Social Science and Education (ICoSReSSE)'de bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Corresponding Author. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Senirkent Meslek Yüksekokulu, eylembayrakci@sdu.edu.tr

² Doç. Dr., Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, murat.kayalar@ikc.edu.tr

Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Göre İfşa Davranışının Nitel Araştırmayla İncelenmesi*

Anahtar Kelimeler
devam bağlılığı,
duygusal bağlılık,
normatif bağlılık,
ifşa.

Özet

Artan rekabet ortamında örgütler başarılı olmak uğruna bazı kanun dışı, etik dışı, gayrimeşru uygulamalara başvurabilmekte veya görmezden gelebilmektedir. Örgüt içinde gerçekleşen böylesine usulsüzlükler örgüt üyeleri, örgüt ve hatta toplum üzerinde olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Yapılan bir çok çalışma örgüt üyesinin, örgüt içinde gerçekleşen usulsüzlüklerin tespit edilmesinde ve önlenmesinde en önemli kaynak olduğunu göstermektedir. İfşa usulsüzlükle karşılaşan örgüt üyesinin seçebileceği davranış alternatiflerinden birisidir. Ancak, örgüt üyesi bir usulsüzlükle karşılaştığında, örgütüne ve çalışma arkadaşlarına duyduğu bağlılık ile ahlaki sorumluluk arasında bir çatışma, ikilem yaşayabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, örgüt üyelerinin ifşa olasılığını (niyeti/davranışı) ve bu olasılığın örgütsel bağlılık düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Bu amaçla, akademisyen, banka çalışanı ve sağlık çalışanı katılımcılar üzerinde araştırma yapılmıştır. Araştırmanın ifşa ile ilgili bölümünün nitel araştırma yöntemiyle yapılmış olması nedeniyle diğer davranış olasılıkları da belirlenebilmiştir. Araştırmanın sonucunda, bağlılık düzeylerinin davranış tercihleri üzerinde kısmen etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden gömülü kuramın kullanılması yazında daha önce yer almayan yeni ifşa türlerinin önerilmesini sağlamıştır.

1. Giriş

Rekabet ortamında başarılı olmak isteyen örgütler, örgüt içinde bazı kanun dışı, etik dışı, gayri meşru işlem ve uygulamalara başvurabilmektedir. Örgütlerin yaptığı, görmezden geldiği veya belki de farkında olmadığı bu usulsüzlükler, insanların can ve mal güvenliğine ve refahına zarar verebileceği gibi kamu kaynaklarının israf edilmesine de neden olabilmektedir. Son yıllarda ortaya çıkan bir çok örgütsel usulsüzlük ve skandal da bunu göstermektedir.

Örgütsel usulsüzlükler genellikle uzun bir zamana yayılan, bir çok aktörün rol aldığı, çok sayıda kişiyi etkileyen ve usulsüzlükle ilgili belgelerin uygulamayı yapan kişinin elinde olduğu bu nedenle tespit edilebilmesinin ve ispatlanabilmesinin oldukça zor olduğu uygulamalardır (Pascoe ve Welsh, 2011, s.146). Yapılan birçok çalışma örgüt üyesinin örgütsel usulsüzlüklerin tespit edilmesinde ve ispatlanmasında en önemli kaynak olduğunu göstermektedir. İfşa, örgüt üyesinin (halen çalışan veya usulsüzlük yapıldığı sırada çalışmış olan) örgüt içinde gözlemlediği/yaşadığı kanun dışı, etik dışı, gayri meşru uygulamaları düzeltme/durdurma gücü ve yetkisine sahip örgüt içindeki veya örgüt dışındaki kişi veya kurumlara bildirmesidir (Near ve Miceli, 1985, s.4).

Örgütsel bağlılık, örgüt üyesinin örgütü ile kurduğu psikolojik bağlantı noktasıdır. Yazında en çok araştırmaya konu olmuş ve bugüne kadar en kapsamlı deneysel değerlendirmesi yapılmış olan örgütsel bağlılık modeli Allen ve Meyer'in üç bileşenli bağlılık modelidir (Sersic, 1999, s.18). Bu modele göre örgüt üyesi örgütüne isteklilik, ihtiyaç veya yükümlülük nedenleriyle bağlanmaktadır. Bir örgüt üyesinde bu üç psikolojik durum aynı anda görülebilmektedir. Ancak bu

kaynaklardan birisi daha baskın olarak örgüte bağlanmanın asıl nedenini oluşturmaktadır. Örgüte isteklilik nedeniyle bağlı olan üyelerin duygusal bağlılığı, ihtiyaç nedeniyle bağlı olan üyelerin devam bağlılığı ve yükümlülük nedeniyle bağlı olan üyelerin ise normatif bağlılığı daha yüksek olacaktır.

Örgüt üyesi örgütünde bir usulsüzlük gözlemlediği zaman genellikle örgütte gerçekleşen usulsüzlüğün ifşa edilmesi gerekliliği ile örgütüne duyduğu bağlılık arasında bir ikilem, bir çatışma yaşamaktadır. Örgüt üyelerinin usulsüzlükler karşısında ifşayı tercih edip etmeyeceklerinin bağlılık düzeylerinden etkilenmesi beklenmektedir. Ancak bu konuda ulusal yazında yapılmış kapsamlı bir uygulamalı çalışmaya rastlanılmamıştır. Uluslararası yazında yapılan çalışmaların ise yetersiz ve birbiriyle çelişkili olduğu görülmektedir.

2. Literatür Taraması

2.1. İfşa (Whistleblowing)

İfşa, örgüt içinde veya örgütle ilişkili yapıda meydana gelen kanun dışı, etik dışı, gayrimeşru olay veya uygulamaların, bu uygulamaları durdurma veya düzeltme gücü ve yetkisine sahip olan, örgüt içindeki veya örgüt dışındaki kişi veya kurumlara, bu uygulamalar yapıldığı sırada örgüt üyesi olan bir kişi tarafından bildirilmesi davranışıdır (Near ve Miceli, 1985, s.4) Kelimenin kabul görmüş evrensel bir tanımı yoktur (Lewis; 2011, s.72) ancak temel parametre örgütsel usulsüzlük olarak kabul edilebilecek, kanun dışı, etik dışı, gayrimeşru, kötü yönetim (liderlik) uygulamaları gibi olayların örgüt üyesi tarafından açığa çıkartılmasıdır.

Örgüt üyesinin ifşa olasılığının kişisel, iş ile ilgili ve örgütsel bir çok faktörün etkisi altında olduğu görülmektedir. Kişisel faktörler; demografik, psikolojik, kültürel ve etik faktörler, kontrol odağı, etik yargı, bireysel ahlâk olarak sıralanırken (Bayrakçı, 2016, s.37), iş ve iş çevresi ile ilgili faktörler; rol sorumlulukları, örgütsel pozisyon, yöneticiye duyulan güven, bilgi saklama yeteneği, yönetimin duyarlılığı, eğitim düzeyi, iş tatmini, ücret düzeyi gibi faktörlerdir (Bayrakçı, 2016, s.41-43). Örgütsel faktörler ise, örgüt yapısı ile ilgili unsurlar, misilleme olasılığı, usulsüzlüğün türü/önemi/boyutu, örgüt iklimi ve örgüt kültürü olarak sıralanabilir (Bayrakçı, 2016, s.43).

İfşa bir olay olmaktan çok farklı aşamalardan oluşan karmaşık bir karar verme sürecidir. Bu aşamaları oluşturan her adım farklı unsurlardan etkilenir. Genel olarak süreci etkileyen bu unsurlar; davranışa neden olan güdü, ifşacının gücü, ifşacının anonimliği ve güvenilirliği olarak sayılabilir (Bayrakçı, 2016, s.57-59). Aynı zamanda süreci oluşturan her adımda farklı öğelerin (aktör, hedef, ifşanın alıcısı, konu, bilgi, güdü, hareket ve sonuç) rolleri söz konusudur. Yazında ifşa süreci ile ilgili farklı adımlardan ve aşamalardan söz edilmektedir (Dozier ve Miceli, 1985, s.831-834; Henik, 2008, s.113; Mclean ve Keenan, 1999, s.260; Near ve Miceli, 1985, s.5). Genel olarak ifşa karar süreci beş adımdan oluşmaktadır (Bayrakçı, 2016, s.285); 1- karşılaşılan usulsüzlüğün değerlendirilmesi, 2- delillerin değerlendirilmesi, 3- örgüt içi ifşa mekanizmalarının değerlendirilmesi, 4- davranış alternatiflerinin ve olası sonuçlarının değerlendirilmesi, 5- davranışın seçilmesi.

Süreci etkileyen farklı unsurlar ve öğeler nedeniyle örgüt üyesi bu sürecin sonunda her zaman ifşaya karar vermeyebilir. Örgüt üyesinin ifşa dışında tercih edebileceği davranış alternatifleri; sessiz kalmak, çalışma arkadaşlarıyla olayı/durumu tartışmak usulsüzlüğü yapanı uyarmak/konuşmak veya örgütten ayrılmak olacaktır (Bayrakçı, 2016, s.77-83). Bu bağlamda örgüt üyesinin beş davranış alternatifi vardır: **Sessiz kalmak**, hem usulsüzlüğü yapan örgütün hem de usulsüzlüğü gözlemleyen örgüt üyesinin en az riskle karşılaştığı seçenektir (Dehn ve Calland, 1996, s.2). Milliken, Morrison ve Hewlin (2003, s.1455)'e göre bireyin özellikleri, yönetici (danışman, supervisor) ile ilişkiler, gönderilen mesajın özellikleri, örgütsel bağlam (örgütsel çevre) ve en önemlisi örgüt kültürü sessiz kalma seçeneğini etkileyen faktörlerdir. **Çalışma arkadaşlarıyla olayı tartışmak/danışmak**, örgüt üyesinin önündeki diğer davranış alternatifidir. Bazı potansiyel ifşacılar, durumla ilgili onların nasıl hissettiğini öğrenmek, usulsüzlük hakkında daha fazla bilgi almaya çalışmak veya örgütün nasıl tepki vereceğini anlamaya çalışmak gibi nedenlerle çalışma arkadaşlarıyla olayı/durumu tartışabilirler (Holtzhausen, 2007, s.187). Bu durumda söz konusu çalışma arkadaşı usulsüzlüğü sonlandıracak, ceza verebilecek güce ve yetkiye sahip olmamalıdır. Bu bakımdan çalışma arkadaşları ile tartışma, çalışanın sessiz kalmasına neden olacak süreçte bir geçiş noktası olabilir (Binikos, 2006, s.38). Örgüt içinde herhangi bir usulsüzlükle karşılaştığında örgüt üyesinin çalıştığı **örgütten ayrılmaya karar vermek** davranış seçeneklerinden birisi olarak ifade edilmektedir (Mesmer-Magnus ve Viswesvaran, 2005, s.280). Elbette bu kararı vermek oldukça güç olacaktır. Örgüt üyesinin çalışma süresi arttıkça örgütü için yaptığı yatırımlar artacak ve bu kararı vermek daha zor hale gelecektir. Çalışma süresi fazla olan örgüt üyelerinin örgütten ayrılmaya karar verme olasılıkları, sessiz kalmak veya içsel ifşada bulunma olasılıklarından daha az görülmektedir (Mesmer-Magnus ve Viswesvaran, 2005, s.280). Bunun yanı sıra çalışan işinden ayrılmanın maliyetlerini ve sahip olduğu alternatifleri de değerlendirecek ve buna göre karar verecektir. Bu nedenle iş alternatiflerinin fazla olduğu sektörlerde (bankacılık, finans gibi) bu davranışın görülme olasılığı daha fazla olacaktır (Bayrakçı, 2016, s.82). Örgüt üyesi örgüt içinde bir usulsüzlükle karşılaştığında, usulsüzlüğü yapan **faille konuşmayı ve usulsüzlükle ilgili uyardı** da tercih edebilir. Uyarma veya konuşmanın sonucuna göre örgüt üyesi diğer davranış seçeneklerini tekrar gözden geçirebilecektir. Örgüt üyesi, özellikle eş düzeyinin usulsüzlükleri söz konusu olduğunda çalışma arkadaşıyla konuşmak ve onu uyarmak davranışını gösterebilmektedir Bu davranış, iş ilişkilerinin bozulmaması için tercih edilebilecektir. Aynı zamanda usulsüzlükle ilgili faili uyarmak örgüt üyesinin vicdanını rahatlatacak ve ahlâki sorumluluğunu yerine getirdiğini düşünmesini sağlayacaktır (Bayrakçı, 2016, s.83). **Ifşa**, usulsüzlükle karşılaşan örgüt üyesinin önündeki diğer bir seçenektir. Elbette, başta örgüt ve örgüt üyeleri olmak üzere bir çok kesim üzerinde olumsuz sonuçları olan ifşaya karar vermek oldukça zordur. Özellikle ifşacı, ifşa sonucunda karşılaşabileceği sosyal (dışlanmak, isim takılmak gibi) ve/veya işle ilgili (işten çıkarılmak, başka yerde görevlendirilmek, imkanları kısıtlanmak gibi) misillemeleri de gözden geçirecektir. Örgüt üyesi usulsüzlük karşısında ifşaya karar vermişse, olaya veya duruma bağlı olarak en uygun ifşa türünü tercih edecektir. Tercih edilebilecek ifşa türleri, içsel ve dışsal ifşa, anonim ve isimli ifşa, resmi ve gayri resmi ifşa, yumuşak ve sert ifşa,

eş düzey ifşa, aktif ve pasif ifşa, kişisel ve kişisel olmayan ifşa, faili gizli ve faili açık ifşa olarak sıralanabilir (Bayrakçı, 2016, s.26). **İçsel ifşa**, örgüt içindeki kişi veya birimlere yapılan ifşadır. **Dışsal ifşa**, örgüt dışındaki basın, meslek odaları, yargı, sivil toplum örgütleri, emniyet güçleri gibi kişi veya kurumlara yapılan ifşadır (Park, Blenkinsopp, Öktem ve Ömürgönülşen, 2008, s.930). **Anonim ifşa**, ifşacının ifşada bulunurken kimliğini gizleyerek veya takma isim ile ifşada bulunmasıyken, **isimli ifşa**, kimliği ile ilgili gerçek bilgileri vererek ifşada bulunmasıdır (Park vd, 2008, s.930). **Resmi ifşa**, ifşanın örgüt içi resmi ve kurumsal yolların ve prosedürlerin kullanılarak yapılmasıdır. **Gayri resmi ifşa**, güvenilen veya yakın görülen yetki sahibi bir kişiye şahsen ifşada bulunulmasıdır (Park vd., 2008, s.930). **Yumuşak ifşa**, kurum içi politikalara ilişkin ancak kanuna aykırılık olarak görülemeyecek bilgilerin ifşasıdır (Lazarus, 2014, s.2). Klasik durumu ifade eden kanun dışı, etik dışı meşru olmayan uygulamaların ifşası ise **sert ifşadır** (Leiter, 2014, s.430). **Eş düzey ifşa**, ifşacının kendisi ile aynı hiyerarşik kademedede bulunan örgüt üyelerinin usulsüzlüklerini ifşasıdır ve bir çeşit yatay kontrol mekanizmasıdır (Trevino ve Victor, 1992, s.40; Zhuang, 2003, s.2). **Aktif ifşa**, usulsüzlüğü ifşacı ortaya çıkarttığı zaman söz konusudur. Bu durumda ifşacı elindeki bilgi ve belgelerle birlikte kendiliğinden yetkili birimlere ifşada bulunmaktadır. **Pasif ifşa** ise zaten şüphelenilen veya bilinen bir durumla ilgili örgüt içi veya dışı kişi, birim veya kurumlardan gelen bilgi talebi karşısında örgüt üyesinin bilgisini paylaşmasıdır (Alp, 2013, s.6). **Kişisel ifşa**, ifşacının kendisine karşı yapılan ve kendisine zararı dokunan bir usulsüzlüğü (maruz kalınan haksız ayrımcılık, psikolojik baskı ve tacizler gibi) ifşa etmesiyle, başka bir örgüt üyesine, örgüte, müşterilere veya topluma zarar verecek usulsüzlüklerin ifşa edilmesi ise **kişisel olmayan ifşadır** (Bayrakçı, 2016, s.31). **Faili gizli ifşa**, usulsüzlüğü gözlemleyen veya usulsüzlükten zarar gören örgüt üyesinin elindeki bilgi ve belgeleri ifşa ederken usulsüzlüğü yapan kişiyi açıkça belirtmeden, failin kimliğini gizleyerek ifşada bulunmasıdır. **Faili açık ifşa** ise ifşacının elindeki belge ve bilgilerle birlikte usulsüzlüğü yapanı da açıkça belirterek ifşada bulunmasıdır. Faili gizli ifşa, örgüt içinde gerçekleşen usulsüzlüklere dikkati çekmek ve usulsüzlüğü ortadan kaldırmak bakımından olumlu bir davranış olmasına rağmen, ifşanın alıcısı birimlerin söz konusu usulsüzlükle ilgili sağlıklı araştırma ve inceleme yapmasını engelleyebilecektir. Faili gizli ifşa, ifşacıya koruma sağlayarak ifşa olasılığını arttırmaktadır. Ancak ifşa sürecinin sağlıklı işleyebilmesi ve ifşanın etkinliğinin sağlanması bakımından faili açık ifşa daha etkili bir yol olacaktır (Bayrakçı, 2016, s.32-33).

2.2. Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık çok boyutlu bir kavramdır. Bu nedenle kavramı tanımlamak oldukça zordur. Örgütsel bağlılık konsepti hâlâ yönetim, örgütsel davranış, örgüt psikolojisi ve insan kaynakları yönetimi gibi alanların en zorlu ve en çok araştırılan kavramlarından birisi olarak görülmektedir (Cohen, 2007, s.336). Farklı alanlarda çalışan araştırmacıların kavramın farklı yönlerini vurgulamaları, yazında farklı tanımlamaların yapılmasına neden olmuştur. Ancak bağlılık genellikle bireyi bir veya daha fazla hedefle ilişkili bir harekete bağlayan bir güç olarak görülmektedir (Anttila, 2014, s.3). Örgütsel bağlılık, çalışanın örgütünden ayrılma isteğini azaltan çalıştığı örgütle kendisi arasında kurduğu psikolojik bir bağlantı noktasıdır. Bu

bağlılık çalışanın örgütün amaçlarını benimseme ve üstlendikleri görevleri isteyerek yapmayı da içermektedir (Allen ve Meyer, 1996, s.252).

Yazında örgütsel bağlılıkla ilgili farklı yaklaşımların bulunduğu görülmektedir. Bunların içinde, tutumsal yaklaşımlar, davranışsal yaklaşımlar ve çoklu bağlılık yaklaşımları şeklindeki üçlü sınıflandırmaya daha çok yer verildiği görülmektedir.

Tutumsal bağlılık konusunda en önemli çalışmalardan birisi de Allen ve Meyer'e aittir (Gül, 2002, s.45). Allen ve Meyer'e göre bağlılık, çalışanın örgütten ayrılma olasılığını azaltan (Allen ve Meyer, 1996, s.252) ve bireyi örgüte bağlayan psikolojik bir durumdur (Allen ve Meyer, 1990, s.14). Kişinin bir hedefe (örneğin örgütüne) katılımının ve duygusal bağının yansımaları olan bağlılıkların, bağlılığın alıcısına ekonomik veya sosyal maliyetinden daha fazla çıkar sağladığı görülmektedir (Meyer, Stanley, Herscovitch ve Topolnytsky, 2002, s.47).

Yazında en çok araştırmaya konu olmuş ve bugüne kadar en kapsamlı deneysel değerlendirmesi yapılmış olan örgütsel bağlılık modeli Allen ve Meyer'in üç bileşenli bağlılık modelidir (Sersic, 1999, s.18). Modele göre örgüt üyesinin bağlılığı üç bileşenden oluşur: *Duygusal bağlılık*; bireyin örgüt üyesi olmaktan gurur duyduğu, örgütün kimliğiyle özdeşleştiği güçlü bir bağlılıktır (Allen ve Meyer, 1990, s.2). *Devam bağlılığı*; örgütten ayrılmanın maliyeti yüksek olacağı için örgüte devam etmeyi gerektirir (Allen ve Meyer, 1990, s.3). *Normatif bağlılık*; bu bağlılıkta örgüt üyesinin çalıştığı örgüte bağlı kalması bir görevdir ve çalışan doğru olduğunu düşündüğü için örgütte kalmaya devam etmektedir (Maltin, 2011, s.8).

2.3. Örgütsel Bağlılık ve İfşa

Yazında örgütsel bağlılık ile ifşa davranışı arasındaki ilişkiyi araştıran sınırlı sayıda uygulamalı çalışma vardır. Örgütsel bağlılığın ifşa olasılığını etkileyeceğini öne süren modellerde daha çok örgütsel sadakat değişkeni kullanılmıştır. İfşa olasılığı ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi doğrudan araştıran ilk teorik çalışma ise Street (1995)'e aittir. Near ve Miceli (1995, s.690) örgütsel bağlılığın ifşanın etkinliği üzerinde etkisinin olmadığını ancak ifşa olasılığını etkileyebileceğini belirtmişler ve bu konuda çalışma yapılmasını önermişlerdir.

Mesmer-Magnus ve Viswesvaran (2005, s.280) örgüt içinde usulsüzlükle karşılaşan bir kişinin önünde genel olarak üç seçenek olduğunu ifade etmişlerdir: 1) Örgütten ayrılmak 2) İfşa 3) Sessiz kalmak. Allen ve Meyer'in (1990, s.2) üç bileşenli modeline göre; duygusal bağlılık düzeyinde bulunan çalışanlar, örgütün amaç ve değerleriyle özdeşleşmiş, güçlü ve yüksek örgütsel bağlılık düzeyinde bulunan çalışanlardır. Böyle çalışanların örgütün kural ve normlarına daha bağlı olması beklenmektedir (Randall, 1987, s.465; Wilks, 2011, s.12). Bu çalışanlar örgütlerine daha sadık olacaktır ve örgüt içinde gerçekleşen etik dışı veya usulsüz davranışları kabul etme olasılıkları da daha düşük olacaktır (Wilks, 2011, s.12). Bu nedenle karşılaştıkları usulsüzlükleri ifşa etme olasılıkları örgütten ayrılma veya sessiz kalmaya göre daha fazla olacaktır. Hatta ifşayı örgüte duydukları duygusal bağlılığı göstermenin bir yolu olarak görecektirler (Dishan, 2004, s.161). Devam bağlılığı, örgütten ayrılmanın maliyeti yüksek olduğu için örgütte kalmayı içeren bağlılık düzeyidir. Çalışan, örgütte kalmak için yatırımlar yapmıştır ve bunlardan vazgeçmek istememektedir. Bu nedenle örgüt içinde karşılaştıkları usulsüzlükler karşısında örgütten ayrılmaktansa ifşayı tercih edebileceklerdir, özellikle

usulsüzlük süreklilik gösteriyorsa, rahatsızlık veriyorsa veya kabul edilemez ise bu olasılık daha da artacaktır (Mesmer-Magnus ve Viswesvaran, 2005, s.280). Normatif bağlılık gereklilik bağlılığıdır. Çalışan bir görev olarak gördüğü için örgütte kalıyordur ve örgüte karşı ahlâki yükümlülükleri vardır. Böyle çalışanlar örgüte karşı (işverenlerine) kendilerini borçlu hissedebilirler ve örgüt içindeki usulsüzlüklerin düzeltilmesini sağlayarak karşılık vereceklerini düşünebilirler (Dışhan, 2004, s.161). Bu nedenle örgüte zararı dokunacak usulsüzlükler karşısında sessiz kalma veya örgütten ayrılma olasılıklarının daha düşük olacağı ve ifşayı tercih edecekleri düşünülmektedir.

Ifşayı prososyal davranış olarak kabul eden araştırmacılar ise (Ahmad, Smith, Ismail ve Yunos, 2011; Near ve Miceli, 1995; Street, 1995) örgütsel bağlılık ile ifşa arasındaki ilişkiyi prososyal açıdan incelemişlerdir. Buna göre örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanların daha fazla prososyal davranışta bulunmaları beklenmektedir. Bu nedenle bu bakış açısına göre, yüksek bağlılık ifşa olasılığını arttıracaktır. Ancak yine de dışsal ifşa örgüte daha fazla zarar vereceği için bu ifşa türünün prososyal bir davranış olarak kabul edilemeyeceğini, içsel ifşanın ise örgüte usulsüzlük büyümeden ve bir skandala dönüşmeden, örgütün imajı zedelenmeden düzeltme imkanı vereceği için prososyal davranış olarak kabul edilebileceğini savunan araştırmacılar da bulunmaktadır (Staw, 1984). Bu bakış açısına göre ise bağlılık düzeyi ile içsel ifşa arasında olumlu, dışsal ifşa arasında olumsuz ilişki olması beklenmektedir.

Graham (1993, s.683)'a göre ifşacılar ortalamanın üzerinde performans gösteren ve örgütsel bağlılığı yüksek çalışanlardır. Westin (1981) yaptığı araştırmada, kurumsal ifşacıların çoğunluğunun kendilerini, "doğrudan ses" (içsel ifşa) kullanmaya çalışan oldukça sadık çalışanlar olarak gördüklerini ortaya çıkartmıştır (Dışhan, 2004, s.161). Bu çalışanlar gözlemledikleri usulsüzlükleri örgüte zarar vermeden önce önlem almaya yardım etmek için üst yönetimi uyarma girişiminde bulduklarına inandıklarını belirtmişlerdir (Dışhan, 2004, s.161-162).

Randall (1987, s.461-462) örgütsel bağlılıkla ilgili çalışmasında, düşük düzeydeki bağlılığın ifşa ile sonuçlanması durumunda örgütlerin ve kişilerin karşılaşabilecekleri olumlu ve olumsuz sonuçlardan bahsetmiştir. Buradan yola çıkarak yazarın, örgütsel bağlılık ile ifşa arasında olumsuz ilişki olduğunu varsaydığı ve düşük örgütsel bağlılığın ifşaya neden olabileceğini düşündüğü görülmektedir.

Somers ve Casal (1994) doğrudan muhasebe yöneticilerinin ifşa niyetleri ile örgütsel bağlılığı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, örgütsel bağlılığın gözlemlenen usulsüzlüklerin içsel ifşa olasılığını etkilediği sonucunu ortaya çıkartmıştır. Ancak aynı çalışmada, örgütsel bağlılık ile usulsüzlüklerin dışsal ifşası arasında bir ilişki bulunamamıştır. Somers ve Casal (1994, s.270) örgütsel bağlılık ile ifşa arasındaki ilişkinin, orta düzeyde bağlılıkta ifşa olasılığının daha fazla olacağını düşündürecek şekilde ters U şeklini aldığını belirtmişlerdir. Mesmer-Magnus ve Viswesvaran (2005) yaptıkları çalışmada örgütsel bağlılığın ifşa niyeti ve ifşa davranışı ile olumlu ilişkisinin olduğunu öne sürmüşlerdir, ancak araştırma bulguları bu hipotezlerini desteklememiştir. Yazarlar, içsel ifşa ve dışsal ifşa değerlendirmesinde farklılık olabileceğini, sonucun bundan kaynaklanabileceğini belirtmişlerdir (MesmerMagnus ve Viswesvaran, 2005, s.286). Sims ve Keenan

(1998) örgütsel bağlılık ve dışsal ifşa arasında olumlu ilişki olduğunu öne sürmüşlerdir ancak elde ettikleri bulgular belirgin bir sonuç için yetersiz kalmıştır. Taylor ve Curtis (2010) çalışanın örgütsel bağlılığı ve çalışma arkadaşlarına bağlılığı ile ifşa niyeti arasında olumlu ilişki olduğunu tahmin etmiş ancak bu hipotezlerini sınırlı bir şekilde destekleyebilmişlerdir. Ahmad vd. (2011) örgütsel bağlılık düzeyi yüksek olan çalışanların içsel ifşa olasılıklarının daha fazla olacağı yönünde hipotezde bulunmuşlardır ancak araştırma bulguları hipotezlerini desteklememiştir. Gökçe (2014) öğretmenler arasında yaptığı araştırmada, ifşa davranışında bulunan çalışanların normatif bağlılık düzeyinin daha düşük olduğunu sonucunu ortaya çıkartmıştır.

Teorik ve uygulamalı birçok çalışma, örgütsel bağlılığın ifşa davranışını olumlu etkileyeceğini belirtmektedir (Dozier ve Miceli, 1985; Street, 1995). Örgütsel bağlılığı yüksek çalışanların örgütlerine zarar verecek davranışların önlenmesi ve daha büyük olumsuzluklara yol açmadan örgüt içinde düzeltilmesine imkan vermesi bakımından daha fazla içsel ifşa eğiliminde olacakları tahmin edilmektedir.

3. Yöntem

Örgüte, örgüt üyelerine, kimi zaman topluma zarar verebilecek bir çok örgütsel usulsüzlüğün tespit edilebilmesinde ve ispatlanabilmesinde örgüt üyesi en önemli kaynaktır. Ancak ifşaya karar vermek örgüt üyesi için çalıştığı örgüte duyduğu bağlılık ile toplumsal sorumluluğu yerine getirmek arasında bir seçim yapmak gibi görünebilir. Bu bağlamda, araştırmanın temel sorusu "örgüt üyelerinin örgütsel bağlılık düzeylerinin ifşa niyeti (olasılığı) üzerindeki etkileri nelerdir?" olarak belirlenmiştir. Temel araştırma sorusuna bağlı olarak araştırma amacı, örgütsel bağlılık düzeyine göre ifşa niyetinin (davranışının) farklılaşıp farklılaşmadığı ve hangi durumlarda etkilendiğinin ortaya çıkartılmasıdır.

Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Katılımcıların örgütsel bağlılık düzeylerini ortaya çıkartmak üzere 27 sorudan oluşan Allen ve Meyer'in örgütsel bağlılık ölçeği kullanılmıştır. Aynı sorular üzerine demografik özellikleri belirlemeye yönelik sorular da eklenmiştir. Örgütsel bağlılık ölçeği doldurulduktan sonra her bir katılımcı ile nitel görüşme yapılmıştır.

Araştırma nitel araştırma merkezli bir çalışmadır. Nitel araştırmalar, herhangi bir içerikte veya etkinlikte katılımcılarca oluşturulan anlamları açıklamak ve anlamak için kullanılır (Marrow ve Smith, 2000, alıntılanan Hoş, 2012, s.52). Creswell (1998) nitel araştırmayı daha belirgin olarak, "farklı yöntem bilimsel geleneklere bağlı sosyal ya da insani bir sorunu keşfeden bilgi araştırma süreci" olarak tanımlar (Hoş, 2012, s.52). Nitel araştırmada amaç, insanların yaşadıkları dünyayı nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili bir anlayış ortaya koyarak, bu anlamlandırma sürecinin ana hatlarını belirlemek ve insanların yaşadıklarını nasıl yorumladıklarını ifade etmektir (Merriam, 2013, s.14).

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden Charmaz'ın gömülü kuram yaklaşımı temel alınmıştır. Charmaz (2006) gömülü kuramı "nitel verileri toplamak ve analiz etmek üzere oluşturulan sistematik, esnek kurallar" olarak tanımlamaktadır (Hoş, 2012, s.64). Gömülü kuramın amacı, bir teorinin doğrulanmasından çok keşfedilmesidir. Kuram, büyük miktarlardaki veriyi yönetmek için adım adım

işlenmesini ve veriyi daha alt, açıklanabilir boyutlara indirmeyi sağlar (Richardson ve McGlynn, 2011, s.129). Bu nedenle yaklaşımın en önemli özelliği verilerin toplanması ve analizi sürecinde, verilerde gömülü olan, yeni kavramların ve teorilerin ortaya çıkartılmasıdır (Güven ve Taşkın, 2008, s.934).

3.1. Örneklemin Belirlenmesi

Araştırma kapsamında katılımcıların, akademisyenler, banka çalışanları ve sağlık çalışanlardan oluşmasına karar verilmiştir. Araştırmada, katılımcıların belirlenmesi için kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Genel olarak kartopu örneklem yöntemi, özellikle bir çerçevenin mevcut olmadığı ya da oluşturulmasının güç olduğu durumlarda kullanılmaktadır. (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s.45).

Çalışma kapsamında 8 akademisyen, 12 banka çalışanı ve 15 sağlık çalışanı olmak üzere toplam 35 kişi ile araştırma yapılmıştır.

3.2. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Araştırmada nicel ve nitel yöntem birlikte kullanılmıştır. Katılımcıların örgütsel bağlılık düzeylerini belirleyebilmek için yazında en çok kullanılan ve geçerliği ve güvenilirliği kanıtlanmış Allen ve Meyer'in örgütsel bağlılık ölçeği kullanılmıştır. Katılımcılarla görüşmeye başlanılmadan önce ölçeği cevaplandırmaları istenmiştir. Aynı form üzerinde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular da eklenmiştir. Her bir katılımcının ölçekte yer alan bağlılık türleri ile ilgili sorulara verdikleri cevaplara 1 ile 5 arasında puanlar verilmiştir (kesinlikle katılmıyorum 1.....kesinlikle katılıyorum 5), daha sonra katılımcıların bağlılık türlerine göre aldıkları puanlar toplanmış ve aritmetik ortalamaları alınmıştır. Buna göre her bir bağlılık türünden aldıkları puanlar belirlenmiş ve katılımcının en yüksek puanı aldığı bağlılık türü katılımcının bağlılık düzeyi olarak değişkenler içine tanımlanmıştır. Daha sonra her bir katılımcı ile en kısıası 20 dakika en uzununu 51 dakika olmak üzere nitel görüşme yapılmış ve ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Katılımcılar bu konuda bilgilendirilmiş ve sözlü ve/veya yazılı rızaları alınmıştır. Katılımcıların isimleri ve çalıştıkları kurumların gizli tutulacağı bildirilmiş, araştırmada kod isimlerle yer almışlardır (akademisyenler için A.K.1, banka çalışanları için B.K.1, sağlık çalışanları için SAĞ.KAT.1 gibi). Görüşmeler 2015 yılı haziran ayında yapılmıştır.

Görüşmede katılımcılara sorulmak üzere araştırma soruları hazırlanmıştır. Bununla birlikte katılımcıların özellikle önemli konularda serbestçe konuşmalarına teşvik etmek için "neydi, nasıl olmuştu, en son ne zaman olmuştu, biraz daha açıklar mısınız, peki siz ne yaptınız, bu durumda ne hissettiniz" gibi sondaj sorular sorulmuştur. Ses kayıtları word belgesi halinde bilgisayar ortamına aktarılmış ve satır satır okunarak sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Görüşmelerin sistematik analizini kolaylaştırmak için Maxqda 11 nitel veri analiz programı kullanılmıştır.

Görüşmelere başlamadan önce hazırlanan sorulara katılımcı ifadelerinden yola çıkarak ekleme ve çıkartmalar yapılmıştır. Aynı zamanda çalışmanın başında mesleki etik kodlarının önemli sorumluluk yüklemesi nedeniyle, sağlık çalışanları ile ilgili görüşmelerin sadece hemşire (ebe) katılımcılar ile yapılması

düşünülmüştür ancak katılımcılarla yapılan görüşmelerde hemşire ve ebe katılımcıların, özellikle doktor olarak çalışan sağlık üyelerinin ifşasıyla ilgili olumsuz görüşleri yoğun olarak bildirmesi üzerine doktorlarla da görüşme yapılmasına gerek görülmüştür. Nitel araştırmalarda araştırmacının esnek olması geçerlik konusunda önemli bir adımdır, araştırmacı görüşmelere gerekli gördüğü durumlarda yeni sorular ekleyebilir, daha önce planlanmayan yeni görüşmeler yapabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.256).

Katılımcılarla görüşmeler aynı ortamda, yüzyüze görüşmeler halinde yapılmış, katılımcıların ifadelerine doğrudan alıntılar (anlam kolaylığı açısından sadece noktalama işaretleri kullanılmıştır) yer almış ve buradan yola çıkarak sonuçlar açıklanmıştır. Bu durumlar araştırmacının geçerliliğini etkilemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.256-257).

Araştırma kapsamında görüşme yapılan bazı katılımcılara kendi ifadeleri ile ilgili bulguların bir kısmı gösterilmiş ve bunların kendi görüşlerine ne kadar uygun olduğu konusunda geri dönüş istenmiştir. Katılımcı doğrulaması adı verilen bu strateji, araştırmacının gözlemler hakkındaki yanlış anlama ve ön yargılarını belirleme için kullanılan ve bunları bertaraf etmeyi sağlayacak en önemli yoldur (Maxwell, 2005, alıntılan Merriam, 2013, s.207).

Araştırmaya başlanmadan önce soruların hazırlanması, çalışma alanlarının belirlenmesi, örneklemin seçilmesi aşamalarında, ayrıca, araştırma tamamlandıktan sonra bulguların görsel olarak sunumu, yapılan kodlamalar ve yorumlar ile araştırmacının yöntem bölümü uzman incelemesine sunulmuştur. Uzman incelemesi veya uzman gözden geçirmesi nitel araştırmaların hem geçerliğini hem de güvenilirliğini sağlayan diğer bir yol olarak görülmektedir (Merriam, 2013, s.210-213).

Araştırmacı, araştırma alanı olarak seçilen alanlarda deneyim sahibidir. Nitel araştırmalarda, araştırmacının kendi deneyimi ve dünyayı anlama biçiminin araştırma sürecini etkilediği kabul edilir (Kuş Saillard, 2010, s.17). Öznellik olarak ifade edilebilecek durum, araştırmacının alanlarının belirlenmesinde, soruların sorulmasında ve görüşmeler esnasında takındığı tutumda da devam etmiştir. Araştırmacının, görüşmelerde duygu, düşünce ve deneyimlerini paylaşması böylece veri yaratımı süresince aktif rol üstlenmesi, görüşmelerin daha zengin ve doyurucu veri sunmasını sağlamıştır (Kuş Saillard, 2010, s.17). Araştırmacının kısmen "içeriden" konumunun yol açabileceği yanlılığı ortadan kaldırabilmek için seçilen yöntemde (gömülü kuram) önerilen analiz adımlarının tam bir bağlılıkla yürütülmesi yardımcı olmuştur. Daha açık bir ifadeyle, veriler satır satır tümevarımsal olarak analiz edildiğinden yanlılığı bertaraf edici, keşfedici bir tutum sergilenebilmiştir.

3.3. Araştırmanın Kısıtları

1- Çalışmanın bağlılıkla ilgili değişkenlerinin duygusal, normatif ve devam bağlılığı ile sınırlı olması araştırmacının en önemli kısıtını oluşturmaktadır.

2- Çalışma kapsamında daha önce örneklem kapsamında olmayan, ancak katılımcı ebe ve hemşirelerin yoğun olarak sorun yaşadıklarını belirtmeleri üzerine

örneklem grubuna alınmasına karar verilen bazı doktorların farklı nedenlerle görüşme talebini kabul etmemesi araştırmanın diğer bir kısıtını oluşturmaktadır.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1. Bağlılık Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan 35 katılımcının 22'si devam bağlılığı düzeyinde (%62,86), 12'si duygusal bağlılık düzeyinde (%34,28) ve 1 katılımcı normatif bağlılık düzeyinde (%2,86) yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Bağlılık Düzeyleri

Kod	Frekans	Yüzde	Yüzde (Geçerli)
Devam Bağlılığı	22	62,86	62,86
Duygusal Bağlılık	12	34,28	34,28
Normatif Bağlılık	1	2,86	2,86
Toplam	35	100,00	100,00

Araştırmaya katılan 8 akademisyenden 5'i duygusal bağlılık, 3'ü devam bağlılığı düzeyinde en yüksek puanı almıştır. 12 banka çalışanı katılımcıdan 8'inin devam bağlılığı, 4'ünün ise duygusal bağlılık ile örgütlerine bağlı olduğu görülmektedir. 15 sağlık çalışanı katılımcıdan, 11'i devam bağlılığı, 3'ü duygusal bağlılık ve 1'i normatif bağlılık düzeyinde yer almaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcılara Göre Bağlılık Düzeyleri

Katılımcı	Bağlılık Düzeyi	Katılımcı	Bağlılık Düzeyi	Katılımcı	Bağlılık Düzeyi
A.K. 1	Devam Bağ.	B.K. 1	Duygusal Bağ.	Sağ.Kat.1	Devam Bağ.
A.K. 2	Devam Bağ.	B.K. 2	Devam Bağ.	Sağ.Kat.2	Devam Bağ.
A.K. 3	Duygusal Bağ.	B.K. 3	Devam Bağ.	Sağ.Kat.3	Devam Bağ.
A.K. 4	Devam Bağ.	B.K. 4	Devam Bağ.	Sağ.Kat.4	Duygusal Bağ.
A.K. 5	Duygusal Bağ.	B.K. 5	Devam Bağ.	Sağ.Kat.5	Devam Bağ.
A.K. 6	Duygusal Bağ.	B.K. 6	Duygusal Bağ.	Sağ.Kat.6	Duygusal Bağ.
A.K. 7	Duygusal Bağ.	B.K. 7	Devam Bağ.	Sağ.Kat.7	Devam Bağ.
A.K. 8	Duygusal Bağ.	B.K. 8	Devam Bağ.	Sağ.Kat.8	Devam Bağ.
		B.K. 9	Duygusal Bağ.	Sağ.Kat.9	Devam Bağ.
		B.K. 10	Duygusal Bağ.	Sağ.Kat.10	Devam Bağ.
		B.K. 11	Devam Bağ.	Sağ.Kat.11	Devam Bağ.
		B.K. 12	Devam Bağ.	Sağ.Kat.12	Devam Bağ.
				Sağ.Kat.13	Devam Bağ.
				Sağ.Kat.14	Normatif Bağ.
				Sağ.Kat.15	Duygusal Bağ.

4.2. Bağlılık Düzeylerine Göre Örgütsel Usulsüzlükler Karşısında Davranışlara İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan 35 katılımcı ile örgütsel bağlılık ölçeğini cevaplandırmalarından sonra nitel görüşmeler yapılmış ve örgütlerinde istenmeyen, kanun dışı, etik dışı, ahlak dışı, olaylarla ve uygulamalarla karşılaştıklarında ne yapacakları, nasıl davranacakları sorulmuştur.

4.2.1. Akademisyen Katılımcıların Örgütsel Usulsüzlükler Karşısında Davranış Olasılıkları

Devam bağlılığı düzeyinde yer alan katılımcı 3 akademisyenin örgütsel usulsüzlükler karşısında davranış tercihleri sırasıyla sessiz kalmak ve içsel ifşa olarak sınıflandırılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Devam Bağlılığı Düzeyindeki Akademisyen Katılımcıların Usulsüzlükler Karşısında Davranış Tercihleri

Tema	Frekans	Yüzde	Yüzde (Geçerli)
Sessiz Kalmak	10	76,92	76,92
İçsel İfşa	3	23,08	23,08
Toplam	13	100,00	100,00

Devam bağlılığında yer alan katılımcıların en yüksek olasılığa sahip davranış seçeneği "**sessiz kalmak**"tır (%76,92). Sessiz kalmak üç katılımcının da ilk davranış tercihidir. A.K.1 "*hayır kesinlikle susarım, ... bu tecrübe diyor ki ne olursa olsun böyle işlere girme, görme, duyma diyor...*" ve A.K.4 "*..çünkü karşıdaki insanlar bu şekilde, bunları tehdit olarak kullanacağını bildiğimden dolayı sessizliğimi korurum*" şeklinde görüş bildirmişlerdir. Katılımcılardan A.K.2 ispat edebilmek koşuluyla ve ancak misilleme olasılığı düşükse "**içsel ifşa**"da bulunabilecektir. Katılımcının ifadesi şu şekildedir; "*...delil varsa kullanırım... Bu nedenle kurum içinde yetkili kimler varsa onlara durumu yazılı olarak bildiririm...Ama gelinen nokta bana tercih noktasına dönüşecekse kendi lehime karar veririm...*"

Araştırmaya katılan 5 akademisyenin duygusal bağlılık düzeyinde yer aldığı görülmektedir. Bu katılımcılar tarafından tercih edilebilecek davranış olasılıkları sırasıyla; içsel ifşa, sessiz kalmak, arkadaşlarla konuşmak/danışmak, dışsal ifşa, faili uyarmak/konuşmak ve kişisel ifşa olarak belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Duygusal Bağlılık Düzeyindeki Akademisyen Katılımcıların Usulsüzlükler Karşısında Davranış Tercihleri

Tema	Frekans	Yüzde	Yüzde (geçerli)
İçsel İfşa	19	50,00	50,00
Sessiz Kalmak	11	28,96	28,96
Arkadaşlarla Konuşmak / Danışmak	2	5,26	5,26
Dışsal İfşa	2	5,26	5,26
Uyarmak/Konuşmak	2	5,26	5,26
Kişisel İfşa	2	5,26	5,26
Toplam	38	100,00	100,00

Duygusal bağlılık düzeyindeki akademisyenlerin ilk tercihi ve en yüksek frekansa sahip davranış olasılığı "**içsel ifşa**"dır (%50). İçsel ifşanın yapılacağı ilk yer, bağlı oldukları ilk üst makam olacaktır. A.K. 8 bu durum için şunları söylemiştir; "*...yani sonuç alabileceğim ilk üst mercii neresiyse başvuracağım yer orası....Bence doğru olanı budur.*" Katılımcı akademisyenler içsel ifşa yollarına başvuracakları durumlarda genellikle isimli ifşayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Ancak, söz konusu usulsüzlüğü ispat edebilecek yeterli kanıt olmadığı durumlarda veya olayın etkilerinin uzamasıyla kendileri ve ailesi için can sıkıcı bir durum olacağını algıladıklarında anonim ifşa tercih edilebilecektir. A.K.5 "*.....tabi isimsiz kalmayı tercih ederdim... Başıma gelecek olanlardan rahatsızlık duyacağım için ve bu ailemdeki kişileri rahatsız edeceği için.... can sıkıcı, rahatsız edici insanın psikolojisini, günlük yaşantısını sıkıntıya sokabilecek birtakım olaylara neden olabileceği için*"

bundan rahatsızlık duyarım..." ve A.K. 6 "... elimde belge yoksa isimsiz bildirmeyi tercih edebilirdim..." sözleriyle ifade etmişlerdir.

Duygusal bağlılık düzeyinde ikinci tercihin "**sessiz kalmak**" olduğu görülmektedir (%28,96). Katılımcılar en çok ellerinde yeterli kanıt olmadığı durumlarda sessiz kalacaklardır. Aynı zamanda ifşanın sonuçsuz kalacağını ve davranışın sonucunda misillemeyle karşılaşacaklarını düşündükleri için sessiz kalabileceklerdir. A.K. 7'nin ve A.K. 8'in bu durumu açıklayan ifadeleri şu şekildedir:

"... aklımdan net geçeni söylüyorum çünkü burada bir kişinin dekan, bölüm başkanı kanunsuz bir işi tepeden organizesiz yapamaz, kime şikayet edeceksin? ..yani bu silsilede giderim belki gitme anlamında başıma bir şey gelebilir diye bir korkum olmayabilir ama çözüme ulaşılır mı? İşte bu konuda çok gitme taraftarı değilim" (A.K. 7).

"...siz bir yere bir şikayette bulunacak olsanız ... ne deliliniz var, ya da ne tür veri var elinizde bunları verin, biz de buna göre bir soruşturma açalım, bununla ilgili bir inceleme yapalım diye, ... onun için de oraya giderken elinizde verinin olması gerekiyor aksi taktirde susmak en iyisi...Biliyorsun ki bir üste çıktığında bu bir şekilde halledilecek, yani sen yaptığınla kalacaksın, ondan sonra tabiri caizse seni bit gibi ezecekler... Şikayet etsen ne olacak? Sonra bütün oklar sana dönecek...Yani şunu da unutmamak lazım, bizim yaşadığımız birçok sorun dillendiriliyor da üniversite içinde absorbe edilebiliyor yani kapatılabiliyor, yok sayılabiliyor..." (A.K. 8).

Duygusal bağlılık düzeyinde arkadaşlarla konuşmak/danışmak, dışsal ifşa, faili uyarmak/konuşmak ve kişisel ifşa davranışları aynı frekansa sahip tercihler olarak 3. sırada yer almaktadır (%5,26).

A.K. 3 "**çalışma arkadaşlarıyla konuşmak/danışmak**" tercihini "*önce okuldaki arkadaşlarla görüşürüm, böyle bir durum var ne yapalım arkadaşlar diye onların görüşünü bir alırım... Arkadaşlara ne yapsak derim, öyle şikayet gibi değil, danışmak için...*" şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılar için "**dışsal ifşa**" seçeneği içsel ifşa yolları sonuçsuz kaldığı zaman tercih edilebilecek son çaredir. A.K. 5 bu konuda "*...önce kurum idarecilerime bildirirdim, sonuç alamazsam kesinlikle idari yargı mahkemeleri ve savcılığa bildirirdim, kurumdaki idarecilere güvenmiyorsam direktman savcılığa gidebilirim...*" demiştir. "**Faili uyarmak/konuşmak**" katılımcılar için daha çok eşdüzeylerinin usulsüz uygulamaları için tercih edilebilecek bir durum olarak görülmektedir. A.K. 8'in bu konudaki ifadesi şu şekildedir; "*...yani yapmasan iyiydi derim ama şikayet etmeyiz.*" Katılımcılardan A.K.6 psikolojik baskı ve tacize maruz kaldığı durumlarda gerekirse dışsal ifşaya başvurabileceğini söylemiştir. Katılımcının bu ifadesinden yola çıkarak yazına "**kişisel ifşa**" türü dahil edilmiştir. Katılımcının kişisel ifşa ile ilgili ifadesi şu şekildedir; "*...yani ben şiddetli mobbing görseydim, ... ve bu bana zarar verseydi elbetteki en üst makama kadar gitmeyi düşünürdüm. O sadece burası olmazdı daha da ilerilere gidebilirdim, YÖK'e, insan hakları mahkemesi, artık neyse insan gider yani.*"

4.2.2. Banka Çalışanı Katılımcıların Örgütsel Usulsüzlükler Karşısında Davranış Olasılıkları

Araştırmaya katılan 12 banka çalışanı katılımcıdan 8'i devam bağlılığı düzeyinde, 4'ü duygusal bağlılık düzeyinde yer almaktadır.

Devam bağlılığı düzeyinde yer alan katılımcıların örgütsel usulsüzlükler karşısında davranış olasılıkları sırasıyla; içsel ifşa, sessiz kalmak, dışsal ifşa ve faili uyarmak/konuşmak olarak sınıflandırılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Devam Bağlılığı Düzeyindeki Banka Çalışanı Katılımcıların Usulsüzlükler Karşısında Davranış Tercihleri

Tema	Frekans	Yüzde	Yüzde (Geçerli)
İçsel İfşa	38	67,86	67,86
Sessiz Kalmak	10	17,85	17,85
Dışsal İfşa	5	8,93	8,93
Uyarmak/Konuşmak	3	5,36	5,36
Toplam	56	100,00	100,00

Katılımcılar için en yüksek yüzdeye sahip davranış olasılığı "**içsel ifşa**" (%67,86) olarak belirlenmiştir. Devam bağlılığında yer alan tüm banka çalışanı katılımcıların ilk ifade ettiği davranış içsel ifşadır. B.K. 2 "*...teftişe haber verirdim...*", B.K. 3 "*...ilgili bu teftiş kuruluna bildirirdim...*", B.K. 4 "*...iç kontrol, teftiş hangi departmanı ilgilendiriyorsa oraya bildiririm*", B.K. 5 "*... kendimin bir üstüne veya ilgili birime mutlaka bildirimini yapardım..*", B.K. 7 "*...yapılması gereken nedir karar verecek olan teftiştir*", ifadeleri banka çalışanı katılımcıların içsel ifşa olasılığının yüksekliğini göstermektedir. Yine tüm katılımcılar için ortak nokta içsel ifşanın isimli yapılması gerekliliğidir. Bunu hem bir zorunluluk olarak görmektedirler hem de ismi gizlemenin mümkün olmadığını düşünmektedirler. Bu durumu; B.K. 4 "*banka bana bu olayları bildirdiğinde kimliğini ver derse veririm verme derse vermem*", B.K. 5 "*...direkt şubeden kullanırdım ismimi de yazardım*", B.K. 7, "*...bunu yaparken de ismimi bildirirdim...*", B.K. 11 "*...Genel Müdürlüğe ismimi kimliğimi vermekten çekinmem*" sözleriyle ifade etmişlerdir. Sessiz kalma olasılıkları düşük olan çalışanlar, örgüt kuralları gereği ifşa zorunluluğu olduğunu, sessiz kalmanın suça iştirak etmek anlamında olduğunu düşünmektedirler ve usulsüzlüğün ortaya çıkması durumunda kendilerinin de bu durumdan sorumlu olacaklarından endişe etmektedirler. B.K. 2'nin "*...böyle bir şey görmüşseniz bildirmek zorundasınız yoksa siz de iştirak etmiş oluyorsunuz*" söylemi bu durumu ifade etmektedir.

İçsel ifşayı "**sessiz kalmak**" davranışı izlemektedir (%17,85). Sessiz kalmak davranışı, maruz kalınan psikolojik baskı ve tacizler söz konusu olduğunda, usulsüzlükle ilgili delil olmadığı durumlarda veya örgütün kendisi tarafından (tepe yönetim tarafından) yapılan usulsüzlüklerde tercih edilecektir. Psikolojik baskı ve tacizlerle ilgili B.K. 3 "*mobbing konusunda hiçbir şey yapmadık. Bir yere söyleyemedik yani...*" söyleminde bulunmuştur. Katılımcılar, psikolojik baskı ve tacizlerin ispatlanmasının zor olması, sektörde normal karşılanması ve sonucunda misilleme ile karşılaşma olasılığının yüksek olması nedenleriyle sessiz kalacaklardır. Bu durumu B.K. 3 "*mobbing biraz subjektif bir konu insanlar tarafından subjektif değerlendirilebilir... çalışanına böyle davranan banka siz giderken sizin hakkınızda kötü şeyler de yayabilir...*", B.K. 5, "*...bir de bunları*

ispatlamak zor, elinde belge yok ki... iş kaybetme kaygısından olabilir farklı bir kılıf bulunacaktı"; B.K. 8 "ne olacağını bilemediğiniz için tabii gelecek korkusu var, iş kaybı korkusu var..."; şeklinde ifade etmişlerdir. Katılımcılar ayrıca usulsüzlüğün ispat edilemediği durumlarda sessiz kalacaklardır. Bununla ilgili B.K. 4 "eğer şahit olduysam veya somut bir belge varsa aynı prosedürü uygulardım... ya olayı görmüş, şahit olmuş olmam gerekiyor, ya da elimde somut delilin olması gerekiyor" söyleminde bulunmuştur. Sessiz kalınacak diğer durum kurumun kendisi tarafından yapılan usulsüzlüklerdir. Bu durumu B.K. 3 "kurumun en tepe noktasından bahsediyoruz bunu ben nasıl belgelendireceğim, şube çalışanı olarak yani bu iş biraz zor..." olarak ifade ederken, B.K. 8 "hayır bildirmezdim, eski kurumum olsa da bildirmezdim, sessiz kalırdım" söyleminde bulunmuştur.

"Dışsal ifşa" katılımcıların diğer davranış olasılığıdır (%8,93). Dışsal ifşa düşük olasılıkla ve ancak içsel ifşa yolları sonuçsuz kaldığı zaman başvurulacak son çaredir. B.K. 3 "mobbing ile ilgili buradan sonuç alamazsam adli yollara da sonuna giderdim... Bana karşı davranışlarda bir değişiklik olursa o zaman BDDK'ya da bildirirdim" söylemiyle dışsal ifşayı ancak psikolojik baskı durumlarında tercih edebileceğini ifade etmiştir. Devam bağlılığında dışsal ifşanın tercih edilebileceği diğer durum örgütün yaptığı usulsüzlükler halindedir. B.K. 4 bu durumu "belge geçti elime değil mi? Gene aynı şekilde bildirirdim ama eğer kurum içinde bildiremeyeceksem o zaman BDDK'ya bildirirdim" sözleriyle ifade etmiştir. Bunun dışında dışsal ifşa tercih edilmeyecektir.

"Faili uyarmak/konuşmak davranışı" en düşük yüzeyle yer alan tercihtir (%5,36). Bu davranış küçük boyutlarda usulsüzlüklerde söz konusu olacaktır. Ancak usulsüzlüğün boyutu büyükse veya tekrarlanıyorsa içsel ifşa tercih edilecektir. Bu durumu B.K. 8 "çalışanın kendisini uyarırdım ama beni dinlemiyorsa ve devam ediyorsa bir üstüme bildirirdim" ve B.K. 7 "...tolere edilebilecek kapatılabilecek bir konuya bildirmem ama büyük boyutlara ulaşırsa mecburen bildirmek zorundasınız..." sözleriyle ifade etmişlerdir.

Duygusal bağlılık düzeyinde yer alan katılımcıların davranış tercihleri sırasıyla; içsel ifşa, sessiz kalmak ve örgütten ayrılmak olarak yer almaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Duygusal Bağlılık Düzeyindeki Banka Çalışanı Katılımcıların Usulsüzlükler Karşısında Davranış Tercihleri

Tema	Frekans	Yüzde	Yüzde (Geçerli)
İçsel İfşa	30	93,74	93,74
Sessiz Kalmak	1	3,13	3,13
Örgütten Ayrılmak	1	3,13	3,13
Toplam	32	100,00	100,00

"İçsel ifşa" davranışı %93,74 olasılıkla ilk tercihtir. İçsel ifşayı, B.K. 1, "olayı raporla bildiririz teftiş kuruluna...", B.K. 6, "Teftişe bildiririm benim şeyim oraya bildirmek...", B.K. 9, "ilk işim yöneticime söylemek olurdu", B.K. 10, "bütün bunlar bizim teftiş kurumumuzun bizzat ilgileneceği şeyler..." sözleriyle ifade etmişlerdir. **"Sessiz kalmak"** düşük olasılıkla (%3,13) tercih edilebilecektir ve ancak ve sadece örgütün yaptığı usulsüzlüklerde söz konusu olacaktır. Bu durumu B.K. 10 "hayır bulunmazdım aslında çalıştığım kuruma ihanet etmek gibi düşünürdüm... Kurum çıkarları toplum çıkarlarının önüne geçer, geçti yani şu anda..." sözleriyle ifade

etmiştir. "Örgütten ayrılmak" düşük olasılıkla (%3,13) tercih edilebilecek davranıştır ve sessiz kalmak davranışında olduğu gibi sadece örgütün yaptığı usulsüzlükler söz konusu olduğunda tercih edilebilecektir. Örgütten ayrılmak ile ilgili B.K. 6 "...bu durum ortaya çıkmışsa da ben de bir hata var mı yok, kurumda hata var mı evet var ben de o kurumdan giderim" ifadesinde bulunmuştur.

4.2.3. Sağlık Çalışanı Katılımcıların Örgütsel Usulsüzlükler Karşısında Davranış Olasılıkları

Araştırmaya katılan 15 sağlık çalışanından 11 katılımcı devam bağlılığı, 3 katılımcı duygusal bağlılık ve 1 katılımcı normatif bağlılık düzeyinde yer almaktadır.

Devam bağlılığı düzeyinde yer alan katılımcıların davranış olasılıkları sırasıyla; sessiz kalmak, içsel ifşa, uyarmak/konuşmak, dışsal ifşa, pasif ifşa, gayri resmi ifşa ve faili gizli ifşa olarak belirlenmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Devam Bağlılığı Düzeyindeki Sağlık Çalışanı Katılımcıların Usulsüzlükler Karşısında Davranış Tercihleri

Tema	Frekans	Yüzde	Yüzde (Geçerli)
Sessiz Kalmak	54	49,09	49,09
İçsel İfşa	34	30,90	30,90
Uyarmak/Konuşmak	13	11,82	11,82
Dışsal İfşa	3	2,73	2,73
Pasif İfşa	3	2,73	2,73
Gayri Resmi / Sözlü İfşa	2	1,82	1,82
Faili Gizli İfşa	1	0,91	0,91
Toplam	110	100,00	100,00

"Sessiz kalmak" davranışı devam bağlılığı düzeyinde yer alan sağlık çalışanları katılımcılarının en yüksek yüzdeye sahip davranış olasılığıdır (%49,09). Sessiz kalmak seçeneği en çok doktorların ve/veya yöneticilerin yaptığı usulsüzlükler söz konusu olduğunda tercih edilecektir. Sağlık çalışanları doktorların/üstlerin yaptığı usulsüzlüklerde genel olarak, algılanan misilleme olasılığı yüksek olduğu için, ifşa edilse bile sonuç alınamayacağını düşündükleri için veya olayı gözlemleyen başkalarından bekledikleri için sessiz kalmayı tercih edeceklerdir. Bu konuda, SAĞ.KAT. 1 "...bu kişi bizi BİMER'e şikayet etti deniyor en kısa sürede ya yeri değiştiriliyor ya elinden imkanları alınıyor bir şekilde olmuyor yani", SAĞ.KAT.2 "hem çözüme ulaşacağını düşünmüyorum hem de başıma gelebilecekleri düşünüyorum... ben o şekilde o sisteme güvenemiyorum yani onun işte milletvekili varsa, bakanı varsa hasır altı edilecek ben de açıkta kalacağım yani...", SAĞ.KAT. 5 "...hasta ölmüş gitmiş ben gayret etsem geri gelmeyecek ki yani? Ben şikayet etsem bir çözümü de olmayacak..." SAĞ. KAT. 2 "... bu durumda da ben etrafi gözlemlerdim yani etraftakilerin tepkileri nedir ona bakardım...burası kalabalık bir hastane nöbet zamanı bile olmuş olsa bana gelene kadar bir kaç kişi görmüştür mutlaka farketmiştir, bu ilk de değıldir muhtemelen..." sözleriyle ifade etmişlerdir. Ayrıca doktorun usulsüzlüğünü ifşa etmek etik dışı görülmektedir. SAĞ.KAT. 5 bu durum için "...kalkıp ta başhekime bir doktoru şikayet etmek hiç etik olmuyor.." demiştir. Sessiz kalmak davranışı hemşirelerin yaptığı usulsüz uygulamalarda da kullanılabilir bir seçenektir. Ancak doktorlardan farklı olarak burada usulsüzlüğün boyutu ve tekrarlanma sıklığı göz önünde bulundurulacaktır. SAĞ.KAT.5 "...arka çıkarım bir doktorun yaptığı hatadan insanlar ölüyor da ben bir

hemşire arkadaşımın yaptığı hatayı şikayet etmem", SAĞ.KAT.8 "...küçük de olsa hataların önüne geçilmesi için hizmet içi eğitim alsın, alalım" söylemleriyle ifade etmişlerdir.

"İçsel ifşa" devam bağlılığı düzeyindeki sağlık çalışanı katılımcıların ikinci en yüksek olasılığa sahip davranış seçeneğidir (%30,90). İçsel ifşanın, usulsüzlüğün boyutu ve tekrarlanma sıklığı ile ispatlanabilir olmasına bağlı olduğu görülmektedir. Bu durumu SAĞ.KAT. 1 "...bizim enfeksiyon verilerimiz pik yapıyor bu durumda şikayet ederim...", SAĞ.KAT. 8 "...yapabileceğim şey idareye bildirmek önce sorumlu hemşireme bildiririm...", SAĞ.KAT. 9 "...şahidiniz varsa ispatlayabilecekseniz eğer o zaman bu yollara başvururum...", SAĞ.KAT. 11 "...önce kurum içini bitirirdim..." sözleriyle ifade etmişlerdir. Katılımcılar içsel ifşa yolları olarak "silsile" adı verilen sırayla hiyerarşik yönetim kademelerini izleyeceklerdir. Ancak bu durum güvenilir bir yol olduğu için değil, sonuç alınmayacağı düşünülmeye rağmen izlenmesi zorunlu bir yol olarak görülmektedir. SAĞ.KAT. 7 "...sonuç alamayacağımı bilerek giderim silsileyi takip et dedikleri için..." ve SAĞ.KAT. 11 "...BİMER' e gitmek için silsileyi uygulamak zorundasınız..." sözleriyle durumu ifade etmişlerdir.

"Uyarmak/konuşmak" (%11,82) daha çok eşdüzeylerin yaptıkları usulsüzlükler için ve usulsüzlüğün boyutu küçük olduğu durumlarda kullanılacaktır. SAĞ.KAT. 10 "...insanın hayatını tehlikeye atacak bir hataysa tamam ilgili yerlere söylenmesi gerekir kurum içinde, yok düzeltilebilecek bir şeyse çözmeye çalışırdım konuşarak...", SAĞ.KAT. 11 "hemşire arkadaşım bir hata, yanlış uygulama yapsa önce arkadaşımla görüşürüm..." söylemlerinde bulunmuşlardır.

"Dışsal ifşa" olasılığı (%2,73) içsel ifşa yolları sonuçsuz kaldığında başvurulabilecek bir yol olarak görülmektedir. Dışsal ifşa tercih edilirken isimli yapılacaktır. İsimli dışsal ifşa ile ilgili SAĞ.KAT 7 "...BİMER'e direkt BİMER'i arardım...", SAĞ.KAT. 8 "...BİMER'e söyleriz... BİMER'in çok etkili olduğunu düşünmüyorum ama en azından içimiz rahat eder...", SAĞ.KAT. 11 "...BİMER'i ararım ama önce kurum içini bitirirdim...", SAĞ.KAT. 13 "...BİMER'e giderim sonuçta hasta için..." söylemlerinde bulunmuşlardır.

"Pasif ifşa" devam bağlılığı düzeyindeki sağlık katılımcılarının diğer davranış olasılığıdır (%2,73). Bu ifşa türü, olaya şahit olmak koşuluyla ve bilgisine başvurulduğu durumlarda tercih edilecektir. SAĞ.KAT. 3 "...şahit olarak benim ismimi verdilerse ben giderim gerekeni söylerim..." sözleriyle davranışı ifade etmiştir. "Gayri resmi ifşa" düşük olasılıkla (%1,82) tercih edilebilecek diğer bir davranış seçeneğidir. Gayri resmi ifşa ile ilgili SAĞ.KAT. 11 "...sorumlu hemşireme söylerim, sadece sözlü olarak söyledim..." söyleminde bulunmuştur. Devam bağlılığında yer alan sağlık katılımcılarının en düşük yüzdeyle yer alan davranış olasılığı "faili gizli ifşa"dır (%0,91). Bu ifşa türü daha önce yazında yer almayan ancak katılımcılarla yapılan görüşmeler ışığında önerilen bir tür olarak yazına eklenmiştir. SAĞ.KAT 2 faili gizli ifşa ile ilgili şu ifadeyi kullanmıştır:

"...şimdi kişi birebir şikayet edilmiyor A kişisi hastaya yanlış ilaç uygulamış, B kişisi hastayı düşürmüş gibi değil de şu şu şartlardan dolayı hasta düşmesi gerçekleşmiş ya da hastaya yanlış ilaç uygulaması olmuştur diye... bu da personelde bunların takip edildiği

*hissini uyandırıyor ve rencide de olmuyor bir tek düşüren ben miyim
bir tek hata yapan ben miyim..."*

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarından 3'ünün duygusal bağ ile örgütlerine bağlı olduğu görülmektedir. Bu katılımcıların davranış olasılıkları surasıyla; sessiz kalmak, uyarmak/konuşmak, içsel ifşa, dışsal ifşa, faili gizli ifşa ve pasif ifşa olarak sıralanmıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Duygusal Bağlılık Düzeyindeki Sağlık Çalışanı Katılımcıların Usulsüzlükler Karşısında Davranış Tercihleri

Tema	Frekans	Yüzde	Yüzde (Geçerli)
Sessiz Kalmak	14	45,16	45,16
Uyarmak/Konuşmak	6	19,35	19,35
İçsel İfşa	5	16,13	16,13
Dışsal İfşa	3	9,68	9,68
Faili Gizli İfşa	2	6,45	6,45
Pasif İfşa	1	3,23	3,23
Toplam	31	100,00	100,00

Duygusal bağla örgütlerine bağlı sağlık çalışanı katılımcıların en yüksek olasılığa sahip davranış alternatifi "**sessiz kalmak**"tır (%45,16). Sessiz kalma davranışı, usulsüzlüğün önemine ve boyutuna bağlı olmak üzere, doktorların yaptıkları usulsüz uygulamalarda misilleme korkusu nedeniyle, hemşirelerin yaptığı usulsüzlüklerde ise sebebini araştırmak nedeniyle tercih edilecektir. SAĞ.KAT 4 doktor/yönetici usulsüzlüğü ile ilgili misilleme korkusu ve sessiz kalma davranışını *"...bu çok zor bir şey işte, bana dokunmayan yılan bin yaşasın der geçerim yani mecburen ben memurum"* sözleriyle ifade etmiştir. Aynı katılımcı, hemşirelerin usulsüzlüğü ile ilgili ise *"...hiç bir sağlık çalışanı arkadaşımın art niyetli olduğunu düşünmem öncelikle sebebini araştırırdım..."* söyleminde bulunmuştur. Duygusal bağlılık düzeyinde yer alan katılımcıların ikinci sırada yer alan davranış tercihi "**faili uyarmak/konuşmak**" olasılığıdır (%19,35). Bu alternatif daha çok hastanın hayatını tehlikeye atmayan küçük hatalarda tercih edilecektir. SAĞ. KAT. 15 *"...hayati tehlikesi yoksa da geriye dönük arkadaşı uyarabiliriz..."* sözleriyle ifade etmiştir. Duygusal bağlılık düzeyinde diğer davranış alternatifi "**içsel ifşa**"dır (%16,13). İçsel ifşa ancak hastanın hayatını tehlikeye atan önemli görülen konularda kullanılacaktır. Bu konuda SAĞ.KAT. 15 *"...ciddi sıkıntılar varsa, bulunuruz..."* demiştir. "**Dışsal ifşa**" içsel ifşa yolları sonuçsuz kaldığında başvurulacak bir olasılık olarak görülmektedir (%9,68). SAĞ.KAT. 6 *"... hani vicdanen gidip savcılığa falan gidip söylerim ama üst kurum bir şey yapmazsa..."* sözleriyle davranışı ifade etmiştir. "**Faili gizli ifşa**" %6,45 olasılıkla diğer bir davranış alternatifidir. Faili gizli ifşayı SAĞ.KAT. 4 *"... hatayı yapan kişinin ismi belirtilmiyor zaten sadece olay belirtiliyor... hatalı uygulama görsem bu formu kullanırım..."* sözleriyle ifade etmiştir. Duygusal bağlılık düzeyinde yer alan katılımcılar için en düşük yüzdeye sahip davranış olasılığı "**pasif ifşa**"dır (%3,23). SAĞ.KAT. 15 *"...sorulduğunda, adli bir durum olduğunda gerekli şeyleri söyleriz..."* sözleriyle ancak adli yargı mercilerine intikal etmiş durumlarda pasif ifşanın kullanılacağını ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarından sadece birinin (SAĞ.KAT. 14) normatif bağlılık puanının yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcının gözlemlediği örgütsel

usulsüzlükler karşısında, uyarmak/konuşmak, gayri resmi ifşa, içsel ifşa, kişisel ifşa, dışsal ifşa ve sessiz kalmak davranış olasılıklarıdır ve hepsinin olasılık yüzdesi eşittir (Tablo 9).

Tablo 9. Normatif Bağlılık Düzeyindeki Sağlık Çalışanı Katılımcıların Usulsüzlükler Karşısında Davranış Tercihleri

Tema	Frekans	Yüzde	Yüzde (Geçerli)
Uyarmak/Konuşmak	1	16,67	16,67
Gayri Resmi İfşa	1	16,67	16,67
İçsel İfşa	1	16,67	16,67
Kişisel İfşa	1	16,67	16,67
Dışsal İfşa	1	16,66	16,66
Sessiz Kalmak	1	16,66	16,66
Toplam	6	100,00	100,00

Aslında bu olasılıklar katılımcı için daha çok süreç olarak görülmektedir. Katılımcı hayati olmayan konularda ve eşdüzeyinin yaptığı usulsüz uygulamalarda önce "**konuşmayı**" deneyecektir; "... kendisiyle konuşmaya çalışırım yapabileceğim bu olur...", sonuç alamazsa en yakın gördüğü ve güvendiği üste durumu sözlü olarak (**gayri resmi ifşa**) bildirecektir "... en yakın bize anabilim dalındaki hocalara giderdim ya da bize yakın olan öğretim üyesi arkadaşlarımız abiler ve hocalarımız var onlarla konuşma yoluna giderdim..." sözleriyle ifade etmiştir. Katılımcı için usulsüzlük önemli boyutlarda ise "**içsel ifşa**" tercih edilecektir "...ben öncelikle kendi çalıştığım küçük ana bilim dalında olayı halletmeye çalışırdım...". Ancak mağdur olunan usulsüzlüklerde "**kişisel ifşa**" tercih edilecektir. Bu durumu katılımcı "eğer benim de özlük haklarıma ya da hani insani olarak benim sınırlarıma giren bir konu varsa olay varsa belki de BİMER'den önce ilk gideceğim yer savcılık olacaktır" sözleriyle ifade etmiştir. Sessiz kalmak doğrudan ifade edilen bir davranış olasılığı değildir. Katılımcının "arkadaşımla konuşma çizgisinde ortak bir noktamız varsa konuşabilecek seviyedeysen... konuşmaya çalışırım ...onun dışında yani gözlemleyip uyarı noktasında yani zaten bir uyarıda bulunamam" söyleminden fail konuşarak anlaşabileceği bir arkadaşı değilse ve usulsüzlük hayati, tehlike arzeden önemli bir olay değilse "**sessiz kalma**"nın tercih edileceği anlaşılmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada örgüt üyesinin gözlemlediği veya maruz kaldığı örgütsel usulsüzlükler karşısında hangi davranışları tercih edeceği ve davranış tercihlerinin örgütsel bağlılık düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Çalışmaya katılan akademisyenlerde duygusal bağlılık daha fazla görülürken devam bağlılığı ikinci sıradadır. Akademisyen katılımcılardan hiçbiri normatif bağlılık düzeyinde en yüksek puanı almamıştır. Benzer şekilde Ay, Ulusoy ve Tosun (2015), Aydemir ve Erşan (2011), Bozkurt ve Yurt (2013), Bulut (2015), Pelit, Boylu ve Güçer (2007), Reçepoğlu, Kılınç, Şahin ve Er (2013), Taşlıyan ve Hırlak (2014) yaptıkları çalışmada akademisyenlerin en çok duygusal bağlılık düzeyinde yer aldığı sonucunu ortaya çıkartmışlardır.

Banka çalışanı katılımcılarda devam bağlılığı daha fazla görülürken, bunu duygusal bağlılık izlemektedir. Banka çalışanı katılımcılarda normatif bağlılık düzeyinde

yüksek puan alan katılımcı bulunmamaktadır. Özellikle bankacılık sektöründe aynı koşullarda istihdam alternatiflerinin varlığı konusundaki olumlu algı devam bağlılığı üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda bankacı katılımcılarla ilgili bu bulgu, Allen ve Meyer (1990) 'in ifade ettiği ve alternatiflerin azlığının devam bağlılığına neden olduğu yönündeki görüşlerini desteklememektedir. Benzer şekilde Dunham vd., (1994) ile Ko vd. (1997) yaptıkları araştırmalarda algılanan alternatif azlığının devam bağlılığının öncülü olmadığını, devam bağlılığının esas öncülünün örgüte yapılan yatırımlar olduğunu ortaya çıkartmışlardır (Güçlü, 2006, s.17). Kök ve Özcan'ın (2012) yaptığı araştırmada da benzer şekilde banka çalışanlarında en yüksek ortalama devam bağlılığında çıkmıştır. Bunu duygusal ve normatif bağlılık izlemiştir. Gündoğan'ın (2009) Merkez Bankası çalışanları arasında yaptığı araştırmada da duygusal ve devam bağlılığı puanları birbirine yakın çıkmış, araştırmacı banka çalışanlarının duygusal ve devam bağlılığı düzeylerinde yer aldıklarını ifade etmiştir.

Sağlık çalışanı katılımcılarda ise devam bağlılığı yüksek düzeyde oluşurken bunu duygusal bağlılık izlemektedir, normatif bağlılık düzeyi son sırada yer almaktadır. Benzer sonuçlar Kaya (2009) ve Top (2012) tarafından yapılan araştırmalarda elde edilmiştir.

Bağlılık düzeylerine göre usulsüzlükler karşısında davranış olasılıklarına bakıldığında devam bağlılığında yer alan akademisyenlerin sessiz kalma olasılığı daha fazla iken duygusal bağlılıkta içsel ifşa olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda akademisyen katılımcıların bağlılık düzeylerinin usulsüzlükler karşısında davranış tercihlerini etkilediği görülmektedir. Yazında bu konuda yapılmış çalışma bulunmamakla birlikte, akademisyenlerin ifşa eğilimlerini araştıran Sayğan (2011)'in araştırmasında, akademisyenlerin gözlemledikleri usulsüzlükleri ifşa eğiliminde olduğu ancak bunun kararsızlık bölgesine yakın olduğu sonucu çıkmıştır. Fettahlıoğlu ve Demir (2014) akademisyenlerle yaptığı araştırmada demografik değişkenlerin ifşa niyeti ile kısmen ilişkili olduğu, çalışma süresi ile ifşa niyeti arasında olumsuz ilişki olduğu sonuçlarını bulmuşlardır.

Banka çalışanı katılımcılara bakıldığında her iki düzeyde de içsel ifşa ilk davranış tercihi ve en yüksek olasılığa sahip davranış alternatifidir. Tüm katılımcıların ifade ettiği "teftiş kurulu" adı verilen ve katılımcılar için resmi içsel ifşa mekanizmaları olan algılanan birimlerin varlığının ve bunlara duyulan güvenin ifşa olasılığını arttırdığı görülmüştür. Katılımcı ifadelerine göre, teftiş kurullarının varlık nedeni böyle olayları ortaya çıkartmak, durdurmak, düzeltmektir ve bu birimlere yapılacak ifşalardan sonuç alınacağına dair tüm katılımcılarda olumlu algı vardır. Bu durum banka çalışanlarının ifşa olasılığı üzerinde oldukça etkilidir. Bankalarda içsel ifşa olasılığının yüksek olmasının diğer nedeni, bu sektörde bilgi saklama yeteneğinin düşük olmasıdır. Bankalar düzenli olarak teftiş incelemesinden geçmektedir ve her teftiş döneminde son teftiş incelemesinden sonra yapılan her türlü işlem ve uygulama ile evrakları sorgulanmaktadır. Bu nedenle yapılan herhangi bir usulsüzlüğün gizli kalma olasılığı oldukça düşüktür. Böyle bir incelemede usulsüzlük ortaya çıktığı takdirde bunu gözlemediği halde sessiz kalan çalışan ceza alabilecek ve suça iştirak etmiş sayılabilecektir. Bu durum banka çalışanlarının daha dikkatli olmalarını gerektirmektedir. Benzer şekilde Keil,

Tiwana, Sainsbury ve Sneha (2010, s.794) örgüt içinde gerçekleşen usulsüzlüğü gizlemek mümkün veya kolay olmadığında ifşa olasılığının arttığını ifade etmişlerdir. Yazında bankacılık sektöründe ifşa olasılığını araştıran çalışma sayısı oldukça azdır. Ponnu, Naidu ve Zamri (2008) banka çalışanlarıyla yaptığı araştırmada, bankacıların çoğunluğunun içsel ifşayı tercih edecekleri sonucunu bulmuşlardır. Zhang, Chiu ve Wei (2009)'nin araştırmasında banka çalışanlarının özellikle banka imajını korumak adına içsel düzenleyici mekanizmalara ifşayı tercih edeceği sonucunu bulmuşlardır. Buckley, Cotter, Hutchinson ve Conor (2010)'un araştırmasında, katılımcıların içsel ifşa olasılıkları (bir üst merciye ifşa ile isimsiz ifşa hatlarına ifşa) oldukça yüksek çıkmıştır. Banka çalışanları bakımından içsel ifşa olasılığı bağlılık düzeylerine göre değişmezken, diğer davranış alternatifleri bağlılık düzeylerine göre farklılaşmaktadır. Duygusal bağlılık düzeyinde sessiz kalmak davranışı sadece örgütün yaptığı usulsüzlüklerde söz konusudur oysa devam bağlılığı düzeyinde maruz kalınan psikolojik baskı ve tacizlerde sessiz kalılabilecektir. Devam bağlılığında örgütün yaptığı usulsüzlüklerde sessiz kalmanın yanısıra, eğer ispat edilecekse, içsel ifşa ve gerekirse dışsal ifşa yollarına başvurulabilecektir. Duygusal bağlılık düzeyinde dışsal ifşa bir davranış alternatifi değilken, devam bağlılığında düşük olasılıkla ve içsel ifşa çözümsüz kaldığında başvurulabilecek bir yol olarak görülmektedir. Bu nedenle davranış olasılıklarının bağlılık düzeylerinden kısmen etkilendiği görülmektedir.

Sağlık çalışanları bakımından devam bağlılığı ve duygusal bağlılık düzeyinde yer alan katılımcıların ilk ve en yüksek olasılığa sahip davranış tercihi sessiz kalmaktır. Özellikle bu durum hastaların hayatını tehlikeye atmayacak daha küçük hata ve usulsüzlüklerde daha yüksek olasılıkla görülmektedir. Katılımcıların genel olarak sessiz kalma nedenleri sonuç alınamayacağını düşünmek ve misilleme korkusudur. Benzer şekilde, Huston, (2014, s. 253) Hemşirelik Standartları tarafından 2008 yılında yapılan araştırma sonuçlarının hemşirelerin karşılaştıkları usulsüzlükler karşısında ifşanın çözüme ulaşmayacağını ve sonuçsuz kalacağını düşündükleri için hiç bir şey yapmamayı tercih edeceklerini gösterdiğini ifade etmiştir. Black (2011) yaptığı araştırmasında, hemşirelerin hastalara zarar verecek uygulamaları gözlemledikleri, tanıklık ettikleri halde bu durumları raporlamamayı tercih edeceklerini, raporlamama nedenlerini ise, bu çalışmaya benzer şekilde, karşılaşılabilecekleri misillemeler ve ifşanın sonuçsuz kalacağını düşünmeleri olduğu sonucunu bulmuştur. Altındış (2010)'de hasta güvenliğini sağlamada olay raporlama ile ilgili yaptığı araştırmasında, katılımcıların güvenlik olaylarını raporladıkları takdirde cezalandırılacaklarını düşündüklerini, bu nedenle raporlama olasılıklarının düşük olduğunu belirtmiştir. Sağlık çalışanı katılımcılarda bağlılık düzeylerine göre farklılaşan nokta, devam bağlılığında içsel ifşa olasılığı daha yüksek olmasına rağmen ifşadan sonuç alınacağına güven duyulmamasıdır. Her üç bağlılık düzeyinde de olayın büyüklüğü ifşa olasılığını etkilemektedir. Eğer hastanın hayatını tehlikeye atacak boyutta olaylar yaşanmışsa "silsile" adı verilen resmi içsel hiyerarşik yönetim kademeleri kullanılacaktır. Ancak, katılımcılar için bu çözüm bulmak için kullanılacak bir yol olmaktan çok vicdani sorumluluğu yerine getirmek için başvurulacak bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bununla birlikte, hasta hayatını tehlikeye atan olay ve uygulamaları gözlemleyen katılımcılar da dahil olmak üzere hiç bir katılımcının içsel ifşa

yollarına başvurmadığı ve ifşacı olmadığı görülmektedir. Bu durum etik ve ahlaki nedenlerin ifşa olasılığını arttırmasına rağmen ifşaya güdülemek için yeterli olmadığı sonucunu ortaya çıkartmaktadır. İçsel ifşa mekanizmalarının varlığı ve bunların etkinliğine duyulan güven ifşa davranışı üzerinde daha etkili olmaktadır.

Sağlık alanında yaşanabilecek usulsüzlüklerin geri dönülemez sonuçlar doğurabilecek olması nedeniyle, özellikle bu alanda ifşa davranışını arttırmak için güvenilir ve etkin ifşa mekanizmalarının oluşturulması gerekli görülmektedir. Bunun için araştırma alanları içinde içsel ifşa olasılığı en yüksek alan olarak görülen bankaların teftiş kurulları çalışmaları ve farklı isimler altında yer alan ifşa hatlarının incelenmesi, araştırılması ve kıyaslama (benchmarking) yoluyla sağlık kurumlarına uyarlanması yerinde olacaktır.

Araştırmada, örgütsel bağlılık düzeylerine göre örgütsel usulsüzlükler karşısında örgüt üyesinin hangi davranışları tercih edebileceği nitel görüşme yöntemi ile belirlenmeye çalışılmış olup, gelecekte bu araştırma sonuçlarına göre oluşturulacak hipotezler ile geniş örneklem gruplarıyla nicel araştırma yöntemleriyle denenebilir. Araştırmanın odak noktasının örgütsel bağlılık düzeylerine göre davranış olasılıkları olması nedeniyle, hem örgütsel bağlılığı hem de davranış olasılıklarını etkileyen diğer faktörler (demografik faktörler, kişilik özellikleri, örgütsel faktörler gibi) göz ardı edilmiştir. Elbette bu faktörler de davranış olasılıkları üzerinde oldukça etkili olacaktır. İleride yapılacak çalışmalar ile bu değişkenlerle davranış olasılıkları arasındaki ilişkiler incelenebilir. Bu araştırmada örgütsel bağlılık düzeylerinin davranış olasılıklarını nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. Örgütsel bağlılık düzeylerinin, davranış olasılıkları dışında kalan ifşa ile ilişkili diğer durumları da etkileyeceği açıktır (davranışa iten güdüler, usulsüzlüğün boyutu konusundaki algı gibi). Örgütsel bağlılık düzeylerine göre usulsüzlükler karşısında davranış olasılıkları konusunda daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle bu araştırma ile yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın nitel yöntemle yapılmış olması, katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak yazında daha önce yer almayan ifşa türlerinin (kişisel ifşa ve faili gizli- faili açık ifşa) önerilmesini sağlamıştır. Bu bakımdan da alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Ahmad, S. A., Smith, M., Ismail, Z. & Yunos, R. M. (2011). Internal whistleblowing intentions: influence of internal auditors' demographic and individual factors. *Annual Summit On Business And Entrepreneurial Studies*, 918-940.

Allen, N. J. & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.

Allen, N. J. & Meyer, J. P. (1996). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: an examination of construct validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49, 252-276.

Altındış, S. (2010). Sağlık hizmetlerinde olay raporlama ve hasta güvenliğine etkileri. *Sağlıkta Performas ve Kalite Dergisi*, 1, 17-32.

- Alp, M. (2013). *Çalışanın işvereni ve iş arkadaşlarını ihbar etmesi - çalışanın hukuka ve etik kurallara aykırılıkları ifşa hakkı ve ihbar borcu*, Birinci Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Anttila, E. (2014). Components of organizational commitment a case study consisting line managers from Finnish industrial company. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Tampere School of Education, Finlandiya.
- Ay, F. A., Ulusoy, H. & Tosun, N. (2015). Akademisyenlerin çalıştıkları bölüme ve üniversiteye olan örgütsel bağlılık düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (36), 749- 762.
- Aydemir, M. & Erşan, C. (2011). Yeni kurulan üniversitelerde örgütsel bağlılık sorunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 13(1), 55-72.
- Bayrakçı, E. (2016). Örgütsel bağlılık düzeylerine göre ifşa davranışının nitel araştırma ile incelenmesi: Isparta ili örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Binikos, E. (2006). A sociological case study of the relationship between organisational trust and whistleblowing in the workplace, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, In the Faculty of Humanities University of Johannesburg South Africa, Johannesburg, Güney Afrika.
- Black, L. M. (2011). Tragedy into policy: a quantitative study of nurses' attitudes toward patient advocacy activities, *American Journal of Nursing*, 111(6), 26-35.
- Bozkurt, Ö. & Yurt, İ. (2013). Akademisyenlerin örgütsel bağlılık düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırma, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 121-139.
- Buckley, C., Cotter, D., Hutchinson, M. & Conor. O. (2010). Empirical evidence of lack of significant support for whistleblowing, *Corporate Ownership and Control*, 7(3), 275-283.
- Bulut, M. B. (2015). Fen-edebiyat fakültesi akademisyenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 611-620.
- Cohen, A. (2007). Commitment before and after: an evaluation and reconceptualization of organizational commitment, *Human Resource Management Review*, 17, 336-354.
- Dehn, G. & Calland, R. (1996). Whistleblowing the state of the art the role of the individual, organisations, the state, the media, the law and civil society, *UK Committee on Standards in Public Life*, 1-14.
- Dishan, K. (2004). Extending past research in extra-role behavior through the prism of knowledge sharing and whistleblowing, Yayınlanmamış Doktora Tezi, National University of Singapore Philosophy (Management) School of Business, Singapur.
- Dozier, J. B. & Miceli, M. P. (1985). Potential predictors of whistle-blowing: a prosocial behavior perspective, *The Academy of Management Review*, 10(4), 823-836.

- Fettahloğlu, Ö. O. & Demir, S. (2014). Konuşma hürriyetinin yanında sessiz kalma seçeneği: üniversite akademik personelinin örgütsel sessizlik ve whistleblowing (ifşa etme) hakkındaki görüşleri, *Akademik Bakış Dergisi*, 45, 1-26.
- Gökçe, A. T. (2014). Okullarda bilgi uçurma: iş doyumunu ve örgütsel bağlılık ilişkisi, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 261-282.
- Graham, J. (1993). *Blowing The Whistle (Book Review)*. *Administrative Science Quarterly*, 38, 683-685.
- Güçlü, H. (2006). Turizm sektöründe durumsal faktörlerin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gül, H. (2002). Örgütsel bağlılık yaklaşımlarının mukayesesi ve değerlendirmesi, *Ege Akademik Bakış*, 2(1), 37-55.
- Gündoğan, T. (2009). Örgütsel bağlılık: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası uygulaması, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Güven, S. & Taşkın, Ç. Ş. (2008). Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumuna ait yuvalarda barınan ilköğretim öğrencilerinin sosyal bilgiler derslerine katılımı, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(3), 925-961.
- Henik, E. (2008). Mad as hell or scared stiff? the effects of value conflict and emotions on potential whistle-blowers, *Journal of Business Ethics*, 80(1), 111-119.
- Holtzhausen, N. (2007). Whistleblowing and whistleblower protection in the South African public sector, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of South Africa, Güney Afrika.
- Hoş, R. (2012). The experiences of refugee students with interrupted formal education in an urban secondary school newcomer program. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Margaret Garner Graduate School of Education and Human Development, University of Rochester, Rochester, New York, ABD.
- Huston, C. J. (2014). Whistleblowing in nursing. içinde C. J. Huston (Ed), *Professional issues in nursing challenges and opportunities* (ss. 250-265). Baltimore: Lippincott Williams&Wilkins.
- Kaya, Ş. D. (20-24 Ekim 2009). Hemşirelerin örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine bir araştırma. 12. Ulusal Hemşirelik Kongresi içinde (s. 77-95). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Keil, M., Tiwana, A., Sainsbury, R. & Sneha, S. (2010). Toward a theory of whistleblowing intentions: a benefit-to-cost differential perspective, *Decision Sciences Journal*, 41(4), 787-812.
- Kök, S. B. & Özcan, B. (2012). Örgüt kültürünün oluşumunda etkili olan faktörler ve örgütsel bağlılık ilişkisi: bankacılık sektöründe bir araştırma, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(2), 113-131.

- Kuş Saillard, E. (2010). Ruhsal hastalara yönelik damgalamaya ilişkin psikiyatrist görüşleri ve öneriler, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 14-24.
- Lazarus, R. J. (2014). Flexing agency muscle?, *Georgia Law Review*, 48(1), 1-7.
- Leiter, A. C. (2014). Soft whistleblowing, *Georgia Law Review*, 48, 425-498.
- Lewis, D. (2011). Whistleblowing in a changing legal climate: is it time to revisit our approach to trust and loyalty at the workplace?, *Business Ethics: A European Review*, 20(1), 71-87.
- Maltin, E. R. (2011). Workplace commitment and employee well-being: a meta-analysis and study of commitment profiles, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Western Ontario, Kanada.
- McLain, D. L. & Keenan, J. P. (1999). Risk, information, and the decision about response to wrongdoing in an organization. *Journal of Business Ethics*, 19(3), 255-271.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev.Selahattin Turan), Üçüncü Basımdan Çeviri, Ankara: Nobel Akademik Yay.Eğt.Dan.Tic.Ltd.Şti.
- Mesmer-Magnus, J. R. & Viswesvaran, C. (2005). Whistleblowing in organizations: an examination of correlates of whistleblowing intentions, actions, and retaliation, *Journal of Business Ethics*, 62(3), 277-297.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L. & Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: a meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences, *Journal of Vocational Behavior*, 61, 20-52.
- Milliken, F. J., Morrison, E. W. & Hewlin, P. F. (2003). An exploratory study of employee silence: issues that employees don't communicate upward and why, *Journal of Management Studies*, 40(6), 1453-1476.
- Near, J. P. & Miceli, M. P. (1985). Organizational dissidence: the case of whistleblowing, *Journal of Business Ethics*, 4(1) 1-16.
- Near, J. P. & Miceli, M. P. (1995). Effective whistle-blowing, *The Academy of Management Review*, 20(3), 679-708.
- Park, H., Blenkinsopp, J., Öktem, M. K. & Ömürgönülşen, U. (2008). Cultural orientation and attitudes toward different forms of whistleblowing: a comparison of South Korea, Turkey and the U.K, *Journal of Business Ethics*, 82, 929-939.
- Pascoe, J. & Welsh, M. (2011). Whistleblowing, ethics and corporate culture: theory and practice in Australia, *Common Law World Review*, 40, 144-173.
- Pelit, E., Boylu, Y. & Güçer, E. (2007). Gazi üniversitesi ticaret ve turizm eğitim fakültesi akademisyenlerinin örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine bir araştırma, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 86-114.
- Ponnu, C. H., Naidu, K. & Zamri, W. (2008). Determinants of whistle blowing, *International Review of Business Research Papers*, 4(1), 276-298.

- Randall, D. M. (1987). Commitment and the organization: the organization man revisited, *The Academy of Management Review*, 12(3), 460-471.
- Recepoğlu, E., Kılınç, A. Ç., Şahin, F. & Er, E. (2013). Öğretim elemanlarının kişilik özellikleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 603-617.
- Richardson, B. K. & McGlynn, J. (2011). Rabid fans, death threats, and dysfunctional stakeholders: the influence of organizational and industry contexts on whistle-blowing cases, *Management Communication Quarterly*, 25(1), 121-150.
- Sayđan, S. (2011). Whistleblowing ve örgütsel etik iklimi ilişkisi üzerine bir uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Sersic, D. M. (1999). An empirical test of meyer and allen's three- component model of organizational commitment in a croatian context, *Review of Psychology*, 6(1-2), 17-24.
- Sims, R. L. & Keenan, J. P. (1998). Predictors of external whistleblowing: organizational and intrapersonal variables, *Journal of Business Ethics*, 17, 411-421.
- Somers, M. J. & Casal, J. C. (1994). Organizational commitment and whistle-blowing a test of the reformer and the organization man hypotheses, *Group Organization Management September*, 19(3), 270-284.
- Staw, B. M. (1984). Organizational behavior: a review and reformulation of the field's outcome variables, M. R. Rosenzweig & L. W. Porter (Ed.). *Annual Review of Psychology*, 35(1), 627-666.
- Street, M. D. (1995). Cognitive moral development and organizational commitment: two potential predictors of whistle-blowing, *Journal of Applied Business Research*, 11(4), 104-110.
- Taşlıyan, M. & Hırlak, B. (2014). Örgütsel iletişim etkinliği ile iş tatmini, örgütsel bağlılık, örgütsel bağlılık davranışı arasındaki ilişkilerin araştırılması: akademik örgütler için bir alan araştırması, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 5-36.
- Taylor, E. Z. & Curtis, M. B. (2010). An examination of the layers of workplace influences in ethical judgments: whistleblowing likelihood and perseverance in public accounting, *Journal of Business Ethics*, 93(1), 21-37.
- Top, M. (2012). Hekim ve hemşirelerde örgütsel bağlılık, örgütsel güven ve iş doyumunu profili, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 41 (2), 258-277.
- Trevino, L. K. & Victor, B. (1992). Peer reporting of unethical behavior a social context perspective, *Academy of Management Journal*, 35(1), 38-64.
- Wilks, D. C. (2011). Attitudes towards unethical behaviours in organizational settings: an empirical study, *Ethics in Progress Quarterly*, 2(2), 9-22.

- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Altıncı Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, J., Chiu, R. & Wei, L. (2009). Decision-making process of internal whistleblowing behavior in China: empirical evidence and implications, *Journal of Business Ethics*, 88, 25-41.
- Zhuang, J. (2003). Whistleblowing & peer reporting: a cross-cultural comparison of Canadians and Chinese, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, The University of Lethbridge, Alberta, Canada.

© Copyright of Journal of Current Researches on Business and Economics is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.

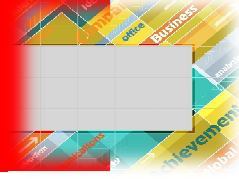

Year: 2016

Volume: 6

Issue: 1

**Journal of Current Researches
on Business and Economics
(JoCReBE)
ISSN: 2547-9628**

www.stracademy.org/jocrebe

The Effects of 2008 Financial Crisis on Turkish Banking Sector Performance and Profitability: Financial Ratios and Accounting Based Approach

Gülay Selvi HANIŞOĞLU¹ & Cevdet KIZIL²

Keywords

Financial Crisis,
Turkish Banking
Sector,
Performance,
Profitability,
Ratio Analysis.

Abstract

There is an inter-relationship between financial crisis and banking performance as prior research and literature suggests. The business world today is more global than ever and financial crisis affect national economies just like dominos. More importantly, financial crisis have several negative impacts such as unemployment, high inflation, decreased investments, low levels of privatization, mergers and acquisitions. Likewise, the role of banking sector in modern economies can never be neglected. This is because banks are the locomotives of markets and they serve significant functions such as enabling investments, lending funds, supporting entrepreneurship and providing liquidity. Thus, revealing the double-sided link between financial crisis and performance of banking sector presents numerous advantages and helps to take corrective measures for the future. However, the tie between financial crisis and banking sector is still not crystal clear and debate continues on this issue without satisfactory explanations. Moreover, research focusing on the emerging markets arena which investigates the correlation between financial crisis and banking sector performance is even more limited. This study concentrates on 2008 financial crisis effects on banking sector performance and profitability of Turkey, that is an emerging economy. For this purpose, the financial period of 2002-2015 is included to the analysis to test both the prior and post crisis effects. Financial ratios as variables and indicators of banking sector performance are utilized as the methodology of study to bring an accounting approach to the research. Furthermore, both state and private banks are integrated to the study to avoid bias and subjectivity as well as ensuring independence.

1. Introduction

The financial sector and the banking sector have an important role in the economy. Theoretical and experimental studies have shown the relationship between financial development and economic development (King and Levine, 1993; Levine, 2003). Like any other modern economy, Turkish economy mostly relies on financial markets and also fund movements through financial markets. Turkish economy had a transformation period starting from 1980's. Liberal economic

¹ Corresponding Author. Assistant Professor, Beykent University School of Applied Sciences, Banking and Finance Department in English, gulayselvi@beykent.edu.tr

² Assistant Professor, Istanbul Medeniyet University Faculty of Political Sciences, Department of Management, cevdet.kizil@medeniyet.edu.tr

policies began to be implemented in 1980. Turkish economy and financial sector had gained dynamism as a result of the liberal economic policies. Two main characteristics of this period can be defined as liberalization of economic policies including capital movements and high inflation. Rapid expansion of banking sector is another characteristics of this period. (Miller, 2006).

However, the impact of the liberalization policies and other reforms were very weak due to poor financial discipline and it was also inadequate to achieve expected targets. Turkish economy and financial sector had faced crises. Moreover, economic growth was blocked by high inflation. High inflation rate had also deteriorated investment environment, economic growth and financial sector. Interest rates had jumped to three digit-figures and short term foreign debt had increased (Cömert and Çolak, 2014).

Turkish Government had made stand-by agreements with IMF in 1999 and 2000. These programs were unsuccessful due to the poor implementations. Derviş and new economic team had negotiated and initiated a new programme in the May 2001. In this program, the key element of monetary policy was the inflation targeting (Akyüz, 2003).

Turkish banks had mainly invested on government debt, leaving their core financial intermediation function to the private sector. The ratio of government debt instruments in their total assets was around 42% for all banks in the Turkish banking market in 2002. This ratio decreased to 28% in 2008. The regulation and supervision framework of the Turkish banking industry were also traditional, weak, poorly regulated and there was a segmented structure. Due to all these structural problems, Turkish banking sector faced two major crises in 2000 and 2001 (Yayla, Hekimoğlu, Kutlukaya, 2008).

As parallel to the IMF Standby Agreement and The Letter of Intent, Banking Regulation and Supervision Agency of Turkey (BRSA) was established in June 1999 and began to operate in August 2000. BRSA became the primary regulatory body of the financial system and took control of duties which is previously performed by the Treasury and Central Bank. Banking Regulation and Supervision Agency prepared the “Banking Sector Restructuring Program”, which was announced in May 2001. The restructuring program was based on the following main pillars: (BDDK, 2002)

- (1) Restructuring state banks
- (2) Prompt resolution of Saving Deposit Insurance Funds (SDIF) banks
- (3) Strengthening private banks
- (4) Strengthening the regulatory and supervisory framework.

BRSA also described the main pillars of the program as financial and operational restructuring of banking sector, and further improvement of banking regulation and supervision was in order to promote efficiency and competition in the banking sector. Banking Sector Restructuring Program had targeted to privatize the state banks, initiate mergers and acquisitions for both private and public banks, and improve capital adequacy as well as introducing new rules and regulations. The

mentioned regulations presented and brought by BDDK are currently in line with international regulations (BDDK, 2002; The Federal Reserve Bank, 2016).

From 1997 to 2003, SDIF seized control of 20 banks under the provisions of banking law. SDIF managed to remove control of these banks through mergers, sales, or liquidation. The total cost of the financial restructuring of banks taken over by the SDIF was \$22.5 billion, of which over 75 percent was funded through public sector resources. The remaining cost was covered by SDIF resources including fees paid by registered banks. The crises had brought a huge and considerable financial burden to society (Baum, Çağlayan and Talavera, 2010).

Another main topic of the IMF and banking sector restructuring program was the recapitalization of banking sector. Regulations on capital adequacy had been entered into force gradually. After the proper implementation of the restructuring program, Turkish banking sector became more efficient and competitive. Thus, the impact of 2008 financial turmoil was relatively less harmful to the Turkish financial and banking system compared to other modern economies (Öni and Alper, 2003).

Financial performance indicators of individual banks as well as banking sector are followed closely by depositors, borrowers, investors and competitors. It is also common practice to use ratio analysis for evaluating and comparing financial strength and stability of the banking sector. Transparency and reliable financial information are very crucial elements. Financial performance of banks is affected by many variables. Some of these variables can be defined as follows: The cost of deposits and borrowings, non-performing loans, efficiency of operational processes and profitability (Hughes and Mester, 2008).

In our study, as a core element of economy and financial sector, we analyze the Turkish banking sector financial performance starting from 2002 which also includes the 2007-2009 world financial turmoil period affecting financial and banking system of many countries. In order to evaluate financial performance of banking sector, we use the ratio analysis in our article. There exists 50 banks in Turkey by the end of 2015. This covers 32 deposit banks, 5 participation banks, 13 development and investment banks. The ratio analysis is run firstly on the whole sector and then same ratios are applied to deposit banks and participation banks. Development and investment banks are not evaluated separately.

This study continues with the Literature Review section, which covers and discusses previous research. Then follows the Data and Methodology section, where statistical and quantitative analysis are run based on financial ratios. Finally, the study ends with Conclusion section where findings and results of the research are stated.

2. Literature Review

Increased international nature of markets and financial institutions as well as national central banks have weakened the power to impose sanctions on banks and financial institutions. This has contributed to an increase in the overall fragility in the financial markets and paved the way for crisis. Financial liberalization has played an important role both in the development of crisis and increasing risk

(Özkan, 2008). Economic crisis generally affects the whole economic structure (Şakrak, 1999). Moreover, the whole economic climate partially or completely changes comprehensive issues (Aktaş et al., 2009).

Economic and financial crisis can be sectoral, regional, national or global. Also, it can have a great influence on interest rates, banks, currencies, stocks or debts. Inflation and unemployment can also be observed. These can have deep impacts on the real sector (Özer, 1999).

A recent study has shown that, the financial crisis of 2008-2009 and the problems encountered in Belgium and Iceland also had an effect on Kazakhstan. The global financial crisis had triggered a regional financial crisis in Kazakhstan, and the country experienced most significant bank failures. This study focused on the quality and risk of loan portfolios, which have an influence on financial crisis. It was found that an increase in volume of bad loans lead to undesired outcomes (Glass, Kenjegaliava and Weyman-Jones, 2014).

Another study investigated the effect of 2008-2009 global financial crisis on Turkish banking system. The period of December 2003 - June 2012 was covered in the study to reveal pre-crisis and post-crisis effects. System GMM Estimator was utilized and applied to find the determinants of bank profitability before and after the crisis. It was determined that, global financial crisis of 2008-2009 had affected the profitability of Turkish banking sector. However, the mentioned effect was not significant and sharp (Demirhan, 2013).

Effect of 2007 global financial crisis on Islamic banking sector performance was also tested by a study. The mentioned research paper indicated that, Islamic banking is based on non-interest transactions, but profit and loss sharing is a core element of Islamic banking system. Study consisted 29 Islamic banks from 7 different countries for the period of 2006-2012, and it was found that Islamic banks were not affected by the financial crisis of 2007 (Derbali, 2015).

From another perspective, problems in the banking sector cause financial crisis. Thus, the relationship between financial crisis and banking sector performance is not a one-way, but a two-way relationship. The inter-relationship between financial crisis and banking sector performance was underlined by a study, which also includes chronic inflation, high exchange rates and heavy fiscal dominance to the equation. This study focused on Turkish financial crisis of 2000-2001 and reported that reforms, adaptation of sustainable monetary policy on floating exchange rate and banking sector restructuring helped Turkey to decrease inflation and have an accelerating economy (Arshadi, 2014).

Efficiency, liquidity and profitability ratios are also utilized and applied in the literature to measure performance of banks. One of the latest studies calculated efficiency, liquidity and profitability of selected banks in India. Accordingly, financial performance of mentioned banks were listed and compared based on mentioned financial ratios (Sekar and Gowri, 2015).

Performance of South African commercial banks was also investigated using ratio analysis by a research run in 2010. This study measured profitability, liquidity and credit quality of five large South African commercial banks for the period of 2005-

2009. According to the study, overall performance of banks were higher the first two years (2005 and 2006). However, the other years subject to research (2007, 2008 and 2009) experienced failing profitability, liquidity and credit quality related to global financial crisis (Kumbirai and Webb, 2010).

Financial ratios were used to test performance of commercial banks in Malaysia and China as well. The impact of liquidity, credit, capital, operating expenses and the size of commercial banks on Malaysian and Chinese banks were investigated using financial ratios such as return on average assets (ROAA) and return on average equity (ROAE). According to the results of study, it was found that operating ratios were correlated with performance of Chinese banks, but this was not the case for Malaysian banks. However, it was determined that credit and capital ratios had same effects on bank performances in China and Malaysia (Tumin and Said, 2010).

Financial performance of five Palestian commercial banks listed on Palestine securities exchange (PEX) was examined with a study run in 2012. Financial performance of Palestian commercial banks was measured by Return on Assets (ROA), Tobin's Q and Economic Value Added (EVA). Correlation and multiple regression analysis of annual time series data from 2005-2010 were also run to detect the impact of bank size, credit risk, operational efficiency and asset management on financial performance. Study rejected the hypothesis which indicates that there exist statistically insignificant impact of bank size, credit risk, operational efficiency and asset management on financial performance of Palestinian commercial banks (Alkhatib and Harsheh, 2012).

Determinants of financial performance of commercial banks in Kenya was put under the scope with a research dated 2013. It was found that, financial performance of commercial banks in Kenya was mainly run by board and management decisions. However, macroeconomic factors had insignificant effect on banking performance (Ongore and Kusa, 2013).

Similarly, financial ratios such as operating profit margin, asset turnover and leverage were taken into consideration to evaluate banking performance by another group of scholars. They intended to determine the effect of mentioned ratios on Return on Equity (ROE). In addition, Du-Pont Approach, Pearson Correlation Coefficient Matrix and OLS Regression were included to the study besides financial ratios to calculate banking performance during and post profit declining periods (Kusi, Ansah-Adu, Agyei, 2015).

Excessive risk-taking as well as weakness and lack of transparency are considered among the main reasons causing the failure of the financial markets (TEPAV, 2008). Accounting issues related to the financial crisis are also experienced. They are generally considered to occur due to failure to comply with generally accepted accounting principles (GAAPs), accounting standards and procedures (Türker, 2009).

Following the recent financial crisis, accounting standards and institutions began to be questioned (Yılmaz, 2009). Also, functioning of organizations such as IASB (International Accounting Standards Board) and FASB (Financial Accounting Standards Board) were other major discussion topics (Arnold, 2009). Thus,

accounting rules and global accounting standards were focused as well (Sak, 2008; Sağlam, 2008; Kutlan, 2009).

Adjustments and revisions concerning accounting standards, accounting principles and regulations were also offered (Aysan, 2009). Inefficient accounting systems and non-transparent stock options are also argued to be the causes of financial crisis (Stiglitz, 2008; Daştan, 2009). Thus, accounting based and accounting related crisis are also important. For example, moving away from the concept of accounting standards, implementing creative accounting, ignoring transparency, preparing unreal financial reports, failure in supervision and misleading audit reports can be listed at this point (Can, 2010).

3. Data and Methodology

In this paper, we examine and evaluate the efficiency and profitability conditions of the Turkish banking sector. There are different efficiency definitions and also different methods measuring efficiency. Efficiency is generally defined as getting maximum amount of output from a given fixed amount of input under current technology by maximizing profit. The older literature applies the traditional microeconomic theory of production to banking firms. The recent and up-to-date literature views the bank as a financial intermediary that produces financial services. In the context of banking firm, the role of banks can be defined as an intermediation between borrowers and savers for maximizing profits through creating earning assets. According to “intermediation approach”, higher efficiency may define that banks are able to intermediate more funds and create more income with given resources. The efficiency analysis can include parameters from both asset and liability sides as well as cost minimization and profit maximization side. The intermediation approach emphasizes the bank’s production of intermediation services and the total cost of production, including both interest and operating expenses. Inputs are typically specified as labor, physical capital, deposits and other borrowed funds, and equity capital. While the intermediation approach treats deposits as inputs, there has been some discussion in the literature about whether deposits should be treated as an output since banks provide transaction services for depositors. Outputs are typically accepted as bank assets in various categories. Managerial ability and technological changes are crucial variables which are assumed in our analysis that their effects are reflected in efficiency and profitability ratios. (Hughes and Mester, 2008).

There exists 50 banks in Turkey as end of 2015. Banks can be classified according to their ownership, capital structure or market capitalization. In our analysis, banking sector classification is done according to their functionality and ownership. Based on their functionality, three main groups are deposit banks, participation banks, investment and development banks. There are 32 deposit banks, 5 participation, and 13 investment and development banks in Turkey. Concerning deposit banks in Turkey for 2015, this covers 3 state deposit banks, 8 private local deposit banks and 21 foreign deposit banks. All ratio analysis are run firstly for the whole sector, and on the second level for deposit and participation banks. Investment and development banks are not included in the second level analysis. Table 1 below summarizes the number of banks in Turkey as of 2015 by

categorizing them as deposit banks, participation banks and development and investment banks.

Table 1: Number of Banks in Turkey as of 2015

2015	No of Banks
Sector	50,00
Deposit Banks	32,00
Deposit-Local Private Banks	8,00
Deposit-State Public Banks	3,00
Deposit-Foreign Banks	21,00
Participation Banks	5,00
Development and Investment Banks	13,00

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".
http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx,
 Retrieved on July 29, 2016.

The ratios which are used in our analysis can be divided into two main groups such as efficiency and profitability ratios. The first group ratios are related to the efficiency of banking sector. The concept of efficiency in the banking sector is associated mainly with the following topics:

3.1. Efficiency Ratios

1.a) Fees, Commissions and Banking Services Revenues / Operating Expenses (%) -

One of the criteria which evaluates bank efficiency compares non-interest income such as fees, commissions and other banking revenues with non-interest expenses. This ratio shows bank operational income as a percentage of operational expenses both excluding interest income and expenses. It is a very important ratio which is followed closely by banking sector top management.

For instance, empirical links between bank non-interest income and financial performance were examined previously for U.S Commercial Banks as well with theoretical studies. One research paper indicated that, fee-based financial services have become more important and U.S. commercial banks have come to rely to on non-interest income with a higher extent (DeYoung, Rice, 2003).

Table 2: Efficiency Ratio -Banking Sector - Fees, Commissions and Banking Services Revenues / Operating Expenses (2004-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Fees , Commissions and Banking Services Revenues / Operating Expenses (%)														
Sector	63,42	65,69	63,87	63,96	64,97	60,89	65,93	62,81	64,76	62,56	56,06	55,92	N/A	N/A

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".
http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

As it is obvious from the table above (Table 2), operating efficiency of Turkish banking sector has increased drastically. It peaks to 63,42 % as end of 2015 from 55,92 % as end of 2004. There is no important effect of 2008 financial crises on the efficiency of banking sector in terms of fees, commissions, banking services revenues and operating expenses. Furthermore, some differences can be observed

for the whole banking sector. As it can be seen from the table below (Table 3), there is an increasing trend for chosen efficiency indicator of private, public and foreign deposits banks except participation banks. Efficiency rate of deposit banks-private is considerable higher than other groups of banks.

Table 3: Efficiency Ratio - Fees, Commissions and Banking Services Revenues / Operating Expenses (2004-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Fees , Commissions and Banking Services Revenues / Operating Expenses (%)														
Participation Banks	51,19	54,72	61,21	66,71	68,00	67,13	75,96	83,58	84,37	78,28	77,78	N/A	N/A	N/A
Deposit Banks- Private	73,36	77,68	75,27	72,28	73,05	70,50	75,58	69,45	71,89	69,40	60,59	63,50	N/A	N/A
Deposit Banks-Public	52,76	52,90	50,59	49,84	51,05	47,27	52,97	53,15	56,29	59,00	46,82	41,57	N/A	N/A
Deposit Banks-Foreign	65,19	60,35	56,53	61,83	61,39	53,44	57,41	55,13	54,13	48,42	44,56	42,24	N/A	N/A

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/>

Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

Significant differences are observed among deposits banks. Deposit Banks-Private generate %73,36 non-interest income compared to their total operating expenses. On the other side, deposits banks-foreign generate 65,19 % and deposit banks-public generate 52,76% non-interest income respectively, compared to their total operating expenses. Contrary to the increasing trend of operational efficiency in deposit banks, operational efficiency of participation banks is determined to go down based on the variable used. Also, we should indicate at this point that, participational banks should take necessary measures and steps to decrease operational costs in order to attain efficiency increase.

When this variable (ratio) is evaluated based on the global financial crisis of 2008, we can underline the fact that there is a decrease for all bank groups in 2010 compared to 2009. In other words, the decrease had become more evident in 2010 after 2009. However, the impact of global financial crisis is not very sharp. After 2010, generally increases, highering trends and improvements are observed for ratios (variables).

1.b) Non-interest income / Non-interest expenses (%)

Ratio of non-interest income to non-interest expenses is another criteria which is commonly used for evaluating bank performance. It is expected that, banks match and meet their operational expenses with revenues excluding incomes from their main operational activity of deposit collecting and interest incomes from credit lending. This variable (ratio) is has become more important in the recent years as a result of lowering interest margin in Turkey. Today, Turkish banks provide a rich portfolio of products and services to increase their non-interest incomes. Online banking and various transactions that can now be completed by using the internet can be shown as a good example at this point. Also, derivative products used to manage exchange rate risks of firms has become diversified and have a more widespread position among services provided by banks. Plus, more common usage of ATM, POS and internet parallel to the improvements in technology has now an important role to increase non-interest incomes of banks. Generally, banks have been offering a larger variety of financial services and have been providing

additional convenience, which may have raised costs, but have also raised revenues. Revenues generated by these actives are sometimes even higher than costs. Non-interest income has become an important component in the bank efficiency and profitability in recent years.

Table 4: Efficiency Ratio -Banking Sector -Non-Interest Income / Non-Interest Expense % (2002-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Noninterest income / Noninterest expenses (%)														
Sector	99,44	98,49	96,37	95,85	97,72	96,17	94,20	95,26	94,16	93,94	85,18	90,16	N/A	N/A

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/>

Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

As can be followed from the table above (Table 4), non-interest income compared to non-interest expenses shows an increasing trend starting from 2005. The ratio reaches to 99.4% in 2015. The general trend is upwards although there are ups and downs between 2004 and 2014.

Table 5: Efficiency Ratio - Non-Interest Income / Non-Interest Expense % (2002-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Noninterest income / Noninterest expenses (%)														
Participation Banks	95,71	90,38	95,15	92,02	95,76	94,04	91,78	95,51	91,97	92,63	93,34	N/A	N/A	N/A
Deposit Banks- Private	99,77	99,20	97,88	97,83	98,84	98,04	95,92	95,92	93,62	92,94	79,76	90,40	N/A	N/A
Deposit Banks-Public	88,69	86,47	83,98	76,82	81,19	85,48	80,46	76,12	81,49	82,77	92,70	75,76	N/A	N/A
Deposit Banks-Foreign	97,54	97,44	95,94	93,98	96,73	93,88	93,99	96,58	96,55	97,21	94,78	98,21	N/A	N/A

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/>

Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

Analyzing the percentages for efficiency ratio (Net Interest Income/Net Interest Expense) on the second level by the help of Table 5 is beneficial. Table reflects that, deposit banks-private have a ratio of 99,77 %, deposits banks-foreign have a ratio of 97,54%, participation banks have a ratio of 95,71% and deposit banks-public have a ratio of 88,69% in 2015. Non-Interest Income / Non Interest Expense ratio for participation banks could only be gathered for the years 2005-2015. This ratio varies between 90,38% and 95,76% for the mentioned eleven years and a significant improvement is not detected. That is similar to the non-interest income / operational expenses ratio where efficiency was analyzed. This also shows that, studies and research to analyze efficiency of participation banks are significant and necessary. Concerning deposit banks – private, the ratio varies between 92,94% and 99,77% excluding the 79% ratio in 2005. Especially, considering the fact that this ratio is around 99% in the last two years (2014 and 2015) for desposit banks-private, the situation is definitely positive. Non-Interest Incomes are close to match and meet all non-interest expenses of deposit banks-private in 2015, which satisfies expectations. In regards to deposit banks – public, non-interest income / non-interest expense ratio varies between 76,12% and 88,69%, excluding the year of 2005. Generally speaking, the performance of deposit banks-public to meet non-

interest expenses with non-interest incomes is lower than participation banks, deposit banks-private and deposit banks-foreign. This is a strong indicator that, there are still many steps to take to increase efficiency in deposit banks-public, just like participation banks. The effect of 2008 global financial crisis on this variable (ratio) is not evident.

1.c) Non-performing Loans/Total Loans(%)

It is obvious that non-performing loans is a very crucial variable for the banking sector efficiency. There is a two sided relationship between efficiency and non-performing loans. It means higher non-performing loans reduces cost efficiency. Decreasing cost efficiency means higher amount of non-performing loans. Additionally, poor management and decision processes for extending loans increase the level of non-performing loans. The higher sum of non-performing loans is damaging efficiency of banks, because banks have to make additional operating expenses for closely monitoring their customers, following value of collaterals and also handling legal and collection procedures. Furthermore, they should make additional managerial efforts for organizing all these operational problems. Table 6 below shows efficiency ratio (non-performing loans/total loans) for Turkish banking sector between the years 2002 and 2015.

Table 6: Efficiency Ratio -Banking Sector-Nonperforming Loans/Total Loans % (2002-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Nonperforming Loans / Total Loans (%)														
Sector	3,09	2,85	2,75	2,86	2,70	3,66	5,27	3,68	3,48	3,74	4,72	6,00	11,50	17,52

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/>

Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

Table 7: Efficiency Ratio -Nonperforming Loans/Total Loans % (2002-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Nonperforming Loans / Total Loans (%)														
Participation Banks	5,40	4,54	3,42	3,01	3,08	3,47	4,70	4,40	3,37	3,51	4,10	N/A	N/A	N/A
Deposit Banks- Private	2,84	2,41	2,28	2,25	2,38	3,27	5,24	3,49	3,43	3,57	4,05	4,88	6,54	8,94
Deposit Banks-Public	2,73	2,98	2,89	3,27	2,55	3,31	4,45	3,86	4,16	5,16	7,67	10,73	28,58	44,14
Deposit Banks-Foreign	3,87	4,02	4,30	4,73	4,35	5,90	7,46	4,15	3,12	2,73	3,83	3,16	4,35	4,91

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/>

Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

In terms of whole Turkish banking sector, the ratio of non-performing loans to total loans peaked in 2002 following the banking system crises in 2000 and 2001. When efficiency ratios (non-performing loans/total loans) are analyzed on a classified level by the help of Table 7 above, it can be seen that maximum impact is valid for deposit banks-public, which have ratios of 44,14% and 28,58% respectively for 2002 and 2003. To avoid misinterpretation of the ratios on a classified level, it should be kept in the mind that, some private banks were subject to initial public offering (IPO) for rehabilitation and liquidation processes.

After recovering from the effects of 2000 and 2001 crises, the ratio of non-performing loans to total loans for the sector increased again to 5,27% from 3,68%. Later, the mentioned ratio decreased to 2,70%, but then showed an increasing trend starting from 2012. By the end of 2015, the ratio of non-performing loans to total loans for the sector was 3,09%. Although the non-performing loan ratios in Turkey seems to be under control, there are quite large sums of non-performing loans off the balance sheet. These are generally transferred from the balance sheets of banks to asset management companies.

3.2. Profitability Ratios

Profitability, in large extent, is considered to be one of the main criteria for judging the management performance of banks. and It is also an indicator of effective usage of available funds. Profitability measurements usually focus on Return on Assets (ROA) and Return on Equity (ROE).

2.a) Return on Equity (ROE)- Net Profit/Total Equity (%)

Return on Equity (ROE) is an indicator of capital efficiency, which is used by banking institutions as well as other financial institutions and firms. Return on Equity (ROE) may be regarded as the core measure of banking profitability and shows the company profitability through measuring the sum of funds earned from investor's funds.

As it can be seen from the table below (Table 8), ROE of Turkish banking sector is not stable. Return on Equity of 135,63% observed in 2002 is a strong proof that, balance sheets of banks do not reflect the real situation and problematic credits are still included in financial statements to create such an impression that interests are collected from such credits. ROE varied between 12,14% - 24,77% between the years 2003 and 2008. Starting from 2009, there is a decreasing trend from 22,92%. ROE of Turkish banking sector was around 15% in 2012, 14% in 2013, 12% in 2014 and 11% in 2015. Thus, ROE lowered by approximately 4% in general. At the end of 2015, ROE is around 11% in Turkish banking sector. Deposit income is generally considered to be a riskless investment. Thus, ROE of Turkish banking sector is lower than expected. An ideal ROE is around 15% and above, so the situation is not very favorable as of 2015. However, in regards to the impact of 2008-2009 financial crisis, there is no clear indicator that Turkish banking sector was affected considering ROE.

Table 8: Profitability Ratio – Banking Sector-ROE (Net Profit/Total Equity) (%) (2002-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Return on Equity														
Sector	11,28	12,25	14,19	15,68	15,48	20,12	22,92	18,74	24,77	21,01	12,14	15,76	18,15	135,63

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/>

Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

Detailed analysis on Table 9 shows that, ROE of deposit banks-public is minus as of year 2002. Also, sharp and serious differences are observed among deposit

banks-private, deposit banks-public and deposit banks-foreign. Although the ROE trend is downward for all bank groups, deposit banks-public have the highest efficiency and most positive result with 15,94%. Deposit banks-public are followed by deposit banks-private with 11,03%. The ROE rate is 9,22% for deposit banks-foreign and 4,08% for participation banks as of year 2015. The ROE of participation banks is seriously low and under sector average. The reasons of lowering ROE in the banking sector can be listed as arrangements and regulations concerning capital adequacy in the context of Basel framework. Also, income losses resulting from credits not included to the problematic credits portfolio and credits transferred to asset management firms are other reasons.

Table 9: Profitability Ratio -ROE (Net Profit/Total Equity) (%) (2002-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Return on Equity														
Participation Banks	4,08	1,58	13,75	14,69	14,84	16,86	18,99	24,12	30,72	30,76	36,92	N/A	N/A	N/A
Deposit Banks- Private	11,03	13,26	15,44	16,30	16,21	21,90	23,72	19,31	25,00	18,29	5,06	11,75	16,28	191,99
Deposit Banks-Public	15,94	15,95	19,42	20,19	19,54	29,47	36,54	27,06	34,31	28,97	25,54	29,49	26,62	-14,51
Deposit Banks-Foreign	9,22	8,38	6,56	13,04	14,20	12,32	15,23	12,16	19,62	23,00	16,54	12,95	12,09	72,01

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/>

Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

2-b)Return on Assets -(ROA) Net Profit/Total Assets (%)

Return On Asset Ratio shows the company profitability through measuring how much money is earned from assets. It indicates as to how much profit a bank is able to generate per unit of its assets. Return on Assets (ROA) is calculated by dividing net profit (profit after taxes) to total assets. This ratio is one of the most common indicators measuring a bank's efficiency, because it reflects the sum of profits attained from total assets. ROA has a fluctuating trend for Turkish banking sector between the years of 2003 and 2009, excluding the percentage in 2002. Generally speaking, ROA lowered for all bank groups between 2009 and 2015, a similar result considering the trend of ROE. ROA was 2,63% at the end of 2009, but it was observed as 1,16% at the end of 2015. Thus, a sharp decrease was realized for ROA covering the whole banking sector. Since it is expected that ROA should be ideally around 1,5% or above, we can stress that ROA rate of Turkish banking sector is not promising. Table 10 below summarizes the mentioned points and statements.

Table 10: Profitability Ratio – Banking Sector-ROA (Net Profit/Total Assets) (%) (2002-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Return on Assets														
Sector	1,16	1,33	1,60	1,83	1,74	2,46	2,63	2,05	2,78	2,60	1,72	2,36	2,53	16,39

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/>

Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

Table 11: Profitability Ratio - ROA (Net Profit/Total Assets) (%) (2002-2015)

RATIOS/YEAR	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
Return on Assets														
Participation Banks	0,35	0,15	1,26	1,47	1,62	2,02	2,35	2,84	3,14	3,31	3,53	N/A	N/A	N/A
Deposit Banks- Private	1,12	1,43	1,75	1,88	1,82	2,63	2,63	1,96	2,58	2,07	0,71	1,80	2,35	24,42
Deposit Banks-Public	1,48	1,54	1,82	1,90	1,64	2,55	2,82	2,16	3,02	3,06	2,75	3,19	2,52	-1,15
Deposit Banks-Foreign	0,93	0,82	0,70	1,53	1,57	1,64	1,96	1,42	2,42	2,82	2,65	2,70	2,94	15,07

Data Source: BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin".

<http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/>

Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.

ROA of participation banks has a decreasing trend starting from the year 2005, which reflects a rate of 3,53%. At the end of 2014, ROE for participation banks was lowest with 0,15%. Also, at the end of 2015, ROE for participation banks was 0,35%, a much lower rate compared to whole banking system in Turkey. Low ROE rates of participation banks are parallel to previous findings of low efficiency rates. Thus, correct actions and measures regarding this issue should definitely be taken. Following participation banks, lowest ROE is observed for deposit banks-foreign. The level of ratios and general lowering trend is eye-catching. Although ROE has a decreasing trend for deposit banks-private and desposit banks-public as well, their rates are closer to the accepted standards. Table 11 above proves our findings and determinations.

4. Conclusion

Financial advancement of a country is closely related with regulations and supervisory policies as well as efficiency and profitability of banks and other financial institutions. Role of banking in modern economies is very crucial and banking activities are getting more and more complicated. Liberal policies implemented in Turkish economy starting from 80's showed their effects in finance and banking sectors. Following the economical and structural reforms of 2000, foreign investments in Turkish banking sector increased tremendously. Despite the pressure coming from foreign banks, efficiency of Turkish Banking sector improved significantly. The most efficient banks in Turkey are deposit banks-private followed by deposits banks-foreign based on different critera analyzed in this paper.

Considering a total of 37 banks and 14 years analyzed in this study, it is determined that participation banks have the lowest efficiency and profitability in Turkish banking sector based on all ratios (variables) investigated. Thus, we recommend that participation banks evaluate their work processes, activities and organizations again to increase their efficiency levels. Moreover, we have determined that deposit banks-foreign opeate with lower efficiency and profitability compared to deposit banks-private and deposit banks-public. Our research shows that, deposit banks-private and deposit banks-public are in a better position in terms of efficiency and profitability compared to other bank groups.

Finally, according to our study, ROE and ROA rates are low for Turkish banking sector. However, continuing foreign investments in the Turkish banking sector

signals that, global expectations are positive for the industry's future. That is also correlated with the stable and reliable Turkish economy in recent years.

References

- Aktaş, R. et. al. (2009), *Kriz Ortamında İşletme Yönetimi*, TEB Yayınları, İstanbul, p.11.
- Akyüz, Y. and Boratav, K. (2003). "The Making of the Turkish Financial Crisis", *World Development Journal*, Vol. 31, No: 9, pp.1549-1566.
- Alkhatib, A. and Harsheh, M. (2012), "Financial Performance of Palestian Commercial Banks", *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 3 No. 3; February 2012, pp.175-184.
- Arnold, P.J. (2009), "Global Financial Crisis: the challange to accounting research", *Accounting, Organisation and Society Journal*, pp. 803-809.
- Arshadi, A. (2014). "From Financial Crisis to Financial Stability (Turkish Experienc; Lessons for Developing Countries)", *Proceedings of SOCIOINT 14 – International Conference on Social Sciences and Humanities*, pp.810-817.
- Aysan, M.A. (2009), " Küresel Ekonomik Krizler ve Muhasebe Standartları", TMUD, www.tmud.org.tr/UserFiles/File/AYSANSUNUM.ppt (01.12.2009)
- Baum, C., Çağlayan, M. and Talavera, O. (2010), "Parliamentary Election Cycles and the Turkish Banking Sector", *Journal of Banking and Finance*, Vol. 34, No: 11, pp. 2709-2719.
- Berger, A.N; Humphrey, D.B. (1992), *Measurement and Efficiency Issues in Commercial Banking*, <http://www.nber.org/books/gril92-1> Conference Date: May 4-5, 1990, <http://www.nber.org/chapters/c7237>, pp. 245 – 300.
- BDDK. (2002), "Banking Sector Restructuring Program Progress Report V", pp.1-43.
- BDDK (2015), "Montly Reports. Interactive Bulletin". http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Istatistiki_Veriler/Aylik_Raporlar/Aylik_Raporlar.aspx, Retrieved on July 29, 2016.
- Can, A.V. (2010), "Krizin Muhasebesi ve Muhasebenin Krizi", *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 97, pp. 21-47.
- Cömert, H. and ÇOLAK, S. (2014), "The Impacts of the Global Crisis on the Turkish Economy and Policy Responses", *Economic Research Center (ERC) Working Papers in Economics*, pp.1-28.
- Daştan, A. (2009), "Ekonomik Kriz Dönemlerinde Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletmelerdeki Rolü ve Kriz Yönetimine Katkısı", *Muhasebe ve Denetime Bakış*, Yıl: 9, Sayı: 28 (Nisan Sayısı), pp. 57-72.

- Demirhan, D. (2013). "Son Finansal Krizin Banka Karlılığının Belirleyicileri Üzerine Etkileri: Türk Bankacılık Sektörü Örneği", *Journal of Yaşar University*, Vol. 8, No:31, pp.5203-5228.
- Derbalı, A. (2015). "Islamic Banking During the Financial Crisis of 2007", *Serbian Journal of Management*, Vol. 10, No: 1, pp.89-108.
- Deyoung, R. and Rice, T. (2003) "Noninterest Income and Financial Performance at U.S. Commercial Banks" Emerging Issues Series Supervision and Regulation Department Federal Reserve Bank of Chicago August 2003 (S&R-2003-2)
- Glass, A.J., Kenjegalieva, K., Weyman-Jones, T. (2014), "Bank Performance and the Financial Crisis: Evidence from Kazakhstan", *Applied Financial Economics*, Vol. 24, No: 2, pp.121-138.
- Hughes, J. P. and Mester, L. J. (2008), "Efficiency in Banking: Theory, Practice and Evidence", *Oxford Handbook of Banking*, pp. 1-30.
- King,R. and Levine,R. (1993), "Finance and Growth:Shumpeter Might Be Right", *Quarterly Journal of Economics*, pp.717-739.
- Kumbirai, M. and Webb, R. (2010), "A Financial Ratio Analysis of Commercial Bank Performance in South Africa", *African Review of Economics and Finance*, Vol . 2, No . 1, pp. 30-53.
- Kusi, B.A., Ansah-Adu, K., Agyei, A. (2015), "Evaluating Banking Profit Performance in Ghana during and post Profit Decline: A Five Step Du-Pont Approach", *Emerging Markets Journal*, Vol. 5, No: 2, pp.28-41.
- Kutlan, S. (2009), "'Krizsiz Gelişme veya Gelişmesiz Kriz Mümkün mü?' Paradigmasının Controlling ve uluslar arası Muhasebe Uygulamalarına İzdüşümleri", *Kriz Yönetimi, Derleyenler: H. Sümer ve H. Pernsteiner, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, pp.414-424.
- Levine, R. (2003), "More on Finance and Growth: More Finance, More Growth?" *Review* (00149187). Jul/Aug2003, Vol. 85 Issue 4, pp.31-46.
- Miller,C. (2006), "Patways Through Financial Crises:Turkey" *Global Governance* 12, pp.449-464.
- Ongore, V. O. and Kusa, G. B. (2013), "Determinants of Financial Performance of Commercial Banks in Kenya", *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol. 3, No: 1, pp. 237-252.
- Öni, Z. and Alper, C. E. (2003). "The Turkish Banking System, Financial Crises and the IMF in the Age of Capital Account Liberalization: A Political Economy Perspective", *Workshop 6: Business Cycle Characteristics and Transmission of Crises in a Globalized Economy: The Case of MENA and Europe, Fourth Mediterranean Social and Political Research Meeting, Florence & Montecatini Terme 19 – 23 March 2003*, pp.1-55.
- Özer, M. (1999), *Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar*, Eskişehir, p.29.

- Özkan, G.F. (2008), "Küresel Mali Kriz: Makroekonomik Bir Yaklaşım", BDDK Küresel ve Uluslararası Finansal Sistemde Yeni Mimari Arayışları Konferansı, 29 Ağustos 2008, İstanbul, pp.2,71.
- Sağlam, N. (2008), "G-20 Zirvesi, Finansal Kriz ve Muhasebede Şeffaflık", Dünya Gazetesi (22.11.2008).
- Sekar, M. and Gowri, M. (2015), "Efficiency, Liquidity and Profitability: Banking Performance Comparatistics", SCMS Journal of Indian Management, October-December 2015, pp.51-64.
- Stiglitz, J. (2008), "Çıkış Yolu", Küresel Kriz ve Sonrası, Turkishtime, Om Yayıncılık, İstanbul, pp.5-12.
- Sak, G. (2008), "Yoksa Bu Muhasebe Kuralları, Krizi Daha Da Derinleştiriyor mu?" http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?YZR_KOD=6&HBR_KOD=91522, Referans Gazetesi (01.03.2008)
- Şakrak, M. (1999), "Kriz Döneminde Muhasebe Bilgi Sisteminin Rolü", Analiz (Muhasebe - Finans Araştırma ve Uygulama Dergisi), Yıl:8, Sayı:10, Haziran, pp.47-58.
- TEPAV (2008), "2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler", Küresel Kriz Çalışma Grubu, www.tepav.com
- The Federal Reserve Board (2016), Commercial Bank Examination Manual, https://www.federalreserve.gov/boarddocs/supmanual/supervision_cbe.htm, May 24, 2016
- Tumin, H. and Said, R. M. (2010), "Performance and Financial Ratios of Commercial Banks in China and Malaysia", Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1663612> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1663612>
- Türker, M. (2009), "24.01.2009 Tarihli Muhasebe ve Finansman Derneği Olağan Kurulu, Konuşma Notları.
- Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye'de Bankacılık Sektörü 1960-2015, Haziran 2016.
- Yayla, M., Hekimoğlu, A., Kutlukaya, M. (2008). "Financial Stability of the Turkish Banking Sector", BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, pp.9-26.
- Yılmaz, F. (2009), "Finansal Kriz ve Muhasebe: Suçlu Muhasebe Standartları mı?", XIII. Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu, 18-22 Kasım 2009, Kıbrıs.

E-ISSN:
2547-9628

Strategic Research Academy ©

© Copyright of Journal of Current Researches on Business and Economics is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.

Year: 2016

Volume: 6

Issue: 1

**Journal of Current Researches
on Business and Economics
(JoCReBE)
ISSN: 2547-9628**

www.stracademy.org/jocrebe

Independent Regulatory Authority's Role in Accumulation-Privatization Relations*

Hatice AZTİMUR¹

Keywords
Independent
Regulatory
Authority,
Privatization,
Accumulation.

Abstract

Turkey, carried out many reforms to separate politics and economics from each other and to reduce the impact of the politics on the economy after the 1999 and 2001 crisis. It created the legal basis of this reform which is known as 15 laws in 15 days. Reform processes which took place in legal regulations have been realized by forming new independent regulatory authority institutions and re-constructing the present institutions. During this period independent regulatory authorities acted a vital part in forming the capital accumulation process particularly in meeting the need of revising foreign capital due to the expectations of capitalist class. Privatization has been evaluated as one of the major tools of neo liberal politics in Turkey after 1980. The application of privatization has come to a rapid phase after founding independent regulatory authority institutions. The purpose of this study is to examine the function of the independent regulatory authority institutions during this rapid phase of privatization in relation with the logic of capital accumulation.

Birikim Özelleştirme İlişkisinde BDK'ların Rolü

**Anahtar
Kelimeler**
Bağımsız
Düzenleyici
Kurullar,
Özelleştirme,
Sermaye
birikimi

Özet

Türkiye, 1999 ve 2001 krizlerinden sonra siyasetin ekonomi üzerindeki etkilerini azaltmak, siyaset ve ekonomiyi birbirinden ayırmak üzere pek çok reform gerçekleştirdi. Kamuoyunda 15 günde 15 yasa olarak anılan hızlı yasalama süreci bu reformların yasal zeminini oluşturdu. Yasal düzenlemelerde yer verilen reform adımları kısa sürede yeni Bağımsız Düzenleyici Kurumlar'ın (BDK) oluşturulmasıyla ve mevcut olanların yeniden yapılandırılmasıyla hayata geçirildi. Bu yeni dönemde BDK'lar, sermaye birikim sürecinin kapitalist sınıfın beklentileri doğrultusunda yeniden biçimlendirilmesinde, özellikle yabancı sermayenin yeniden değerlendirilmesinde önemli bir fonksiyonu yerine getirmişlerdir. Özelleştirme ise Türkiye'de 1980 sonrası neo liberal politikanın en önemli uygulama araçlarından birisi olarak değerlendirilmiştir. Özelleştirme uygulaması BDK'ların oluşturulması ile birlikte hızlı bir evreye girmiştir. Bu çalışmanın amacı, BDK'ların özelleştirmenin daha hızlı gerçekleştiği evrede karşıladığı fonksiyonu sermaye birikiminin mantığı ile ilişkilendirerek incelemektir.

* Bu çalışma Marmara Üniversitesi SBE'nde 2012 yılında yazılmış olan "Türkiye'de Özelleştirme Süreçleri: Sermaye Eğilimleri Üzerinden Bir Analiz" başlıklı tezden türetilmiştir.

¹ Corresponding Author. Yrd. Doç. Dr., Harran University, Faculty of Economics&Administrative Sciences, Department of Economics, osetian100@yahoo.com

1. Giriş

Kamu/devlet açısından en önemli araçları “özelleştirme” ve “kuralsızlaştırma” olan neoliberal politikaların temel referansı devletin küçültülmesi ve serbest işleyen bir piyasanın oluşturulmasıdır. Erken kapitalistleşmiş ülkelerde 1970’lerin sonundan itibaren uygulanmaya başlanan özelleştirme pratikleri 1980’li yıllarda geç kapitalistleşmiş ülkelere de yayılmıştır. Geç kapitalistleşmiş bir ülke olan Türkiye’de sermaye birikiminde yeni bir aşamaya geçiş için koşulların oluşması yanında dâhil olunan sistemdeki konjonktürel gelişmeler 1980 yılında birikim stratejisinin değiştirilmesi sonucunu yaratmış ve 1960-1980 yılları arasında sürdürülen içe dönük birikim stratejisi yerini dışa dönük birikim stratejisine bırakmıştır. 1980’de gerçekleştirilen yapısal dönüşüm sonrasında uygulanmaya başlanan özelleştirmeler kamunun dönüşümü ve dolayısıyla sermayenin kendini yeniden üretmesinin koşullarını yaratmıştır.

1980 sonrasında dışa dönük birikim stratejisine geçilirken devletin sermaye birikimi içindeki rolünde de önemli bir değişiklik olmuştur. Devlet birikim sürecinde sermaye sınıfına desteğini sürdürürken bu desteğin koşulları değişmiştir. 1980’den 1990’lı yılların sonlarına kadar uygulanan deregülasyon/kuralsızlaştırmalarla devletin yapısı değiştirilirken özelleştirmelerle kendi başına işleyen “piyasa” daha etkin bir hale getirilmiştir. Ancak, kendi başına işleyen piyasanın etkinsizliği sonucunda 2000’li yıllar yeniden düzenleyici olarak devleti ortaya çıkarmış ve bu fonksiyonu yerine getirecek mekanizmaların inşası hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Özelleştirme Türkiye gibi geç kapitalistleşmiş ülkelerde sermaye birikim zorunluluğuna bağlı olarak kamu ve sermaye arasındaki ilişkilerdeki değişimler sonucu uygulanmaya başlamıştır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu geç kapitalistleşmiş ülkeler 1970’li yılların sonunda döviz biçiminde para sermaye ihtiyacından kaynaklanan bir kriz ortamına girmiştir. İçe dönük birikim döneminde belirli bir olgunluğa ulaşan sermaye sınıfının uluslararası sistemle daha geniş ölçekte eklemlenme taleplerinin etkisi ve aynı zamanda sistemin kredi mekanizmalarını işleten uluslararası örgütlerinin özelleştirmeyi özellikle ‘tavsiye’ etmeleri sürecin geç kapitalistleşen ülkeleri de içerecek biçimde işlemlerini hızlandırmıştır. Türkiye’de başlangıçta birikimin sürdürülmesi zorunluluğuna bağlı olarak gerçekleştirilen ancak süreç içinde sermaye birikiminin gelişmesine ve kapitalist sistemle eklemlenmenin genişleyerek sürdürülmesine bağlı olarak özelleştirme uygulaması da genişletilerek sürdürülmüştür. Bu süreçte sermaye birikiminin koşullarını yaratan devletin dolayısıyla kamu yönetiminin yeniden yapılanması, sermayenin sürekli yeni değerlendirme alanlarına duyduğu ihtiyaç üzerinden gerçekleşmiştir.

Yeniden yapılanmanın hızlıca hayata geçirildiği 1980 sonrası süreç devletin konumu üzerinden değerlendirildiğinde iki dönem üzerinden gidildiği görülmektedir. Devletin verili düzenlemelerinin ortadan kaldırılmasını temel hedef olarak belirleyen kuralsızlaştırma (deregülasyon) evresinde amaç sermayeye yeni kârlı alanların açılmasıdır. 1980’lerde başlayıp 1990’ların ortasına kadar devam eden bu süreçte özelleştirme uygulamalarının ciddi bir metalaştırmaya hizmet ettiği görülmektedir. 1990’ların sonlarından itibaren ise devlet, sistemin yeni dönem ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenleyici bir pozisyon kazanmıştır. Bu

dönemdeki devletin düzenleyici rolü, piyasanın serbest işleyişine halel getirmezken özelleştirmeler de ivme kazanarak devam etmiştir.

2. Sermaye Birikim Sürecinde Devletin Rolü/Literatür Okuması

Tarihsel olarak devlet, kapitalizmin gelişmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Sermaye birikim sürecinin kesintisiz işleyebilmesi devletin aldığı pozisyonla yakından ilişkilidir. Devletin uyguladığı iktisadi ve sosyal politikalar, gerek sermaye gerekse işçi sınıfı ile olan ilişkisi hakkında bilgi verir. Devlet, siyaset kurumu aracılığıyla aldığı iktisadi kararları ile birikimin sorunsuz gerçekleşmesine hizmet ederken, baskı ve şiddet aygıtı marifetiyle birikim sürecinde değer in yegâne yaratıcısı olan emeği disiplin altına almaya çalışır. Devlet, sermaye birikim sürecinde teşvikler, transferler, vergi politikaları ve mülkiyet yasalarının düzenlenmesi gibi fonksiyonları yerine getirmek suretiyle önemli bir rol oynar. Yasama gücünü elinde bulunduran devletin yeni yatırım kararları alması ve alınan bu kararları hayata geçirmesi kendisini sürekli yeniden üretmek ihtiyacında olan sermaye ile ilişkilerinin şekillenmesinde kritik bir öneme sahiptir. Burada sermayeden kasıt genel olarak sermayedir. Sermaye fraksiyonları arasındaki çelişki ve devletin tekil sermayelerle kurduğu ilişki ayrıca sorgulanmaya muhtaçtır. Devlet, genellikle egemen sınıfın belirlemeleri dolayında hareket etmesine rağmen, egemen sınıfın her bir fraksiyonunun kısa erimli çıkarlarının ötesinde daha yapısal değişkenler doğrultusunda kararlar alır (Ercan 2000: 5).

Kapitalist sistemi diğerlerinden ayıran en önemli belirleyenlerden birisi üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Kapitalistler ekonomik iktidarlarını ve mülkiyet üzerindeki egemenliklerini sağlama almak, birikime elverişli şartları ve toplumsal düzeni korumak için eninde sonunda devletin baskısına ihtiyaç duyarlar (Wood 2006: 156). Devletin özel mülkiyeti yasalarla belirleyip sürekliliğini sağlamak için baskı aygıtlarını kullanıyor olması bizim konumuz açısından daha yakından incelenmeyi gerektirmektedir. Özelleştirme kapitalist sistem içinde 1980 sonrası dönemde yoğunluklu olarak öne çıkan bir uygulama gibi görünse de aslında sistemin temel dayanağı olan üretim araçlarının özel mülkiyetinin yeniden düzenlenmesinden başkaca bir şey değildir. Mülkiyete ilişkin yasaların düzenleyicisi olan devletin, birikim sürecinin gerekleri doğrultusunda mülkiyet biçimlerini yeniden düzenleyebiliyor olması ona özelleştirme politikalarının uygulanmasında da ayrıştırıcı bir rol yüklemektedir. Özelleştirmeye bu açıdan bakıldığında, kamu adına işletilen varlıkların ve ortak malların yeni mülkler biçiminde özel sektöre aktarılmasında, yeni kâr alanları yaratılmasında devletin sürece ne kadar içkin olduğu açıkça görülmektedir.

Devlet-özel sektör karşıtlığını devletin etkinsizliği ve bireysel özgürlükler üzerine kuran liberallere göre devlet ekonomide oyunun kurallarını belirleyip oyuncular arasındaki çatışmaları çözecek bir hakem rolündedir. Bu nedenle devletin ekonomide faal olarak görev alması verimsiz ve etkinsiz bir durumu ortaya çıkaracaktır. Kapitalist sistem 1970'lerde sermaye fazlalarının kârlı yatırım alanı bulamadan atıl olarak kalması sonucu ortaya çıkan aşırı birikim ve dolayısıyla değersizleşme kriziyle karşı karşıya kalınca, sermaye birikiminin önünün açılması, tek tek ülke ekonomilerinin dünya piyasası ile finansal ve ticari serbestleşme temelinde yeni bir eklemleme sürecine girmesinin yolunu açmıştır. Ülkelerin siyasi ve hukuki sistemlerinin buna uygun olarak yeniden yapılandırılmasını

hedefleyen neoliberal politikalar bu aşamada devreye girmiştir (Bedirhanoglu 2009: 44). Neoliberal politikaların temel düsturu ekonomik sistem içinde çok geniş yer kapladığı ileri sürülen devletin hacminin küçültülmesidir. Bu amaçla hazırlanan reçetelerde öne çıkarılan politik önerme, devletin özelleştirmelerle piyasadan çekilmesi, kuralsızlaştırmalarla da piyasaya müdahale yolunun kapatılmasıdır. Çünkü neoliberallere göre ekonomik ya da toplumsal bir sorunu çözmek için devlet tarafından alınan her önlem yararlı olmaktan çok zararlı sonuçlar yaratacaktır (Vergara 2006: 183). Öte yandan devletin piyasayı düzenleme fonksiyonu tıkanmış olduğundan müdahaleci politikalar her zaman verimsizliğe yol açacaktır (Ohno 2004: 135). Devletin KİT'ler aracılığı ile piyasaya müdahalesinin engellenmesi deregülasyon ve özelleştirme uygulamaları ile gerçekleştirilebilecektir. Bu uygulamalar liberallerin savunduğu rekabetçi serbest piyasanın oluşturulmasının yolunu açacaktır.

Hayek KİT'lerin özelleştirilmeleri gerektiğini vurgularken buna gerekçe olarak hükümetlerin kamu teşebbüslerine yardım için baskı güçlerini özellikle vergileme gücünü kullanmalarını gösterir. Hükümetler kamu teşebbüslerine kaynak aktarmak suretiyle onların durumunu fiili bir monopole çevirecektir. Bunu önlemenin yolu devletin kendi girişimlerine sağladığı destekleme ve transfer gibi avantajları özel girişimlere de sağlamasıdır. Ancak bu şartların devletçe sağlanması imkansız olduğundan, piyasada rekabeti bozucu bir faktör olan kamu girişimleri özel kesime devredilmelidir (Yay 1993: 74-5).

Hayek'in rekabetçi piyasa savunması, piyasa kurumlarının diğer kurumlardan çok daha iyi bir şekilde toplumun tüm bireyleri arasında yayılmış bilgiden yararlanabileceği tezine dayanır. Bu bilgi çeşitli nedenlerle bir merkezi otorite tarafından belirli amaçların gerçekleştirilebilmesi için yeterince başarılı bir şekilde toplanamaz bir araya getirilemez ve kullanılamaz. (Yay 1993: 59). Hayek'in piyasayı savunmasının temelinde piyasanın servet yaratmadaki etkinliği değil mevcut alternatif kurumlara nazaran tercihlerin koordinasyonunu zora başvurmaksızın sağlama aracı olarak üstünlüğüne dayanır. Kısacası piyasadan yana olmak, servet ya da refahla değil özgürlükle ilgili bir tavidir (Gray 1989'dan aktaran Yay 1993: 71). Hayek'le paralel görüşlere sahip olan Friedman da piyasayı özgürlükle ilişkilendirerek değerlendirir. Ona göre özgürlük ve piyasa arasında doğrudan bir ilişki vardır piyasaya düzenleyici müdahalelerin olması özgürlüklerin dolaylı olarak yaşanmasına yol açacaktır. Serbest piyasa karşıtı tezlerin altında yatan şey özgürlüğe olan inanç eksikliğidir (Friedman 1982: 12-15).

Özelleştirmeye kurumlar üzerinden yaklaşan kurumsalcılar mülkiyet ve verimlilik ilişkisini öne çıkarmaktadırlar. Yeni Kurumsalcıların geliştirdikleri bu teorilerde kamu mülkiyetinin verimsizliği öne çıkarılmaktadır. Özel mülkiyetin kamu mülkiyetinden daha verimli sonuçlar yaratacağı tezi Kamu Tercih Teorisi, Vekalet Teorisi/(Agency Theory) ve Mülkiyet Hakları Teorisi temsilcilerince savunulmaktadır (Cuervo-Villalonga 2000: 582, Adams-Mengistu 2008: 80)². Kurumsalcılara göre bir özelleştirme programının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi buna uygun kurumların oluşturulmasıyla mümkün olacaktır. Bununla birlikte kurumların etkinliği kritik biçimde faaliyet gösterdikleri iç ve dış ortamlara bağlıdır. Yasal, kurumsal ve siyasi ortam ve bu ortamların birbiri ile karşılıklı ilişkileri bir özelleştirme programının başarısı veya ilerleme hızını açıklamakta kritik bir öneme sahiptir (Ercan-Öniş 2001: 111). Kurumsalcı yaklaşımı çalışmanın konusu açısından önemli kılan Türkiye'nin özelleştirme sürecinde daha hızlı ve büyük ölçekli özelleştirmelerin gerçekleştiği 2001 sonrası dönemi değerlendiren yaklaşımlarıyla ilgilidir. Kurumsalcılara göre, özellikle kamu ve özel sektörün işbirliği biçiminde gerçekleştirilen özelleştirmelerde uygulamanın önünü açacak kurumsal düzenlemelerin yapılması sürecin hızlanmasında etkili olmuştur. Kurumsalcılara göre sistemin dönüştürülmesi kurumların dönüşümünü sağlayacak reformlarla gerçekleştirilebilecektir. Kurumların mevcut yapısı dönüşümün önündeki en önemli engeldir. Kurumsalcılara göre kurumların önemi onların dönüşüm önünde engel oluşturan olumsuz nitelik taşımalarından kaynaklanmaktadır (Neale 1988) ve reformlar kurumların yapısının dönüştürülmesini sağlayacaktır.

Marksist yazında devlet üzerinden yürütülen tartışmalar, devleti sermaye birikim sürecinde sermaye sınıfının aracı olarak gören klasik Marksist yaklaşımla, devleti görece olarak özerk bir yapı olarak değerlendiren yaklaşımlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Miliband, Marx ve Engels'in Alman İdeolojisi'nde burjuvazinin artık bir zümreyi değil bir sınıfı temsil ettiğine vurgu yaparak, devlet ve burjuva sınıfı arasındaki ilişkiselliği şöyle aktarır; "... burjuvazi, kendisini, bundan böyle yerel çapta değil ulusal çapta örgütlenme ve ortalama çıkarlarına genel bir biçim verme zorunluluğunda görür. Bu genel biçim devlettir. Ve burjuvazinin hem iç hem dış amaçlarla, mülkiyetlerinin ve çıkarlarının karşılıklı güvencesi için zorunlu olarak benimsediği örgütlenme biçiminden başka bir şey değildir"(Miliband 1989: 14). Clarke'a göre ise, birikim ve meşrulaştırma işlevleri arasındaki çelişki devleti devlet yapan temel çelişkilerdendir. Devlet her sınıflı toplumda sömüren sınıftan kurumsal olarak ayrıdır. Onunla dışsal bir ilişki içindedir. Devletin sınıf kavramıyla

---

² James M. Buchanan tarafından geliştirilen Kamu Tercih Teorisi'nde piyasa ekonomisinin başarısızlığı tezi karşı kamu ekonomisinin başarısızlığı tezi savunulmuştur. Bu tezin temel argümanı bireylerin iktisadi kararlarında olduğu gibi politik tercihlerinde de rasyonel olduğu ve fayda maksimizasyonu peşinde koştuğudur. Devlet adına faaliyet gösteren bireylerin yetkileri sınırlandırılmamışsa, bireyler kamu ekonomisindeki tercihlerinde de özel çıkarlarını maksimize etme eğiliminde olurlar. Vekalet Teorisi taraftarlarına göre hem özel sektörde hem kamu sektöründe yöneticiler kendi faydalarını kurum ve sahiplerin faydasının önünde görürler. Özel sektörde içerden ve dışarıdan yöneticileri denetleyecek mekanizmaların varlığı verimliliğin gerçekleşmesine yol açarken kamu sektörü bu mekanizmalardan mahrum olduğu için verimsiz çalışır (Cuervo-Villalonga 2000: 582). Mülkiyet Hakları Teorisinde ise, bireye kaynaklardan gelir elde etme ve kullanma hakkını veren ve gönüllü olarak diğerlerine kaynak transferi yapmasına yol açan şey özel mülkiyet hakkına sahip olmasıdır. Teoriye göre kamu ve özel girişim arasındaki temel fark kamu malının sahipsiz olmasıdır. Kamu mallarının sahipsiz olması onların yönetim ve denetiminde eksik kalmasına dolayısı ile verimsiz olmalarına yol açacaktır (Adams-Mengistu 2008: 80, Hanke).

aynı soyutlama düzeyinde yaklaşılmasıdır sıkıntıya sebep olan. Mesele devleti bir ve aynı anda hem bir sınıf devleti hem de kapitalist sınıftan ayrı bir kurum olarak açıklama meselesidir. Clarke'a göre devletin birikim sürecindeki tarafsızlığı görünüşü düzeyindedir. Görüntüdeki nötrlük devletin asal bir özelliği değil, sermaye egemenliğinin devlet aracılığı ile etkili kılındığı fetişleştirilmiş biçimin bir özelliğidir. Devlet sermayenin görüntü düzeyindeki biçimlerinden şu veya bu şekilde türetilmek yerine sermayenin yeniden üretimini kuşatan sınıf mücadelelerinin çözümlenmesinden türetilmelidir. Devletin asal özelliği, onun sınıfsal niteliğidir. Onun özerkliği, sınıf mücadelesindeki rolünün yüzeyde yer aldığı görünür biçimdir (Clarke 2004: 228).

Poulantzas devleti toplumsal bir ilişki olarak görürken devlet aygıtını devlet erkine indirgeyen ve devleti tümüyle araçsal yönden kavrayan yaklaşımı reddeder. Devletin sermayenin bir aracı olması halinde sermayenin bu devletten sonsuz memnun olması gerektiğinden hareketle devletle sermaye arasındaki çelişkilere işaret eder. Üstelik sermaye her başı sıkıştığında devlete ve onun korumasına ihtiyaç duyuyorsa bu da devletin araç olmadığını delilidir (Poulantzas 2004: 13). Devletin görece özerkliği elinde tutması, onun egemen sınıfların siyasi birliğini oluşturmadaki rolünü oynayabilmesinde anlam kazanır. Bu kapitalist devletin kurucu özerkliğidir (Poulantzas 2004: 141). Poulantzas'a göre devlet ve onun icracı kanadı siyaset farklı biçimlerde olmakla birlikte üretim ilişkileri içinde ve böylece de onların yeniden üretiminde her zaman kurucu olarak mevcut olmuştur. Buradan hareketle devletin ekonomi içindeki yeri üretim ve yeniden üretim aşamalarındaki kurucu mevcudiyetinden ibarettir (Poulantzas 2004: 18). Emek gücünü emekçiden ayırarak bir meta haline getiren ve emek fazlasını artı değere dönüştüren kapitalist üretim ilişkilerinin bu süreci yaratmadaki belirgin yapısı, devlet ve ekonominin münasebetleri bağlamında, devletin ve ekonominin uzamlarının görece ayrılmasına da izin verir. Kapitalist sistemin başlangıcından bu yana üretim ilişkilerinin değişimine bağlı olarak, devlet ekonomi ilişkilerinin özü, devletin üretim ilişkileri içindeki yerinin dönüştürülmüş biçimleridir ki bu yer de kurucu unsur olarak kapladığı yerdir. Poulantzas'a göre devletin sermaye birikimi ve yeniden üretimi içindeki rolü, hem devletin hem de ekonominin kendi uzamlarının bizatihi değişimi içinde yer almaktadır. Daha öncesinde marjinal olan pek çok alanın sermayenin yeniden üretilip değerlendirildiği alanın genişletilmesi ve dönüştürülmesi üzerinden bakıldığında devletin bu alanlardaki rolü yeni bir anlam kazanır (Poulantzas 2004: 185).

Devletin sistem içindeki yerine ilişkin tartışmalarda Clarke'ın da dikkat çektiği ve üzerinde durulması gereken gerçeklik devletin birikim ve meşruiyet fonksiyonlarından kaynaklanan çelişkiyle ilişkidir. Devlet meşruiyetini sağlamanın gereği olarak sınıflar üstü bir konuma kodlanmak zorundadır. Buradan bakınca devlet hem sermaye hem de işçi sınıfına eşit uzaklıkta duruyormuş gibi bir görüntü yaratmaktadır. Ama aynı zamanda kendi varoluşunu da belirlediği birikim fonksiyonunu da yerine getirmek zorunda olan bir devlet gerçeği apaçık ortadadır. Bu ikinci fonksiyon devletin sınıf tavrının açığa çıkmasına yol açmaktadır. Birikim ve birikimin sürekliliğinin sağlanması devlet ile sermaye sınıfı arasında karşılıklı ve birbirini besleyen bir ilişkiyi kurgular ve bu ilişki sürekli kendisini yeniden üretir. Bu ilişki üzerinden bakıldığında devletin kamusal

üretim süreçlerini özelleştirmesi de birikim sürecinin ulaştığı aşamadan bağımsız düşünülemez. Birikim sürecinin genişleyerek kendini yeniden üretmesinin bir gereği olarak bu alanların sermayeye bırakılması devletin doğasında olan bu temel çelişkinin bir sonucudur.

3. Sermaye Birikiminin Dönüşümünde Devlet ve Özelleştirme

Devlet hem kapitalist kurumsal düzenlemelerin benimsenmesini sağlayarak, hem de sermaye birikimine temel oluşturmak üzere varlıkları özelleştirerek ya da devletleştirerek birikim sürecinde önemli bir rol oynamaktadır (Harvey 2004: 78). 1980 sonrası süreç incelendiğinde pek çok ülkede devletin neoliberal politikalar çerçevesinde daha önce iktisadi olarak etkinlik gösterdiği alanlardan birikimin önünü açmak üzere çekildiği gözlenmektedir. Bu aslında şaşırtıcı bir durum değildir. Piyasanın türü (sosyal veya serbest) ne olursa olsun oluşturulması ve işlemesi etkin ve dolayısıyla güçlü bir devletin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Serbest piyasa, işleyişin önündeki engellerin kaldırılması için devlete ihtiyaç duyarken, sosyal piyasa da kurumsal yapıların kurulması ve işletilmesi için devlete ihtiyaç duyar (Gamble'dan aktaran Bedirhanoglu 2009: 46).

1980 sonrası devletin ekonomideki konumu Washington Konsensüsü ile somut şeklini bulan neoliberal politikalar çerçevesinde belirlenmiştir. Sistemin yeniden yapılanması sürecinde devlet müdahalesi, piyasanın işleyişinin önündeki en büyük engel olarak tanımlanmıştır. Neoliberal politikanın temel öncelikleri serbest işleyen piyasa koşullarını yaratacak düzenlemeleri içermektedir. IMF'nin "stand by" anlaşmaları ve Dünya Bankası'nın şartlı "yapısal uyum" kredileri ile hayata geçirilen bu düzenlemeler; ticari serbestleşme, faiz oranlarının serbestleştirilmesi, rekabetçi döviz kuru, kamu harcamalarının yüksek getirili alanlara yönlendirilmesi, doğrudan yabancı sermaye girişinin önünü açacak düzenlemelerin yapılması, arz yanlı iktisadın temel önermelerinden olan vergi oranlarının düşürülmesi suretiyle vergi gelirlerinin artırılması, özelleştirmeler eliyle devletin piyasadan çekilmesi, kuralsızlaştırmalar ile pazara giriş ve çıkışların önündeki engellerin kaldırılması ve mülkiyet haklarının güvenceye alınması, başlıklarıyla sıralanabilir (Akçay-Türkay 2006: 52). Bütün bu önermelerde, erken kapitalistleşmiş ülkelerde sosyal refah devletinin, geç kapitalistleşmiş ülkelerde ise içe dönük birikim politikalarının çözülmesi hedeflenirken, piyasa mitleştirilip devlet her türlü sorunun nedeni olarak görülmüştür. Bu yeni perspektifle sorunların kaynağı olan devlet müdahalesini engelleyecek en önemli araçlar özelleştirme ve kuralsızlaştırmalardır. Minimalist devlet anlayışının yaygınlık kazandığı bu dönemde kapitalist sistemin uluslararası örgütlerinden Dünya Bankası ve IMF'nin görev alanları birbirini destekler bir konuma gelmiştir. Dünya Bankası 1980 sonrasında sadece projelere verdiği kredi desteğinin ötesine geçerek yapısal uyum kredileri adı ile daha geniş kapsamlı destek sağlamaya başlamıştır. Ancak bu kredilerin kullanılması IMF ile yürütülen stand by anlaşmalarının olumlu sonuçlanması ile mümkün olabilirken IMF ve DB eşgüdümlü hareket eder hale gelmiştir (Stiglitz 2002: 35, Gill-Law 1988: 184). Bunun yanında her iki kurumun da ülkelerin kredi taleplerini karşılarken yukarıda anılan yapısal reformların hızlıca hayata geçirilmesini istemeleri bu politikaların yaygınlaşmasına yol açmıştır. Özelleştirme ulusal düzeyden uluslar arası düzeye genişlerken özellikle IMF'nin stabilizasyon programları ve Dünya Bankasının yapısal uyum programları bu genişlemenin önünü açmıştır. 1996 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ/WTO) genel direktörü "*Biz artık ayrı ulusal ekonomiler arasındaki etkileşimin kurallarını yazmıyoruz. Biz tek bir global ekonominin anayasasını yazıyoruz.*"³ derken bu gelişmenin altını çizmiştir.

1990'ların sonlarından itibaren devletin yeniden düzenleyici işlevlerinin düzenlendiği ikinci kuşak yapısal reformlar devreye girmiştir. Ancak bu süreçte devletin yapısında ortaya çıkan dönüşüm esas itibarıyla 1980'li yıllarda başlayan reformların tamamlayıcısı niteliğindedir.

³ 5. Biennial Convention, Building for Tomorrow, November 22-26,1999, OFL, "Privatization: Private Gain at Public Expense", p.3

2000’li yıllarda devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahaleleri iyice kısıtlanıp üretici konumdan uzaklaştırılırken düzenleyici rolüne vurgu artırılmıştır. Bu dönemde sermaye ve devlet ilişkileri yeni bir boyut kazanırken sermayenin realizasyon (gerçekleşme) ve volarizasyon (yeniden değerlendirme) ihtiyacı uygulanacak politikaların belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Sermayenin değerlendirme ihtiyacı yeni karlı alanların sisteme içerilmesine bağlıdır. Birinci kuşak reformlar kapsamında deregülasyon ve özelleştirme uygulamaları ile belli bir aşamaya ulaşan birikim süreci bu uygulamaların derinleştirilerek ve genişletilerek sürdürülmesi suretiyle yeni bir aşamaya geçmiştir. Sermayenin volarizasyon ve realizasyon zorluklarını aşması özelleştirme uygulamalarının derinleşip genişletilerek sürdürülmesi ile mümkün olacaktır. İkinci kuşak yapısal reformlar kamu mantığında ciddi bir dönüşüm yaşanmasını gerektirmiştir. Devlet ve sermayenin ilişkilerinin yeni bir evreye ulaştığı bu aşamada sermaye pek çok alanda karar süreçlerinde etkin bir konum kazanmıştır. Devlet ve sermaye arasında kurulan bu ilişki ise küresel ölçekte rekabet gücünün artırılması gerekçesine dayandırılmıştır (Bedirhanoglu 2009: 56). İkinci kuşak yapısal reformlar çerçevesinde Türkiye pratiğinde öne çıkan gelişmelerden biri Bağımsız Düzenleyici Kurullardır (BDK). BDK’larla ilgili değerlendirme bir sonraki başlıkta verilecektir.

4. Sermayenin Karar Alma Süreçlerine İçerilmesi; Bağımsız Düzenleyici Kurullar (BDK)

1990’lı yıllar boyunca sürekli krizler yaşayan Türkiye’de 1999, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ ile başlatılan süreç Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarında ‘Acil Eylem Planı’ Başlığı altında sürdürülmüştür. ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın amacı kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılması amacıyla altyapının oluşturulması olarak açıklanmış ve eski düzene dönmeyi mümkün olmadığını altı çizilmiştir. Program çerçevesinde, *mali sektörün yeniden yapılanması, devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi, ekonomide verimliliğin ve etkinliğin artırılması, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi* biçiminde sıralanan dört ana başlığın yasal düzenlemelerle kurumsal çerçeveye kavuşturulması hedeflenmiştir (www.tcmb.gov.tr). Kamuoyunda *15 günde 15 yasa*⁴ diye bilinen bu süreçte ekonomi ile siyasetin ayrılması söylemi ile devletin piyasaları düzenleme görevleri özerk üst kurullara aktarılmıştır. Özerk üst kurulların öne çıkarılması suretiyle ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde sermayenin denetimi artırılmış olmaktadır. Dünya Bankasının 1997 raporu ile tartışılmaya başlanan yönetim fikri ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ ile Türkiye’de fiili olarak uygulamaya geçirilmiş olmaktadır. Programla devletin işlevlerinin ve ekonomiye müdahalesinin azaltılmasından ziyade devletin ekonomiye müdahalesinin sermaye lehine düzenlemeler yapması biçiminde bir yeniden yapılanma ortaya çıkmıştır. Yapısal uyum sürecinin başarılı olması yapılacak reformların siyasi iktidar değişikliklerinden etkilenmemesine bağlıdır. Bir diğer ifadeyle reform sürecinin devamlılığı, siyasal süreçlerden olabildiğince soyutlanmış bir devlet tahayyülüne bağlanmıştır. Yönetişim anlayışında somutlaşan bu yapı karar alma süreçlerinde özerkleşmiş bir devleti çağrıştırmaktadır. Esasen reformların uygulanabilmesi için devlete duyulan gereklilik sonucunda reformlar bir devlet projesi haline

⁴15 Günde 15 yasa olarak kamuoyunda bilinen on beş yasa önemli bir yeniden yapılanmanın temsilcisi niteliğindedir. Anılan yasalar; Bütçe Kanunundaki Değişiklik, Görev Zararlarını Kaldırma Kararname ve Kanun, Borçlanma Yasası, Kamulaştırma Yasası, 15 Bütçe ve 2 Bütçe Dışı fonun Kapatılması İle İlgili Yasa, Kamu İhale Yasası, Merkez Bankası Yasası, Bankalar Kanunundaki Değişiklikler, İş Güvencesi Yasası, Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası, Sivil Havacılık Yasasındaki Değişiklik, Telekom Yasası, Şeker Kanunu, Tütün Kanunu, Doğalgaz Kanunu’dur (www.tcmb.gov.tr Erişim Tarihi: 15.10.2010).

gelmektedir (BSB 2007: 14). Değersizleşme sorununu aşmaya çalışan uluslararasılaşmış sermayelerin dünya ölçeğinde yeni karlı alanları risksiz bir şekilde kazanma isteği, devlet ve sınıf arasındaki ilişkinin kendine özgü özelliklerini bertaraf etmeye bir dizi uygulamayı zorunlu kılmıştır (Ercan 2004: 26). Ekonomik ve sosyal politikalar büyük ölçüde siyasal iktidarın yetki alanından çıkarılmış, bölüşüm ilişkileri köklü biçimde değişirken sermaye lehine önemli kazanımlar söz konusu olmuştur (Ataay 2007: 20). Özerk kurulların oluşturulmasında neoliberal düzenlemelere karşı oluşabilecek direnci kırmak ve karar alma süreçlerinin siyasal baskıların etkisinden arındırılması ihtiyacı önemli gerekçelerden birini oluşturmaktadır (BSB 2007: 15). Devletin ekonomideki yerinin sorgulanmasının bir sonucu olarak açığa çıkan bağımsız düzenleyici kurulların uygulamaya geçirilmesi Kepenek ve Yentürk'e göre (2010: 269), üretim yapısının değişimi ve devlete duyulan güvensizlik gibi kuramsal düzeyde iki nedene bağlanabilir. Yazarlara göre; *"...Üretimdeki nitelik değişikliği kaçınılmaz olarak piyasa süreçlerinin işlerliğinde başarısızlık yaratıyor yani serbest piyasanın işleyişi başarılı olmuyor. Piyasa başarısızlığına yol açan bu etmenlerin ortadan kaldırılması için bağımsız denetleyici kurullara ihtiyaç doğuyor. Bu kurulların oluşturulmasının bir başka gerekçesi mal ve hizmet üretemeyen devlet bunların denetimini de yapamaz ve böylece bu denetimin gerçekleştirilebilmesi de BDK'lara kalıyor."* Ancak yazarlar IMF'nin bu kurulların oluşturulması konusundaki çabasına dikkat çekmeyi ihmal etmemişlerdir. Özerk üst kurulların yasal düzenlemelerle hızlandığı dönemde Başbakan Bülent Ecevit Türkiye'de özelleştirmenin yanında bir özerkleştirme sorunu olduğuna işaret etmiş ve *"Özerkleştirme alanında ise itiraf ederim ki ölçüyü kaçırdık. 'Pazar ekonomisi, demokrasinin gereğidir, IMF'nin isteğidir' denildi. Birçok kamu kurumu, devletin ve hükümetin etki alanı dışında, denetim alanı dışında başına buyruk kuruluşlar haline geldiler... Tabii bundan en büyük zararı bazı toplum kesimleri ile üreten sektör görüyor, ama bankacılık alanında gerek başka bazı duyarlı konularda devlet tümüyle devre dışı bırakılmış oluyor. Buna biz tahammül edebiliriz ama halk tahammül edemiyor"* (Ecevit 2002).*"*diyerek bağımsız düzenleyici kurulların oluşturulması konusundaki çekincesini ifade etmiştir.

TÜSİAD'ın Bağımsız Düzenleyici Kurullarla (BDK) ilgili raporunda 1990'lı yıllardaki istikrarsız siyasi ortamın, patronaj, siyasi kayırmacılık, hizmet kayırmacılığı ve rant kollama gibi nedenlerle siyasi yozlaşmanın BDK'ların oluşumuna ortam sağladığı, hatta siyasi yozlaşmaya tepki olarak kuruldukları sektörler ve yetkileri konusunda biraz da fazla cömert davranıldığı saptamasına yer verilmiştir. Ancak aynı raporun izleyen değerlendirmelerinden sermayenin güvenlik ihtiyacının karşılanmasının bir gereği olarak BDK'ların kurulmasının zorunluluğuna yapılan vurguyu görmek mümkündür. Yatırımcılar, elektrik, doğalgaz ve telekomünikasyon gibi sektörlerde yüksek batık maliyeti gerektiren yatırımları üstlenmek için sektörle ilgili düzenlemelerin öngörülebilir olmasını istemektedir (TÜSİAD 2002: 62). Raporda ifadesini bulan gerekçe özel girişimcilerin alması gereken risklerin toplumsallaştırılmasının özerk kurumlar eliyle gerçekleştirileceğinin işaretini vermektedir. Bu açıdan bakıldığında birikimin ulaştığı bu aşamada müdahalenin sadece biçimi değil ölçek ve araçları da değişime uğramıştır. Emekçi sınıfın özellikle bu sektörlerde kendi tavrı ve taleplerini seslendireceği bir muhatap ortadan kalkarken sermaye sınıfının özerk kurumlar

üzerindeki muhtemel etkisi işleyişin yönünü belirginleştirmektedir. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK) 1999 yılında yayınlanan bir değerlendirme raporunda Türkiye'de sermaye birikiminin ve vasıflı müteşebbisin yeterli düzeyde olduğuna dikkat çekilerek artık özelleştirmelerin hızlıca yapılması önerilmektedir. TİSK'in değerlendirmesinde, "1999 yılına kadar 4.623 milyar dolar olarak gerçekleşmiş özelleştirmeler toplamı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında başarısız ve yavaş ilerleyen bir süreci anlatmaktadır. İşte bu ataletten kurtulmanın yolu koordinasyonu sağlayacak bağımsız üst kurulların kurulmasıdır" (TİSK Yayın No:186).

Bağımsız düzenleyici kurullar özelleştirme uygulamasının genişletilerek yaygınlaştırılmasında önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. Kapitalist sistemin sürekli genişleme eğiliminin sonucu olarak kapitalist ilişkiler dışında kalan alanların sisteme içerilmesi sürecinde BDK'ların önemli bir fonksiyonu yerine getirdiği Türkiye'deki uygulamalarda ortaya çıkmıştır. Sistemin yeniden üretilmesinin bir gereği olarak başlayan dönüşüm süreci 1990'ların sonlarından itibaren derinleşerek kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. Kapitalist sisteme geç eklenilen Türkiye'de de yaşanan gelişmeler bu çerçeveden değerlendirilmelidir. 1980 yılında başlayan süreç uluslararası örgütlerin ve egemenlik alanını sürekli genişletme eğilimindeki sermayenin belirlemeleri doğrultusunda 2000'li yıllarda bir yeniden yapılanmayı gerekli kılmıştır.

Türkiye'de bağımsız düzenleyici kurullarla ilgili süreç 1981 yılında Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'nin kurulması ile başlayıp 1994 yılında ise Rekabet Kurumu ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'nin oluşturulmasıyla devam etmiştir. IMF ile 1998 yılında başlatılan müzakereler sonrasında ise sürecin hızlandırıldığı gözlenmektedir. 1999 yılında mali piyasaların düzenlenmesi bağımsız bir üst kurul olarak kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'na devredilmiştir. 2000 yılında Telekomünikasyon Kurumu (TK), 2001 yılında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ve Şeker Kurumu (ŞK) kurulmuştur. 2002 yılında ise Kamu İhale Kurumu (KİK) ve Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) kurulmuştur. Bağımsız düzenleyici kurumlar Türkiye'de sermaye birikiminin ulaştığı aşamaya bağlı olarak bir taraftan yerel sermayenin uluslararasılaşma ve küresel sermaye ile işbirliği yapabilmesinin yolunu kolaylaştırmak diğer taraftan değerlendirme ihtiyacındaki uluslararası sermayeye yeni alanlar yaratmak üzere önemli bir kurumsal yapılanma ortaya koymuştur. Bağımsız kurumlar ekonominin siyasetin etkilerinden arındırılması söylemiyle meşruiyet kazanmıştır. Bu söylemle siyaset alanının dışında bırakılan ekonominin en kritik sektörlerinde (enerji, tarım, telekomünikasyon) karar alma süreçleri yeniden yapılanma bağlamında özerkleştirilmekte/özelleştirilmektedir. BDK'lar tarım, telekomünikasyon ve enerji gibi çok önemli yatırım alanlarının düzenlenmesini sermaye denetimine açarken siyasetin bu alanlardaki etkisi azaltılmaktadır. Özellikle tarım alanını düzenleyen BDK'lar bireysel üreticiliğin tasfiyesi yönünde önemli düzenlemelerin hayata geçirilmesinin yolunu açmıştır. BDK'ların oluşturulmasının gerekçelerinden birisi de iyi düzenlenmiş rekabetçi piyasanın oluşturulmasıdır. Ancak özellikle telekomünikasyon ve enerji sektörlerinde düzenleme işleviyle donatılmış olan bağımsız düzenleyici kurullar kamu tekelinin özel tekele dönüşmesi noktasında önemli bir fonksiyonu yerine

getirmiştir. Özelleştirme uygulamasının birikim sürecinin ulaştığı aşamayla ilişkili olarak genişletilmesi ihtiyacı BDK'ların oluşturulmasının temel gerekçelerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Enerji, telekomünikasyon ve tarım alanlarının özelleştirilmeye konu edileceğinin işaretlerinin verildiği bir aşamada bu alanlardaki düzenleme yetkisinin sermaye denetimine devredilmesi mantıklı bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın sınırları gözetilerek özelleştirme uygulamasında yeni bir aşamanın alt yapısının inşasında bağımsız düzenleyici kurulların oynadığı rol incelenecektir. Bu amaçla özellikle 2000'li yıllarda büyük ölçekli ve daha hızlandırılmış özelleştirme uygulamalarının görüldüğü alanlardaki düzenlemelere ağırlık verilecektir. Ancak bundan önce Türkiye'de ki özelleştirme süreci veriler ile aktarılacak daha sonra tarım ve enerji alanlarında gerçekleştirilen özelleştirmeler, yapılan düzenlemelerle ilişkilendirilerek değerlendirilecektir.

5. Türkiye'de Özelleştirme Süreçleri

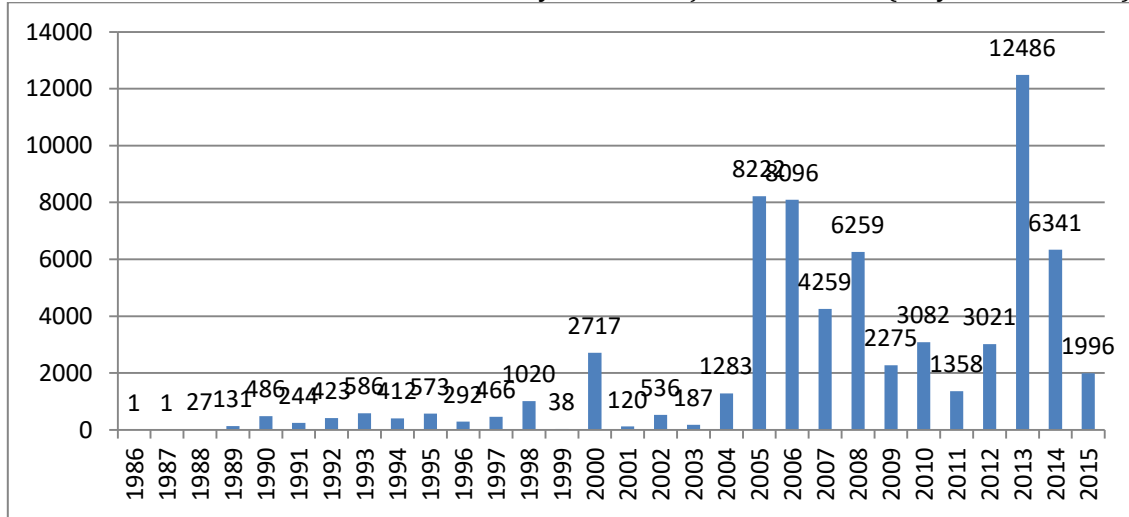
Geç kapitalistleşen bir ülke olan Türkiye'de 1980'de başlatılan yeniden yapılanma sürecinin en önemli uygulamalarından birisidir "özelleştirme". Türkiye'nin sermaye birikiminde devlet ve sermaye sınıfının kurduğu ilişkiler sürecin her aşamasında yeni aktörler ve dolayısıyla yeni bir form kazanmıştır. Birikim sürecinin erken aşamalarında devlet sürecin doğrudan düzenlenmesi ve olgunlaşması için fiili olarak üretim süreçlerinin içinde yer alırken birikiminin ulaştığı aşama ve ulaşılan bu aşamanın özgün koşullarına bağlı olarak yürüttüğü bu faaliyetleri sermayeye devretme gerekliliği ile karşı karşıya kalmıştır. Devletin bu yönde bir tercihi ortaya koymasında birikiminin sürdürülme zorunluluğu başlangıç için temel faktörlerden birisidir. Sermaye ile kurduğu ilişkilerde kendisini sürekli olarak yeniden üretebilmesinin kodlarını taşıyan devlet bu noktada ortaya koyduğu tercihle aslında kendi varlığı ile sermayenin de yeniden üretilebilmesinin koşullarını yaratmaktadır. Ancak ifade edildiği gibi bu karşılıklı bir ilişkidir ve sermayenin varlığını sürdürme koşullarından birisi *genişleyerek kendisini yeniden üretmesinde* anlam bulur. Özelleştirme işte bu aşamada bir taraftan birikimin genişleyerek sürdürülmesini sağlayacak ama öte taraftan toplumsal düzeyde kurulan bütün ilişki biçimlerini yeniden düzenleyecek önemli bir politika aracı olarak ortaya çıkmıştır.

Özelleştirme sermaye birikim sürecinin ulaştığı aşamaya bağlı olarak genişleme eğiliminde olan bir uygulamadır. Kamu ve özel sektör arasında bir el değiştirme operasyonu gibi görünen özelleştirmenin bununla sınırlı olmadığı, devlet, işçi sınıfı ve sermaye sınıfı arasındaki ilişkileri yeniden biçimlendirdiği, ortaya konulan uygulamalar sonrasında açığa çıkmıştır. Sermaye çevreleri ve uluslararası kuruluşlar tarafından dile getirilen ve başlangıçta devletin ticaret yapmaması gerektiğinin altını çizen ve nispeten daha masum gibi görünen talepler süreç içinde kamunun tüm nefes alanlarına kadar yayılma eğilimini ortaya koymuştur. Meta olmayan kolektif üretim alanlarının yanında doğal kaynakların, akarsuların, ormanların metalaşmaya konu edilmesi bu taleplerin ulaştığı boyutu göstermesi açısından önemlidir. Sermaye, kendisini genişleyerek yeniden üretme ihtiyacından hareketle her alanı kendi kâr mantığı içinde değerlendirirken devlet yasal düzenlemeler aracılığı ile bu taleplerin büyük çoğunluğunu karşılar bir konumda durmaktadır. Sermayenin genişleme eğiliminin doğal sonucu olarak başlangıçta

KİT'lerin sonrasında ise sermayenin genişleyerek kendisini yeniden üreteceği bütün alanların özelleştirme kapsamına alınması söz konusu olmuştur.

1980 sonrasında uygulanmaya başlanan neoliberal politikanın en önemli araçlarından olan özelleştirme Türkiye'de iki alt dönem üzerinden değerlendirilebilir. Birinci evrede 1980'lerin ortasından başlayarak 1998 yılında IMF ile yapılan yakın izleme anlaşmasına kadar süren ve nispeten ağır işleyen bir özelleştirme süreci işlemiştir. Bu dönem sermaye birikiminde sermayenin iki farklı biçiminin, sırasıyla ticari ve para sermayelerin hegemon konumda olduğunu görmek mümkündür. EKÜ'lerde değersizleşme sorununun sürmekte olduğu bu dönemde para sermayenin hareketleri yereldeki sermayenin pozisyonu üzerinde de etkili olmuştur. 1980'li yılların sonlarına kadar süren ticari sermayenin hâkimiyeti 1989'daki finansal serbestleşme dalgasıyla birlikte yerini para sermayeye bırakmıştır. 1980'lerin ortasından başlayıp 1998 yılına kadar devam eden süreç Türkiye'de özelleştirmeler açısından yavaş işleyen bir dönemi işaret eder. Bu dönemde daha çok küçük-orta ölçekli ve parçalı yapılardan oluşan işletmeler özelleştirilmiştir. Tablo 1.de Türkiye'de 1986 yılından 2015 yılına kadar gerçekleştirilen özelleştirmeler verilmiştir.

Tablo 1. 1986-2015 Yılları Arasında Türkiye'de Özelleştirme Gelirleri (Milyon ABD Dolar)

Kaynak: oib.gov.tr Erişim Tarihi: 21.09. 2016

Çalışmada ikinci dönem özelleştirmeler 1998 sonrasında başlatılmakta ve günümüze kadar gelen süreci kapsamaktadır. Daha hızlı işleyen bir özelleştirme sürecini içeren bu dönemi kendi içinde alt dönemler üzerinden izlemek yerinde olacaktır. 1998-2001 yılları arasında Türkiye'de ard arda yaşanan krizler özelleştirme programında bir durgunluk yaşanmasına neden olmuştur. Ancak 2000'li yıllarda neoliberal politikaların eksiksiz uygulanması konusundaki kararlılık büyük ölçekli kamu işletmelerinin hızlı bir şekilde özelleştirilmesi sonucunu getirmiştir. Özelleştirmenin bu evresinde kamunun işleyiş mantığındaki dönüşüm, sermayenin karar alma süreçlerine içerilmesini sağlayacak düzenlemelerle gerçekleşmiştir. Bağımsız Düzenleyici Kurulların etkin bir yapıya kavuşturulması ile özelleştirme süreçlerinde önemli bir ivme kazanılmıştır. 2000'li yıllarda üretken sermaye eğiliminin açığa çıktığı görülmekle birlikte sermayenin genel tercihinin yeni yatırımlara girişmek yerine kamuda mevcut devasa

işletmelerin mülkiyetini özelleştirmeler suretiyle ele geçirmek yönünde olmuştur. 2000'lerin ortalarından sonra, uzun süreden beri altyapı hazırlıkları gerçekleştirilen Kamu Özel Sektör Ortaklığı (KÖO) biçimindeki özelleştirmeler de bu dönem kapsamında değerlendirilmektedir. KÖO modeli kullanılarak gerçekleştirilen özelleştirmelerde sermaye daha çok hizmet kategorisi içinde değerlendirilen altyapı yatırımlarının yanında sağlık eğitim gibi temel hizmet kategorilerine yönelmiştir. 1990'ların sonlarından itibaren kamu mantığında yaşanan değişimle birlikte temel hizmet alanlarının özel kâr alanları içinde değerlendirilmesi bu gelişmenin bir boyutunu oluştururken özellikle enerji alanını kapsayan altyapı hizmetlerinin özelleştirilmesi diğer boyutunu oluşturmaktadır. Türkiye'de özelleştirme uygulamasına ilişkin olarak yapılan bu dönemlendirme aşağıdaki tabloda ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2. Türkiye'de Özelleştirme Dönemleri

Özelleştirme Dönemleri	Dönemin Genel Karakteristiği	Döneme Hâkim Sermaye Biçimi	Özelleştirilen İşletmenin Büyüklüğü	Hâkim Sermaye Eğilimi
Özelleştirmeye Hazırlık (1980-1986)	Özelleştirmeler İçin Yasal ve Kurumsal Altyapının Oluşturulması	Meta Sermaye		Merkezileşme
1.Dönem Özelleştirmeler (1986-1998)	Sermayenin Saçılması Suretiyle Yeni Sermayelerin Birikim Sürecine Eklemlenmesi, Kamudan Özel Sektöre Sermaye Transferi, Meta Sermayenin Tekelleşmesi	Meta ve Para Sermaye	Küçük ve Orta Ölçekli	Saçılma*, Merkezileşme
2. Dönem Özelleştirmeler (1999-2015)	Yeniden Düzenleyici Devlet Yapılanması İle Sermayenin Merkezileşmesi ve Sermayeye Yeni Değerlenme Alanlarının Açılması	Üretken Sermaye	Büyük Ölçekli	Merkezileşme, Yoğunlaşma

*Bu dönemdeki özelleştirmeler, birikim sürecine daha geç aşamalarında eklemlenmiş küçük ve orta ölçekli sermayeler yanında yereldeki servet biçimlerinin sermayeye dönüştüğü bir gerçekleşmeyi ifade eder. Tamamı bu şekilde gerçekleşmemekle birlikte saçılma bu dönemde mekânın her köşesindeki sermayelerin sistemle daha güçlü bağlar kurmasının önünü açmıştır.

Tablo 1. de yer alan özelleştirme gelirleri değerlendirildiğinde 1999 yılından 2015 yılına kadar gerçekleştirilen özelleştirmelerin önemli bir büyüklüğe ulaştığı gözlenmektedir. Özellikle 2004 yılından sonra özelleştirme gelirlerinin artış göstermesinde BDK'ların önemli bir rolünün olduğu değerlendirilmektedir. 2000'li yıllarda özelleştirmelerin hızlanan bir evreye girmesinde, 2003 yılında özelleştirme yasasında yapılan değişikliklerin de önemli bir etkisi vardır. Yapılan değişikliklerle, bürokratik usuller basitleştirilerek siyasi idarenin Özelleştirme İdaresi'nin üzerindeki etkisi güçlendirilmiştir (Buğra, A.-Savaşkan, O. 2014: 131). Tablo 2. de ikinci dönem özelleştirmeler olarak ifade edilen bu aşamada Türk Telekom, TÜPRAŞ, TEKEL gibi büyük ölçekli işletmelerin blok satış5 yöntemi ile özelleştirildikleri görülmüştür. Üretken sermaye biçiminin hakim olduğu dönemde, gerçekleştirilen özelleştirmeler sermayenin merkezileşmesi sonucunu yaratmıştır. Tarım ve enerji alalarında gerçekleştirilen özelleştirmeler ile BDK'ların ilişkisi ilerleyen başlıklarda ele alınacaktır.

⁵ Türkiye'de uygulanan özelleştirmelerde; blok satış, işletme tesis satışı, halka arz, borsada satış, varlık satışı ve bedelsiz devir gibi yöntemler kullanılmaktadır. 2015 yılı itibarıyla gerçekleştirilen özelleştirmelerin %53'ü blok satış yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. %22 işletme tesis satışı, %14 halka arz, %7 varlık satışı, % 2 borsada satış ve geriye kalan %2'lik oran ise kamu kurumlarına devir biçiminde gerçekleşmiştir (www.oib.gov.tr).

5.1. Tarım Sektöründe Özelleştirmeler; ŞK ve TAPDK

Türkiye’de özelleştirmenin ilk döneminde uygulandığı alanlardan biri tarım sektöründe faaliyet gösteren KİT’lerin özelleştirilmesidir. Et Balık Kurumu (EBK) ve Süt Endüstrisi Kurumu (SEK)’in özelleştirilmesi Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) bünyesindeki devlet işletmelerinin özelleştirme kapsamına alınması ile başlayan süreç 1990’ların sonundan itibaren yeni bir evreye ulaşmıştır. GATT Uruguay Raundu’nda tarımla ilgili yürütülen müzakerelerin bu yeni aşamanın olgunlaşmasında önemi büyüktür. Burada yürütülen müzakereler sonunda üye ülkeler tarım ürünlerinin ithalatına uyguladıkları tarifeleri indirecekler, üretim desteklerini ve ihracata uyguladıkları teşvikleri azaltacaklardır (Öztürk 2003: 45). Temel olarak politikayı belirleyen bu gelişmenin ardından Türkiye’nin bu yıllarda ardı ardına yaşadığı ekonomik krizler ve IMF ile yürüttüğü müzakereler yanında Avrupa Birliği (AB) ile yürüttüğü müzakereler de sürecin şekillenmesinde etkili olmuştur. Tarım sektöründe belli pazarların BDK’lar eliyle kontrol edilmesi ve düzenlenmesi yerel ve uluslararası sermayenin talepleri arasındadır. Bir anlamda bireysel üreticiliğin tasfiyesi anlamına gelen süreç şeker üretimini düzenleyen Şeker Kurumu (ŞK)’nin ve tütün ve alkollü içkiler piyasalarını düzenleyen Tütün ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK)’nin oluşturulması ile ilerlemiştir. Her iki kurum da ilgili piyasaların düzenlenmesi işlevi ile görevlendirilirken kurullarında sermaye sınıfını temsil eden üyeler bulundurmaktadır (Bayramoğlu 2005: 368-9).⁶ Tarım sektörünün sermayeye yeni kâr alanı açmak üzere düzenlendiği bu yapıda sermaye sınıfı doğrudan temsil edilirken alt metinlerdeki detaylar küçük ölçekli tarımla uğraşan kesimler için sektörden tasfiyenin önünü açacak düzenlemeler içermektedir.⁷

2001 yılında çıkarılan 4634 sayılı şeker kanunu kapsamında şeker kurulu oluşturulmuş bu arada Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi (TŞFAŞ) özelleştirme kapsamına alınmıştır. Kanunla şeker sektöründe kamu üretimi ve desteği ortadan kaldırılmaktadır (Bayramoğlu 2005: 367). Kurul, “Türkiye’de şeker rejimini, şeker üretimindeki usul ve esaslar ile fiyatlandırma, pazarlama şart ve yöntemlerini düzenlemek” yetkileriyle donatılmıştır. Kurul üyeliği için belirlenen şartları sağlamak kaydı ile on yıl sektörde çalışmış kamu veya özel sektör temsilcilerinin atanabiliyor olması özel sektörün temsilcilerinin kurulda yer almasının önünü açmıştır. Şeker kurulunda sermaye temsilcilerinin üye olarak bulunabilmesi sektörün uluslar arası önemli temsilcilerinden ABD kökenli bir

⁶ Şeker sektörünü düzenlemek üzere oluşturulan şeker kurulunda ABD’li bir şirket olan Cargill’in sektörde en büyük paya sahip olmasının yanında kurulun karar alma organında temsilci bulunduruyor olması bağımsız kurul yapılanmasının sermaye kesimleri için önemini ortaya koymaktadır (Bayramoğlu 2005: 370-1).

⁷ Bağımsız Düzenleyici Kurullar eliyle devlet ve sermaye ilişkileri yeniden biçimlendirilmiştir. BDK’ların oluşturulma gerekçesi kamu elindeki tekellerin rekabetçi bir yapıya kavuşturulmasıdır. Ancak kurulların oluşturulmasına olanak sağlayan yasal düzenlemeler incelendiğinde bu amacın göz ardı edildiği görülmektedir. 4733 Sayılı Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanununun 6. Maddesinde, “Türkiye’de tütün mamulleri üretmek isteyenlerin; yıllık üretim kapasitesi tek vardiya, sigara için iki milyar adet, diğer tütün mamulleri için ise onbeş tondan az olmayan, tütün hazırlama bölümleri dahil tam ve yeni teknoloji ile tesisler kurmaları şarttır.” Bu fıkrada yer alan, “tam ve yeni teknoloji ile” ibaresi 1/8/2003 tarihli ve 4971 sayılı Kanununun 12. maddesiyle “entegre” olarak değiştirilmiş; daha sonra da “entegre” ibaresi, 25/12/2003 tarihli ve 5035 sayılı Kanununun 47. maddesiyle “tam ve yeni teknoloji ile” olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir. Bu yönde bir düzenleme ile üretim araçlarını yenileme potansiyeli olmayan işletmeler üretim sürecinden dışlanmış olmaktadır.

firma olan Cargill'in kurulda üye sıfatı ile yer almasını sağlamıştır. Kurulun kanundan kaynaklanan yetkileri arasında; ülkede şeker pancarı üretiminin, şeker üretiminin ve iç pazara verilecek şeker miktarının kotalarla belirlenmesi ve belirlenen kotaların şirketlere dağıtılması bulunmaktadır (Oyan 2004: 60).

Bireysel üreticilere üretim desteği olarak ziraat bankasından yapılan kredi desteği kesilmiş bunun yerine üretim yapmamaları karşılığında Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına geçilmiştir. Bu destek tarım sektöründe yeniden yapılanma sürecinde oluşabilecek toplumsal muhalefeti yumuşatmanın yöntemi olarak görülmelidir. Zaten bu uygulama da IMF ile 2002 yılında yürütülen istikrar programı kapsamında faiz dışı fazla yaratma hedefinin gereği olarak ödenekler arası kaydırma suretiyle başka alanlarda kullanılmıştır.

Tarım sektöründe bir diğer bağımsız kurul ise tütün ve alkollü içkiler piyasasını düzenleyen TAPDK'dır. 4733 sayılı kanunla 2002 yılında oluşturulan kurumun kanunda belirlenen amacı; tütün ve tütün mamullerinin Türkiye'de üretimine iç ve dış alım ve satımına ilişkin esasları düzenlemektir. Kurul üyeleri arasında Şeker Kurulu'nda olduğu gibi özel sektör temsilcisinin yer almasına olanak veren düzenleme mevcuttur. Kanun, tütünde destekleme fiyatı uygulamasına son vermiştir. Kanunun 6. maddesi tütün üreticilerinin ürünlerinin satışının yazılı sözleşme esası ve/veya açık artırma usulü ile yapılacağını düzenlemiştir. Ürünün fiyatı tüccar ve üretici arasında belirlenecektir. Aynı madde tütün üreticiliği için gerekli şartları da belirlemiştir. Buna göre *"Türkiye'de tütün mamulleri üretmek isteyenlerin; yıllık üretim kapasitesi tek vardiyada, sigara için iki milyar adet, diğer tütün mamulleri için ise on beş tondan az olmayan, tütün hazırlama bölümleri dahil tam ve yeni teknoloji ile tesisler kurmaları şarttır."* Bu düzenleme ve destekleme fiyat uygulamasının durdurulması bireysel üreticiler için tütün piyasasının sonlandırıldığı anlamına gelmektedir.

Tütün piyasasının serbestleştirilmesi de yine kanunla düzenlenen gelişmelerdendir. Yaşanan gelişmeler 1980 dönüşümünün ulaştığı aşama ile ilgilidir. Serbest piyasanın her alanda hâkim kılınması hedefine bağlı olarak 1980 sonrası TEKEL yatırımları yavaşlatılmış ve 1984 yılında tamamen durdurulmuştur. Aynı yıl yabancı sigara ithaline izin verilirken 1985 yılında yabancı tütün ekimine izin verilmiştir. 1986 yılında sigarada devlet tekelinin kaldırılması yönünde yasal düzenleme yapılmıştır. 1989 yılında tütün ithalatı serbest bırakılmış 1989-92 yılları arasında ise yabancı sigaraların içerde yabancı ortakla üretilmesine izin verilmiştir (Oyan 2004: 62). Bu kapsamda 1990 yılında Philip Morris-Sabancı Holding işbirliği ile İzmir torbalıda sigara fabrikası kurulmuş (Öztürk 2003:50) 1992 yılında fabrika üretime başlamıştır (Oyan 2004: 62). TEKEL KİT statüsünden çıkarılarak İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) statüsüne alınmış ve özelleştirilme süreci başlatılmıştır. 2001 yılında ÖYK kararı ile özelleştirme kapsamına alınan Tekel 2003 yılında alkollü içkiler ve sigara bölümlerine ayrılarak A.Ş. olarak tanımlanmıştır. Alkollü İçkiler Sanayi A.Ş. için 2003 yılında ihale açılmış Nurol-Limak-Özaltın-Tütsab Ortak Girişim Grubunun (OGG) kurduğu Mey İçki'ye satılmış, devir işlemleri ise 292 milyon \$ bedel karşılığında 2004 yılında gerçekleşmiştir. Özelleştirme kapsamında Tekel'e ait 17 fabrika ve taşınmazlar da Mey İçki'ye devredilmiştir (ÖİB). Özelleştirmeden iki yıl sonra 2006 yılında Mey İçki %92 hissesini 810 milyon \$ karşılığında ABD kökenli Texas Pacific Group'a satmıştır.

Tekel'in alkollü içkiler bölümünün özelleştirilmesinde süreç bununla da sınırlı kalmamış 2011 yılında Mey İçki İngiliz kökenli Diageo şirketine 2,1 milyar \$ karşılığında satılmıştır (Hürriyet 22.02.2011). Özelleştirmenin başlangıçta doğrudan sonrasında ise dolaylı olarak etkili olduğu bu süreç sermayenin merkezileşmesinin önemli bir örneğini oluşturmanın yanı sıra pazarın uluslararası sermayenin kontrolüne geçmesinin de önünü açmıştır. Tekelin tütün işletmelerinin en büyük bölümünü oluşturan Sigara Sanayi İşletmeleri ve Ticareti A.Ş. 2008 yılında British American Tobacco (BAT) firmasına bir bütün olarak varlıkları ve logosu ile birlikte 1,72 milyar dolar bedelle satılarak özelleştirilmiştir. 2005 yılında tekelin bağlı ortaklığı olan Teka Puro Üretim ve Ticaret A.Ş. 1,325 milyon dolar bedelle özelleştirilmiştir. Tekeldeki bu özelleştirmelerle tütün ve alkollü içki piyasalarında kamu payı kalmamış piyasa büyük oranda yabancı sermayenin kontrolüne terk edilmiştir. Tekelin kaya, göl ve deniz tuz üretim ve dağıtım işletmeleri de özelleştirilmiş ve kamu bu sektörden de tamamen çekilmiştir. Tütün üreticileri için destekleme alımları yapan Tekel'in özelleştirilmesi tütün üreticileri açısından da önemli sonuçlar yaratmıştır.

5.2. Enerji Sektöründe Özelleştirmeler ve EPDK

Enerji, sermayenin sosyal döngüsünün tüm aşamalarında yer aldığı için kapitalist birikim sürecinin yeniden üretilmesinde önemli bir yere sahiptir. Maddi üretim süreçlerinde önemli bir girdi olarak kullanılan enerji Türkiye'de birikim sürecinin erken dönemlerinde üretim ve sunum aşamaları devlet tarafından gerçekleştirilen altyapı hizmetleri içinde değerlendirilmiş, büyük ölçeklerde sermaye yatırımları gerektiren bir alan olması nedeniyle yeterli birikime ulaşmamış olan sermaye bu alana yatırım yapmaktan uzak durmuştur. Ancak birikim sürecinde geline aşamaya bağlı olarak sermaye bu alana olan ilgisini artırmıştır. Yerli ve yabancı sermayenin enerji sektörüne ilgisi gelecek beklentileri üzerinden şekillenmektedir. Türkiye'nin yıllık elektrik enerjisi talebinin 2020 yılına kadar ikiye katlanarak, 200 TWh'den 400 TWh'ye çıkması beklentisi sektöre ilginin artarak devam etmesini anlamlı kılmaktadır (Ekonomist 26.02.2012)

Enerji sektörüne sermayenin ilgisini artıran bir diğer faktör enerji piyasasının serbestleştirilmesi yönünde atılan adımlardır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren uygulanan neoliberal politikalar kapsamında, hizmet üretilen bütün alanlar gibi enerji yatırımlarını içeren altyapı yatırımları da serbestleştirme politikaları kapsamında özel sektöre açılmıştır. Bu başlıkta enerji sektöründe uygulanan serbestleştirme politikaları kapsamında hangi gelişmelerin yaşandığı elektrik enerjisi üretim ve dağıtım ağlarının özelleştirilmesi üzerinden aktarılacaktır.

Elektrik sektöründe özelleştirme sürecinin ilk adımı Türkiye Elektrik Kurumu⁸ (TEK)'nin 1993 yılında üretim ve iletim birimlerinin TEAŞ'a dağıtım birimlerinin ise TEDAŞ'a verilmesi ile atılmıştır. 2001 yılında yeni bir düzenleme yapılmış ve TEAŞ'ın üretim birimleri EÜAŞ'a, iletim birimleri TEİAŞ'a ve ticaret birimleri de TETAŞ'a verilmiş böylece TEDAŞ ve EÜAŞ'ın özelleştirilmesinin yolu açılmıştır (Ataay 2006: 107). 2001 yılında çıkarılan 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile

⁸ TEK 1970 yılında "kamu hizmeti" anlayışı ile kurulmuştur. Kuruluş amaçları arasında kamunun planlı dönemdeki bütün yatırımları gibi özel sektöre ucuz girdi sağlamak yanında "sosyal devlet" anlayışı ile tüketiciye ucuz enerji ulaştırmak bulunmaktadır (Ataay 2006: 104).

EPDK elektrik piyasasının düzenlenmesi ve denetlenmesinden sorumlu kurul haline getirilmiş ve elektrik piyasasında hizmetten TEK'in sorumlu olduğu ve özelleştirmelerin ilgili bakanlığın imzalayacağı 'imtiyaz sözleşmeleriyle' gerçekleştirildiği modelden EPDK'nın düzenlediği ve 'lisans' verdiği bir yapıya geçilmiştir (Ataay 2006: 108). EPDK elektrik kanunu ile oluşturulmuş ancak daha sonra kanunda yapılan düzenleme ile bütün enerji alanlarının düzenlenip denetlenmesi görevleri ile donatılmıştır. Ulusal ve uluslararası sermaye çevrelerinin enerji alanında yapılacak özelleştirmelerde yer almaları bu alanın düzenlenmesi ile kolaylaştırılmıştır. EPDK elektrik, petrol, sıvılaştırılmış petrol gazları (LPG) ve doğalgaz piyasalarının düzenlenmesi ve bu piyasaların rekabetçi bir yapıya kavuşturulması amacıyla oluşturulmuştur.

Bu düzenlemelerin hayata geçirilmesiyle birlikte 2005 yılından itibaren TEDAŞ'a ait taşınmazların özelleştirilmesine başlanmıştır. 17 Mart 2004 tarihli Elektrik Enerjisi Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi ile Türkiye'nin dağıtım şebekesi 21 dağıtım bölgesine ayrılmış ve bunlardan yirmisi Anonim Şirket statüsünde dağıtım şirketi olarak düzenlenmiştir. Elektrik Piyasası Kanununa göre dağıtım şirketleri bölgesel tekeller olarak işletilecektir. Özelleştirmeler İşletme Hakkının Devri (İHD) modeline göre yapılacaktır. Bu modele göre yatırımcı özelleştirilen dağıtım şirketinin bulunduğu bölgede elektrik dağıtım lisansına sahip tek şirket olacak, tesislerin mülkiyeti Tedaş'ta kalırken yatırımcı sadece işletme hakkına sahip olacaktır.⁹ 2009 yılından itibaren de dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesine başlanmış ve bugüne kadar toplam 18 dağıtım şirketinin özelleştirilmeleri tamamlanmıştır.¹⁰

ÖİB'ye göre elektrik dağıtım özelleştirmelerinin amacı; varlıkların verimli işletilmesi ve maliyetlerin düşürülmesi, elektrik enerjisi arz güvenliğinin sağlanması ve arz kalitesinin artırılması, kayıp ve kaçakların önlenmesi, yenileme ve genişletme yatırımlarının özel sektör tarafından yapılması, rekabet sonucu sağlanan faydaların tüketicilere yansıtılmasıdır (ÖİB). Elektrik dağıtım ağlarının özelleştirilmesinde "gelir tavanı" ile şirketlere tüketim miktarından bağımsız gelir garantisi verilmektedir. Dağıtıcı firma beklediği geliri sağlayamaması durumunda elektriğe zam yaparak önceki yıl sağlayamadığı gelirin farkını tüketiciye yansıtabilecektir (Ertuğrul 2009: 529).

Sonuç

1980 sonrası süreçte devlet iki ana eksen üzerinden dönüşümünü gerçekleştirmiştir. 1980'le başlayıp 1990'ların sonlarına kadar devam eden dönüşüm süreci yapısal reformlar, kuralsızlaştırma ve özelleştirme üzerinden giderken ticari ve finansal serbestleşme, uluslararasılaşma ve devletin küçültülmesine yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir. 1990'ların sonlarından itibaren devletin birikim sürecindeki rolü yeniden düzenleyici bir biçim kazanırken sermayenin dünya ölçeğinde birikim sürecine eklenmesi kurumsal ve yasal düzenlemeler üzerinden gerçekleşmiştir. Bu aşamada yerli ve uluslararası sermayenin hareketi önünde engel teşkil eden kurumlar dönüştürülürken

⁹ ÖİB; Türkiye Elektrik Dağıtım Sektörü Özelleştirilmesi, Tanıtım Broşürü

¹⁰ Özelleştirilmesi tamamlanan şirketler; Başkent, Meram, Sakarya, Osmangazi, Çamlıbel, Uludağ, Çoruh, Yeşilirmak Fırat, Trakya, Akdeniz, Aras, Dicle, Gediz, Toroslar, Vangölü, Boğaziçi ve İstanbul Anadolu Yakası Elektrik Dağıtım şirketleridir (oib.gov.tr).

sermayenin hareketinin kesintisiz sürdürülebilmesi için yeni kurumlar da ihdas edilmiştir. Yeni oluşturulan kurumlar sermayenin karar alma süreçlerinde daha aktif bir rol oynamasının yolunu açmış ve sermaye, birikim sürecine, yönetim ve karar alma etkinliği ile katılmaya başlamıştır. Dönemde yapılan düzenlemeler sermayenin tahakküm alanını daha da genişletmiş, neoliberal politikanın diğer uygulamalarında olduğu gibi özelleştirmelerde de önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin en büyük KİT'leri yanında kamu hizmetleri ve doğa gibi ortak mülkiyete konu olan her şey metalaştırılmıştır.

Çalışmada "ikinci özelleştirme" dönemi olarak belirlenen süreçte sermayenin yeniden değerlendirme koşullarının yaratılması belirleyici olmuştur. Üretken sermayenin merkezileşme eğiliminin belirleyici olduğu bu dönemde gerçekleştirilen özelleştirmeler bu eğilimin daha keskin bir şekilde açığa çıkmasına yol açmıştır. Türk Telekom, Tüpraş, Tekel, Petkim, Poaş ve Erdemir gibi Türkiye'nin çok büyük ölçekli KİT'lerinin tek bir özelleştirme işlemi ile sermayeye devredilmesi üretken sermayenin merkezileşmesinde belirleyici olmuştur.

Sonuç olarak özelleştirme birikim sürecinin sürekliliği içinde sermayenin birikim ve yeniden üretim süreçlerinin sürekliliğini sağlayan bir uygulama olarak tarihsel süreçteki yerini almıştır. Sermaye birikiminin sürdürülmesi zorunluluğu sürecin bu aşamasında kamu girişimlerinin alabildiğine küçültülmesi ve kamu bünyesinde bulunan değerlendirme alanlarının sermayeye aktarılmasıyla sağlanmıştır. Bu çerçevede sermayenin yeni değerlendirme alanlarına yönelmesinin bir ifadesi olarak özelleştirme pratiği mantıki sonuçlarına ulaşmıştır.

Kaynakça

- Adams, S.-Mengistu, B. (2008) "The Political Economy of Privatization in Sub-Saharan Africa", *Social Science Quarterly*, volume 89, Number 1, P. 78-93
- Akçay, Ü., Türkay, M. (2006) "Neoliberalizm'den Kalkınmacı Yaklaşım; Devletin Sermaye Birikimi Sürecindeki Yeri Üzerine" *İktisat Siyaset Devlet Üzerine Yazılar*, Prof. Dr. Kemali Saybaşılı'ya Armağan İçinde, Bağlam Yayınları, İstanbul
- Ataay, F. (2007), *Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması, Türkiye'de Kamu Reformu Üzerine İncelemeler*, De Ki Basım Yayın, Ankara
- Bayramoğlu, S. (2005) *Yönetişim Zihniyeti, Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Bedirhanoğlu, P. (2009) "Türkiye'de Neoliberal Otoriter Devletin AKP'li Yüzü", *Der. İlhan Uzgel-Bülent Duru, AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu İçinde*, S. 40-65, Phoenix Yayınevi, Ankara
- BSB (2007) *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl 1998-2008 Farklı Hükümetler Tek Siyaset*, Yordam Kitap, İstanbul

- Buğra, A.-Savaşkan, O. (2014) Türkiye’de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası, İletişim Yayınları, İstanbul
- Clarke, S. (2004) “Devlet, Sınıf Mücadelesi ve Sermayenin Yeniden Üretimi”, Devlet Tartışmaları İçinde, Editör: Simon Clarke, Çeviren: İbrahim Yıldız, S. 225-247, Ütopya Yayınları, Ankara
- Cuervo,Alvaro-Villalonga, Belen (2000) “Explaining The Variance In The Performance Effects Of Privatization”, The Academy Of Management Review, Vol. 25, No. 3 (Jul, ,2000), pp.581–590
- Demir, Ö. (1996) Kurumcu İktisat, Vadi Yayınları, Ankara
- Ecevit, B. (2002) “Özerkliğe Tırpan Geliyor”, Radikal Gazetesi 28.03.2002
- Ercan, F. (2004) “Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği, Türkiye’nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine eleştirel Bir Bakış”, Neoliberalizmin Tahribatı İçinde, Derleyenler: Neşecan Balkan-Sungur Savran, S.9-43, Metis Yayınları, İstanbul
- Ercan, F. (2000) “Kapitalizm-Küreselleşme Ve Kalkınma Tartışmalar Açısından Devlet: Eleştirel Önermeler-I”, İktisat Dergisi, Sayı:404, S. 3–6
- Ertuğrul, N.İ. (2009) “AKP ve Özelleştirme”, AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu İçinde, Derleyenler: İlhan Uzgel-Bülent Duru, S. 522-533, Phoenix Yayınevi, İstanbul
- Friedman, M. (1982) Capitalism and Freedom, The University of Chicago Press, Chicago
- Gill, S.-Law, D. (1988) The Global Political Economy Perspectives, Problems, and Policies, The Jhon Hopkins University Press, Baltimore
- Harvey, D. (2003) Yeni Emperyalizm, Everest Yayınları, İstanbul
- Kepenek, Y., Yentürk, N. (2007) Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Miliband, R. (1989) Kapitalist Devlet, Belge Yayınları, İstanbul
- Neale, W.C. (1988) “Institutions”, Evalutionary Economics Foundaditons of Institutional Thought içinde, Editör: Marc R. Tool, S.227-256
- Ohno, K, (2004) “Development Strategy and the Role of Government Policies: Reconsidering the East Asian Experience”, New Development Strategies,

Beyond the Washington Consensus İçinde, Edited By: Akira Kohsaka, P. 134- , Palgrave-Macmillan, Newyork

Oyan, O. (2004) “Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru”, Neoliberalizmin Tahribatı 2 İçinde, Hazırlayanlar: Neşecan Balkan-Sungur Savran, S. 44-67, Metis Yayınları, İstanbul

Öztürk, Y. (2003) “Yeni Yasal Düzenlemeler ve Tarım Sektörü”, İktisat Dergisi, Sayı:435, S. 45-51

Poulantzas,N. (2004) Devlet İktidar Sosyalizm, Epos Yayınları, Ankara

Stiglitz, J.E. (2002) Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı, Plan B Yayıncılık, İstanbul

TCMB www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 11.08.2012)

TİSK Yayın No:186

TÜSİAD (2002) Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması

Vergara, F. (2006) Liberalizmin Felsefi Temelleri, Liberalizm ve Etik, İletişim Yayınları, İstanbul

Wood, E. M. (2006) “Küreselleşme Ve Devlet: Sermayenin İktidarı Nerede”, Çev. Emel Kahraman, Kapitalizme Reddiye Marksist Bir Giriş İçinde, S. 155–172, Yordam Kitap, İstanbul

Yay, T. (1993) F. A. Hayek’te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesciler Tartışması, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa

E-ISSN:
2547-9628

Strategic Research Academy ©

© Copyright of Journal of Current Researches on Business and Economics is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.

Year: 2016

Volume: 6

Issue: 1

**Journal of Current Researches
on Business and Economics
(JoCREBE)
ISSN: 2547-9628**

www.stracademy.org/jocrebe

The Normative Analysis of the Cluster of İzmir (IACC) Industrial Air Conditioning and Cooling

Sezgin DEMİR¹ & Aylin DİLEK²

Keywords

Cluster,
Clustering,
Competitive
Advantage,
Regional
Concentration.

Abstract

In this paper, we aimed to produce the effectiveness of clustering model on business. For this purpose, we used Porter's diamond model and obtained the data of business in cluster from a questionnaire. First of all, we tested our survey data in terms of confidence. And then, we applied independent samples t test, ANOVA test and correlation analysis. Finally, we evaluated all of results to reach findings. The most of members of IACC take advantage from cluster activities. According to the Porter's Diamond Model, there are the four main factors which effect competition among business. These factors effect both competition and each other. We found that when we applied this model to IACC, these factors correlate the intensity of clustering. As a result, we concluded that all of components about clustering are efficient in this cluster.

İzmir Endüstriyel Havalandırma İklimlendirme Soğutma (Ehis) Kümesinin Normatif Açıdan Analizi

Anahtar

Kelimeler
Küme,
Kümelenme,
Rekabet
Avantajı,
Bölgesel
Yoğunlaşma.

Özet

Bu çalışmada Kümelenme Modelinin işletmeler üzerindeki etkinliğinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaçla Porter'ın elmas modeli kullanılmış ve nicel araştırma yöntemlerinden anket çalışması yapılarak küme üyesi işletmelere ait veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilere öncelikle güvenilirlik analizi yapılmış, sonrasında korelasyon analizi yapılarak elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. EHİS kümesi üyelerinin büyük çoğunluğu küme faaliyetlerinden avantaj sağlamaktadırlar. Porter'ın elmas modeline göre rekabeti etkileyen dört ana faktör vardır. Bu dört faktör hem rekabeti etkilemekte hem de birbirlerini etkilemektedir. Bu modeli EHİS'e uyguladığımızda bu dört unsurun da kümelenme düzeyi ile ilişkili olduğunu görmekteyiz. Bu durumda söz konusu tüm unsurların bu kümede etkin olduğunu, ESSİAD ile yapılan görüşmelerin de katkısıyla, bunda en büyük rolü derneğin üstlendiğini söyleyebiliriz.

¹ Corresponding Author. Prof. Dr., Adnan Menderes University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Economics Department, sdemir@adu.edu.tr

² Öğr.Gör.Dr., Adnan Menderes University, Aydın Vocational Schools, Business Department, adilek@adu.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde rekabet kavramı gittikçe değişim göstermekte olup işbirliği ile rekabet birlikte hareket etmektedir. Bunun en iyi örneğini Porter'ın kavramsallaştırdığı kümelenme yaklaşımında görebilmekteyiz. Bu yaklaşım, birbirleriyle rekabet ederken aynı zamanda işbirliği içinde olan firmaların ve ilişkili kurumların coğrafi yoğunlaşması temeline dayanmaktadır. Kümelenme çalışmaları dünyada 1990'lı yıllardan, ülkemizde de 2000'li yıllardan sonra hız kazanmıştır. İzmir ilinde de kümelenme çalışmaları önemli bir yer tutmakta ve birçok örnekleri görülmektedir. İzmir Kalkınma Ajansı, İzmir'in Kümelenme Stratejisinin Geliştirilmesi Projesi kapsamında kümelenme potansiyeli en yüksek sektör olarak Endüstriyel Havalandırma, İklimlendirme ve Soğutma Cihazları sektörünü belirlemiştir. Bu nedenle çalışmada endüstriyel kümelenme kavramı ele alınarak, Endüstriyel Havalandırma-İklimlendirme-Soğutma kümesinin normatif açıdan analizi yapılmıştır.

2. Literatür Taraması

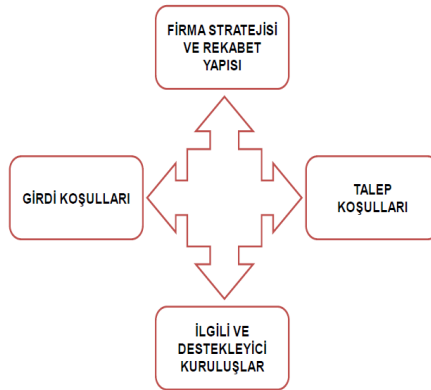
Kümelenme ile ilgili ulusal ve uluslararası zengin bir literatür bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda, bu konuda yapılan çalışmaların sayısı giderek artmış göstermiştir. Kümelenme yaklaşımı, birçok farklı disiplinler ve akademisyenler tarafından da ilgi görmeye devam etmektedir.

2.1. Kümelenme Kavramı ve Porter'ın Elmas Modeli

Kümelenme kavramı; Porter'ın Ulusların Rekabet Üstünlüğü adlı kitabında "*Aralarında bağlantılar olan işletmelerin ve kurumların belirli bölgelerde coğrafi olarak yoğunlaşmalarıdır. Rekabet açısından birlikte iş yapan aynı sektörde faaliyet gösteren firmaları ve diğer kurumları içine alır. Bunlar hammadde, malzeme, makine ve hizmet sağlayan uzman tedarikçileri ve altyapı sağlayıcıları kapsar.*" şeklinde tanımlanmıştır (Alsaç, 2010, s.8).

Porter söz konusu kitabında rekabet gücünü belirleyebilmek üzere kendi oluşturduğu ve "Elmas Modeli" adını verdiği modeli kullanır. Daha sonra kümelenmenin analizi için de esas aldığı bu modelde faktör koşulları üzerinde durarak, bu faktörlerin firmaların rekabetçiliklerini nasıl etkilediğini ele almıştır.

Şekil 1: Porter'ın Elmas Modeli

(Kaynak: Günaydın, 2013, s.28)

Elmas Modeli; elmasın dört köşesinde bulunan girdi koşulları, talep koşulları, firma stratejisi ve rekabet yapısı ile ilgili ve destekleyici kuruluşlar olmak üzere dört faktörün etkileşimi ile ortaya çıkmıştır (Şekil.1). Model söz konusu faktörlerin etkileşimiyle, belli bir bölgedeki firmaların verimliliği arasında pozitif korelasyon kurmaktadır. Elmas modelinde yer alan faktörler arasındaki etkileşim ne kadar yüksek ise, firmaların verimlilikleri de o kadar yüksektir (Aziz and Norhashim, 2008, s.364).

Elmas modelinde, bir faktörün etkisi diğer faktörlere bağlıdır. Örneğin; girdi faktörü, yeterli seviyede rekabeti sağlayamazsa firmalar yenilikçi de olamayacaklardır. Elmas modeli, aynı zamanda kendini güçlendirme modelidir (İrhan, 2010, s.63).

Porter'in ampirik çalışması sonucu ortaya koyduğu Elmas Modelindeki dört unsurun, ülkelerin rekabet avantajına sahip oldukları sektörleri kümelenmeye yönelten itici unsurlar oldukları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da öncelik ölçek olarak bu dört unsur belirlenmiştir (Dilek, 2016, s.74).

Girdi koşulları

Eraslan, Bakan ve Kuyucu(2008, s.280) çalışmalarında, Hodgetts(1993, s.42; Lo, 2003)'in "Girdi koşulları; üretimde kullanılan 5 faktörle ilgili olup, (a) işgücünün kalitesi, becerileri ve maliyeti (b) bir ulusun fiziki kaynaklarının maliyeti, erişilebilirliği, kalitesi ve bolluğu, (c) bir ulusun bilgi kaynakları stoğu, (d) finans sanayinde bulunan sermaye kaynaklarının maliyeti ve miktarı ve (e) bir ulusun altyapısının kalitesi ve kullanıcıya yönelik maliyetini temsil etmektedir" ifadesine alıntı yapmışlardır.

Talep koşulları

Hodgetts(1993, s.42); bir sanayideki talep koşullarını (a) iç pazarda talebin durumunun, (b) İç pazarın büyüklüğünün, (c) ürün ve hizmetlerin dış pazarlardaki durumunun belirlediğini ifade etmiştir.

Firma stratejisi ve rekabet yapısı

Porter, belirli bir endüstride rekabet edebilmek için gerekli olan, Elmas Modelinin son unsuru, firma yapısı, stratejisi ve rekabet; firmaların kurulduğu, örgütlendiği, rekabet ettikleri ve yönetildikleri yurt içi piyasa ortamıdır. Rekabetin yapısı, yenilikçilik, firma stratejileri ve firma yapısı kullanılan önemli parametrelerdir (Ariç, 2011, s.155).

İlgili ve destekleyici sektör

Destekleyici kurumlar olarak kümelenmenin aktörleri üniversiteler, ticaret ve sanayi odaları, kümeyle bağlantılı dernekler gibi kuruluşlardır. Bunlar firmalara sadece bilgi üretmek ve politika önerilerinde bulunmak gibi katkıda bulunmazlar. Aynı zamanda firmalar arasında etkileşimin sağlanacağı bir zemin hazırlarlar. Kümelenmenin canlılığı açısından, birbirlerine coğrafik olarak yakın olan firmalar arasındaki zayıf ilişkilerin giderek güçlü hale gelmesi önemlidir (Aziz ve Norshashime, 2008, s.355).

2.2. Kümelenme ile İlgili Çalışmalar

Literatürlerde kümelenme ile ilgili çalışmalar Alfred Marshal'ın bölgesel yoğunlaşma teorisi ile başlamıştır. Günümüzde ise kümelenme çalışmalarında en çok Michael Porter'ın Elmas Modeli baz alınmıştır.

Rosenfeld, 2002 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında kümelenmelerin ülkelerin gelişmesinde ve rekabetçiliğinin artmasındaki öneminden bahsetmiştir. Ayrıca kümelenmelerin embriyonik aşama, büyüme aşaması, olgunluk aşaması ve düşüş aşaması olmak üzere dört yaşam döngüsüne sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kümelenmelerin az gelişmiş bölgelerde karşılaşılabileceği güçlükleri de incelemiştir.

Lin, Tung ve Huang; 2006 yılında, endüstriyel kümelenmeyi etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Daha sonra bu faktörlerden oluşmuş dinamik bir model ortaya konmuştur. Çalışmanın amacı, endüstriyel rekabetçiliğin dört önemli döngüsüyle olan etkileşimini ortaya koymaktır. Endüstriyel kümelenme etkisine ait insan gücü, teknoloji, para ve pazar döngülerinin kümelenme etkisiyle birlikte hareket ettiği sonucunu çıkarmışlardır.

Lee 2006 yılındaki çalışmasında Tayvan'da az avantajlı bölgelerin iki kategoride olduğunu varsaymıştır. Bunlardan ilki emek yoğun / sermaye yoğun sektörlerdeki hakim sanayileşmiş bölgeler, diğeri ise altyapısı yetersiz ileri teknoloji potansiyeli taşıyan küçük firmaların oluşturduğu endüstriyel bölgelerdir. Bu bölgelerde yapılan kümelenme çalışmalarını inceleyen yazar ulaştığı sonuçlara istinaden bazı öneriler getirmiştir.

Ülkemizde kapsamlı bir kümelenme politikası oluşturmak üzere Avrupa Birliği (AB) tarafından finanse edilmiş olan "Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi Projesi" hazırlanmıştır. 2009 Yılı mart ayında tamamlanan projenin amaçları doğrultusunda oluşturulan Beyaz Kitap, Türkiye'de kümelenme politikası için mantıksal bir çerçeve belgesi sunmaktadır (Beyaz Kitap- Türkiye için Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi).

Eraydın ve Köroğlu çalışmalarında, inovasyon ve networklerin (ağ kurmanın) yeni nesil endüstriyel kümelenmelerin rekabetçilik kapasitesini teşvik eden iki anahtar unsur olduğunu öne sürmektedir. Çalışmanın bulguları, küresel bağlantıların yanında yerel ve ulusal ağ kurmanın öneminin de çok büyük olduğunu göstermiştir. Ayrıca yerel ağ kurmanın ve yenilikçiliğin yoğunluğu arasında pozitif ilişki olduğu gözlenmiştir (Eraydın ve Köroğlu, 2005, s.237-266).

Alsaç 2010 yılındaki çalışmasında Türkiye'de kümelenme kavramına verilen önemi ve hâlihazırda kümelenme yönünde verilen destekleri değerlendirmiştir. Çalışmanın neticesinde ise, Türkiye'de farklı politikalar arası uyum sağlanması ihtiyacına, kümelenme oluşumlarının desteklenmesi gerekliliğine ve bölgesel düzeyde kalkınma ajanslarının bu konuda neler yapabileceğine yönelik model önerisi geliştirmiştir.

Erol ve Yıldırım 2013 yılında, ülkemizin kümelenme yaşam döngüsünün hangi aşamasında olduğunu belirlemek üzere Ankara OSTİM Medikal Sanayi Kümelenmesi'ni incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre; OSTİM Medikal Sanayi Kümelenmesi başlangıç evresini tamamlamış ancak Kümelenme (Cluster) Yaşam Döngüsü henüz tamamlanmamıştır. Türkiye'de ise gelişmekte olan kümelenmeler

olsa da genel olarak kümelenme yaşam döngüsü henüz kendisini tamamlayamamıştır.

Türkçe literatürde Elmas Modeli'ne ilişkin çalışmalara da sıkça rastlanmıştır.

Yıldız ve Alp 2014 yılında, Kars ilinin kaşar peyniri kümesinin rekabetçilik düzeyini ortaya çıkarmak amacıyla Porter'ın Elmas Modeli'ndeki girdi koşulları, talep koşulları, ilgili sektörler, rekabet koşulları ve devlet desteği boyutları irdelenmiştir. Bölgenin kümelenme potansiyeli olduğunu, ancak düşük rekabet seviyesinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Yalçınkaya ve Adiloğlu, Elmas Modelinden yola çıkarak Eskişehir Havacılık Kümelenmesini analiz etmişlerdir. Çalışmalarında Eskişehir Havacılık Kümelenmesi başta olmak üzere, tüm havacılık kümelenmelerinin bir işbirliği süreci içinde faaliyet göstermelerini ve ulusal bir havacılık kümelenmesi örgütlenmesine gitmelerini önermişlerdir. Ayrıca insan kaynağının önemi göz önünde bulundurularak, nitelikli işgücü ihtiyacını karşılayacak eğitim kurumları ile ilişkilerin geliştirilmesi vurgulanmıştır.

Ayrıca Porter'ın Elmas (Diamond) Modelinden yararlanarak; Bulu, Eraslan ve Şahin 2004 yılında Ankara Bilişim kümelenmesinin, Eraslan, İpçioğlu, Haşit ve Erşahan (2008) Bilecik mermer sektörünün, Eraslan ve Bulu (2008) Bolu ili turizm sektörünün, Eraslan vd. (2008) Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün, Bulu vd. (2007) Türk gıda sektörünün, uluslararası rekabetçilik düzeyine ilişkin çalışmalar yapmıştır.

3. Yöntem

Bu araştırmada, ortaya konan değişkenleri detaylarıyla inceleyerek yorumlama imkânı sağladığından, anket yöntemi tercih edilmiştir.

Çalışmanın uygulama kısmı 3 aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir.

1. Aşamasında literatür taraması yapılarak uygulamada kullanılacak anket formu daha önce kümelenme eğilimini araştıran çeşitli bilimsel çalışmalarda kullanılan formların değerlendirilmesi, sektöre ve bölgeye uyumlaştırılması sonucu şekillendirilmiştir. Bunun için kullanılan kaynaklar aşağıda listelenmiştir:

- Filiz ALSAÇ'ın 2010 yılında tamamladığı "Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı Ve Türkiye İçin Kümelenme Destek Modeli Önerisi" adlı uzmanlık tezi,
- Michal PORTER'ın 1998 yılında yazdığı "Competitive Strategy" adlı kitap,
- Neslihan KARATAŞ'ın 2006'da gerçekleştirdiği doktora tezi.

2. Aşaması teorik araştırmalar, küme üyesi firmalar ve bağlantıda olduğu kurumlarla yapılan görüşmeler (saha çalışması) ile devam etmiş ve araştırmanın çerçevesi çizilmiştir. Uzun bir sürecin sonunda ve elde edilen veriler ışığında; bu firmaların ve yönetici ya da sahiplerinin adres ve iletişim bilgilerine ulaşılmış kümelerin pilot çalışmaları yapılmıştır. Hazırlanan anket formu, önce sorularının anlaşılıp anlaşılmadığının ve anketin cevaplanması için sürenin yeterli olduğunun tespit edilmesi maksadıyla, rassal olarak 30 firma ile test edilmiştir. Karşılaşılan

aksaklıklar üzerinde çalışmalar yapılarak, bu aksaklıkların giderilmesi sağlanmıştır.

3.Aşamasında ise; hazırlanan anket formu, katılımcılar tarafından kolayca doldurulabilmesi için online olarak hazırlanmış, listede yer alan küme üyesi 91 tüzel üyeye Essiad (Ege Soğutma Sanayicileri ve İş Adamları Derneği) tarafından mail yoluyla gönderilmiştir. Daha sonra matbu halde düzenlenerek elle doldurulabilecek şekilde çıktısı alınmıştır. Sanal ortamda dönüşü olmayan firmaların ulaşılanlarına tek tek gidilerek ankete katılımları sağlanmıştır. Bu firmaların orta ve üst kademe yöneticileri ile sahiplerine ulaşılarak 5 tanesi ile yüzde 40 tanesi ile mail aracılığı ile olmak üzere 45 anket çalışması yapılmıştır. Anket yapılamayan firmaların önemli bir kısmı çeşitli çekincelerle ankete katılmayı kabul etmemiş, bir kısım işletmenin yöneticilerine ulaşamamıştır.

Ardından anket sonuçlarının analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar tablolara dökülerek yorumlanmıştır. Analiz sonucunda rekabetçilik gücünü belirleyen ve Porter'ın elmas modelinde yer alan değişkenler ile firmaların kümelenme düzeyine etkisi araştırılmıştır. Bunun için güvenilirlik analizi ve korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

Araştırma sonunda anket yönteminden elde edilmiş olan veriler, SPSS 18,0 (Statistical Package of Social Sciences) paket programına aktararak değerlendirilmiştir. Araştırmanın uygulama kısmı; güvenilirlik analizi ile korelasyon analizi yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bulgular $\alpha=0,01$ ve $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeylerinde sınanmıştır.

4.1. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik analizi tamamen hassas ve hatadan arındırılmış bir ölçümü ifade eder. Örnekleme yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar ölçümlerin güvenilebilir olup olmadığına bağlıdır. Bu nedenle güvenilirlik analizinin yapılması gerekir. Bu çalışmada ölçeklerin güvenilirliği Cronbach Alfa Katsayısı kullanılarak test edilmiştir. Alfa Katsayısı, ikiden fazla cevap seçeneği bulunan testlerde kullanılan bir iç tutarlılık bulma formülüdür (Erkuş, 2003, s.69). Alfa katsayısının alabileceği değer aralıklarına göre güvenilirlik durumu Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Güven Aralıkları

Güven Aralıkları	
,0-,20 Arası	Çok Az Güvenilir
,21-,40 Arası	Az Güvenilir
,41-,60 Arası	Orta Güvenilir
,61-,80 Arası	Güvenilir
,81-1,00 Arası	Çok Güvenilir

Bu çalışmada güvenilirliği test etmek üzere, güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach- α katsayısından yararlanılmıştır. Tablo 2'de Cronbach- α katsayılarına bakıldığında değerlerin güvenilir olduğunu görmekteyiz.

Tablo 2: EHİS Kümesi Anketi Güvenilirlik Analizi

Ölçek	Cronbach's Alpha Değeri	Madde Sayısı
Girdi Koşulları	0,626	5
Talep Koşulları	0,674	4
Firma Stratejisi, Yapısı ve Rekabet Ortamı	0,801	15
İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar	0,797	3
Kümelene Düzeyi	0,950	14

4.2. Demografik Verilerin Analizi ve Bulguları

Araştırmanın ilk bölümü katılımcı firmalara ve çalışanlara ait demografik verileri içermektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	EHİS İklimlendirme Havalandırma Soğutma Kümesi		
	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yaş Grupları			
21-30	6	14,0	14,0
31-40	16	37,2	51,2
41-50	7	16,3	67,4
60 ve üstü	14	32,5	100
Toplam	43	100,0	
Eğitim Düzeyi			
Lise	4	9,1	9,3
Ön Lisans-Lisans	31	72,2	81,4
Lisans üstü	8	18,7	100
Toplam	43	100,0	
Firmadaki Görevi			
Sahibi (Ortağı)	18	41,9	41,9
Üst Düzey Yönetici	18	41,9	83,7
Şef	6	14,0	97,7
Diğer	1	2,3	100,0
Toplam	43	100,0	

EHİS kümesi katılımcılarının ise %37,2'sinin 31-40 yaş arası, %32,5'inin ise 60 ve üstü olduğunu ve yine neredeyse tamamına yakının da (%90,9) üniversite eğitimi aldıklarını görmekteyiz. Katılımcıların %83,7'sinin firma sahibi, üst düzey yöneticisi ya da müdürü olarak görev yapmaktadırlar. İki kümeyi karşılaştırdığımızda EHİS kümesinin katılımcılarının yaş ortalamalarının daha yüksek ve üst düzey yönetici oranının daha fazla olduğunu görmekteyiz (Tablo 3).

Yine elde edilen verilere baktığımızda katılımcıların belli bir yaş ve mevkide olduklarını, eğitimlerinin üniversite düzeyinde olduğunu ve firmada söz sahibi olduklarını görmekteyiz. Katılımcıların iş tecrübeleri, üst düzey eğitim almış olmaları ve kurum kimlikleri, konuya olan hâkimiyetlerini ve ankete verilen cevapların hassasiyetini ortaya koymaktadır. Bu durum katılımcıların, sorulara verdikleri cevaplara olan güveni oldukça artırıcı niteliktedir.

Tablo 4: Firmaların Demografik Özellikleri

Değişkenler	1.Küme:İAOSB Makine Metal Döküm Kümesi			2.Küme:EHİS İklimlendirme Havalandırma Soğutma Kümesi		
	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Faaliyet Yılı						
0-5 Arası	0	0	0	1	2,3	2,3
6-10 Arası	1	1,7	1,7	7	16,3	18,6
11-15 Arası	5	8,5	10,2	7	16,3	34,9
16-20 Arası	4	13,6	23,7	7	16,3	51,2
21-25 Arası	41	6,8	30,5	7	16,3	67,4
25'den fazla	59	69,5	100,0	14	32,6	100,0
Toplam	59	100,0		43	100,0	
Çalışan Sayısı						
1-49 arası	23	40,4	40,4	26	60,5	60,5
50-99 arası	6	10,5	50,9	7	16,3	76,8
100-249 arası	17	29,8	80,7	4	9,3	86,1
250-500 arası	5	8,8	89,5	3	7,0	93,1
500-2000 arası	4	7,0	96,5	2	4,7	97,7
2000'den fazla	2	3,5	100,0	1	2,3	100
Toplam	57	100,0		43	100	
Sermaye Yapısı						
%100 Yerli	56	94,9	94,9	39	90,7	90,7
%50'den fazla yerli	2	3,4	98,3	1	2,3	93,0
%50'den fazla yabancı	1	1,7	100,0	1	2,3	95,3
%100 Yabancı				2	4,7	100,0
Toplam	59	100,0		43	100,0	

Tablo 4'e baktığımızda EHİS kümesi üyesi firmalarının %48,8'i 20 yılın üzerinde süredir faaliyette bulunmaktadır. Yani kümenin uzun süredir faaliyet göstermekte olan önemli ve kurumsal firmalardan oluştuğunu görmekteyiz. Ayrıca çalışan sayılarına baktığımızda da küme üyelerinin 86,1 gibi çok büyük bir oranı KOBİ düzeyinde faaliyet gösteren firmalardır.

Sermaye yapılarına baktığımızda ise küme üyesi firmaların 90,7'si %100 yerli sermayeye sahiptir.

4.3. Korelasyon Analizi ile Kümelenme Düzeyi ve Porter'ın Elmas Modeli Değişkenleri Arasındaki İlişki

Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki doğrusal ilişkiyi veya bir değişkenin iki veya daha fazla değişken ile olan ilişkisini test etmek, varsa bu ilişkinin değerini ölçmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Korelasyon analizinde amaç bağımsız değişken(X) değiştiğinde, bağımlı değişken(Y)'nin ne yönde değişeceğini görmektir. Korelasyon analizi sonucunda doğrusal ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin derecesi korelasyon katsayısı ile hesaplanır. Korelasyon analizi sonucunda iki değişken arasında pozitif korelasyon veya negatif korelasyon olabilir veya korelasyon olmayabilir. Pearson korelasyon katsayısı iki sürekli değişkenin doğrusal ilişkisinin derecesini ölçmekte kullanılır. Pearson korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değer alır. Korelasyon analizi ile elde edilen Pearson Korelasyon

Katsayısı “iki değişken arasında anlamlı bir ilişki var mıdır” sorusunun cevabını vermektedir.

Korelasyon katsayısının (r) değerine göre korelasyonun derecesi hakkında aşağıdaki yorumlar yapılabilir:

<u>r değeri</u>	<u>derece</u>
0,00 – 0,29	Zayıf
0,30 – 0,49	Düşük
0,50 – 0,69	Orta
0,70 – 0,89	Kuvvetli
0,90 – 1,00	Çok Kuvvetli

EHİS kümesini kapsayan Tablo 5’e baktığımızda Korelasyon tablosunda istatistiksel olarak $\alpha=0.01$ düzeyinde anlamlı olan yedi tane ilişki vardır.

Birinci ilişki girdi koşulları ile kümelenmenin sağladığı katkı konusunda katılımcıların algılarıdır. Pearson korelasyon katsayısına göre elde edilen değer 0,423’dür ve düşük düzeyde pozitif ilişki vardır. Bu durumda girdi koşulları yüksek olan firmalarda kümelenme düzeyi daha yüksektir. Kısacası girdi koşulları arttıkça kümelenmenin katkısı da düşük seviyede de olsa artmaktadır.

İkinci ilişki talep koşulları ile kümelenmenin sağladığı katkı konusunda katılımcıların algılarıdır. Pearson korelasyon katsayısına göre elde edilen değer 0,491’dir ve orta düzeyde pozitif ilişki vardır. Bu durumda talep koşulları yüksek olan firmalarda kümelenme düzeyi daha yüksektir. Kısacası talep koşulları arttıkça kümelenme düzeyi orta seviyede artmaktadır.

Üçüncü ilişki firma stratejisi, yapısı ve rekabet ortamı ile katılımcıların kümelenmenin katkısı hakkında algıları arasındadır. Pearson korelasyon katsayısına göre elde edilen değer 0,322’dir ve anlamlıdır. Bu düzey iki ölçek arasında düşük düzeyde pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Bu durumda firma stratejisi, yapısı ve rekabet ortamı yüksek olan firmalarda kümelenmenin sağladığı katkının daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Kısacası firma stratejisi, yapısı ve rekabet ortamı arttıkça kümelenmenin katkısının da fazla olacağı düşünülmektedir.

Dördüncü ilişki, ilgili ve destekleyici kuruluşlar ile kümelenmenin sağlayacağı katkı konusunda katılımcıların ne algıladıkları arasındadır. Pearson korelasyon katsayısına göre elde edilen değer - 0,379’dur ve düşük seviyede anlamlıdır. Ancak sonuç negatif çıktığı için aralarındaki ilişkinin ters yönlü olduğu söylenebilir. Bu durumda ilgili ve destekleyici kuruluşların desteği yüksek olduğu durumlarda katılımcılar kümelenmenin katkısının düşük olduğunu düşünmektedirler. Bunun nedeni ise kümelenme çatısını ESSİAD’ın oluşturmasıdır. Çünkü ankete katılanlara destek olan kuruluşlar sorulduğunda küme ile ESSİAD’ı eş tutup cevaplarını buna göre vermişlerdir. Yani destek kuruluş olarak derneğe öncelik vermektedirler.

Diğer 3 ilişki kümelenme unsurlarının kendi içlerinde görülmektedir. Bunlar; girdi koşulları ile firma stratejisi, yapısı ve rekabet ortamı arasında, girdi koşulları ile talep arasında ve firma stratejisi, yapısı ve rekabet ortamı ile talep arasında bulunan ilişkilerdir. Bunların ilişki düzeyleri aşağıdaki gibidir.

5. İlişki girdi koşulları ile firma stratejisi, yapısı ve rekabet arasındadır. Pearson korelasyon katsayısına göre elde edilen değer 0,509'dur ve anlamlıdır. Bu bize orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu gösterir. Bu durumda girdi koşulları yüksek olan firmalarda firma stratejisi, yapısı ve rekabet ortamı daha yüksektir. Kısacası rekabet arttıkça girdi koşulları da artmaktadır.

6. İlişki girdi koşulları ile talep koşulları arasındadır. Pearson korelasyon katsayısına göre elde edilen değer 0,641'dir ve anlamlıdır. Bu durumda orta düzeyde pozitif bir ilişki vardır ve girdi koşulları yüksek olan firmalarda talep koşulları daha yüksektir. Kısacası girdi koşulları arttıkça talep de artmaktadır.

7. İlişki firma stratejisi, yapısı ve rekabet ortamı ile talep koşulları arasındadır. Pearson korelasyon katsayısına göre elde edilen değer 0,674'dir ve anlamlıdır. Bu durumda orta düzeyde pozitif bir ilişki vardır ve firma stratejisi, yapısı ve rekabet ortamı yüksek olan firmalarda talep koşulları daha yüksektir. Kısacası rekabet arttıkça talep de artmaktadır.

Özetleyecek olursak; Porter'ın elmas modeline göre rekabeti etkileyen dört ana faktör vardır. Bu dört faktör hem rekabeti etkilemekte hem de birbirlerini etkilemektedir. Bu modeli EHİS'e uyguladığımızda bu dört unsurun da kümelenme düzeyi ile ilişkili olduğunu görmekteyiz. Bu durumda söz konusu tüm unsurların bu kümede etkin olduğunu, ESSİAD ile yapılan görüşmelerin de katkısıyla, bunda en büyük rolü derneğin üstlendiğini söyleyebiliriz. ESSİAD yöneticileri aynı zamanda kümelenmenin de koordinatörü olarak görev yapmaktadırlar.

Tablo 5: EHİS Kümesi Korelasyon Tablosu

		Kümelenme Düzeyi	Girdi Koşulları	Talep Koşulları	Firma Stratejisi, Yapısı ve Rekabet Ortamı	İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar
Kümelenme Düzeyi	Pearson Korelasyonu	1				
	Sig. (P)					
	Karelerin ve çapraz çarpımların toplamı	29,725				
	kovaryans	,708				
N	43					
Girdi Koşulları	Pearson Korelasyonu	,423**	1			
	Sig. (P)	,005				
	Karelerin ve çapraz çarpımların toplamı	10,512	20,819			
	kovaryans	,250	,496			
N	43	43	43			
Talep Koşulları	Pearson Korelasyonu	,491**	,641**	1		
	Sig. (P)	,001	,000			
	Karelerin ve çapraz çarpımların toplamı	11,251	12,282	17,634		
	kovaryans	,268	,292	,420		
N	43	43	43			
Firma Stratejisi, Yapısı ve Rekabet Ortamı	Pearson Korelasyonu	,322*	,509**	,674**	1	
	Sig. (P)	,036	,000	,000		
	Karelerin ve çapraz çarpımların toplamı	6,405	8,488	10,337	13,350	
	kovaryans	,153	,202	,246	,318	
N	43	43	43	43		
İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar	Pearson Korelasyonu	-,379*	,023	-,189	,157	1
	Sig. (P)	,012	,884	,225	,316	
	Karelerin ve çapraz çarpımların toplamı	-11,656	,589	-4,472	3,226	31,744
	kovaryans	-,278	,014	-,106	,077	,756
N	43	43	43	43	43	

5. Sonuç ve Öneriler

5.1. Sonuç

İletişimdeki hızlı gelişmeler, dünyanın globalleşmesi, ülkeler arasında işbirliklerin oluşturulması ve daha birçok neden değişim ve gelişime olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. (Başlangıç, 2015, s.98). Son yıllarda yaygınlaşan kümelenme çalışmaları da bu gelişimin bir parçası olmuş ve gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünya ülkeleri tarafından kabul görmeye başlamıştır. Çünkü kümelenmenin özellikle rekabet gücü, bölgesel kalkınma, inovasyon ve girişimcilik açısından önemli fırsatlar doğurduğu görülmektedir. Ülkemizde de bu çalışmalar artarak hız kazanmış ve devlet destekleri de sağlanmaya başlamıştır.

Ancak unutulmaması gereken nokta, kümelenme yaklaşımının her şeye çare olmadığıdır. Kümelenmenin tanımının tam olarak nasıl olması gerektiği, hangi politikaların başarıya götürdüğü gibi konular halen tartışılmaktadır. Kümelenmeye dayalı politikaları benimseyen ülkelerin ve bölgelerin başarısını ölçmek için henüz erkendir. Şu anda önemli olan Türk sanayisinin mevcut durumu, riskleri ve fırsatları gözden geçirerek kümelenme uygulamalarına dökmektir (Çağlar, 2006, s.311).

Michael Porter, 1990 yılında rekabet avantajı sağlayabilmek için elmas modeli ile açıkladığı bir kümelenme stratejisi oluşturmuştur. Bir kümenin, elmas modelinde yer alan dört değişken sağlanırsa kurulabileceğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada örneklem olarak seçilen EHİS Soğutma, Havalandırma ve İklimlendirme kümesinde Porter'ın elmas modeli ele alınarak bir analiz gerçekleştirilmiştir.

İzmir Endüstriyel Havalandırma, İklimlendirme ve Soğutma Kümesini demografik faktörlere göre incelediğimizde; katılımcılarının yaş ortalamalarının yüksek ve üst düzey yönetici oranının fazla olduğunu görmekteyiz. Bu da iş tecrübelerinin fazla olması ve kurum kimliğine sahip olmaları nedeniyle kümelenme eğilimlerini arttırmaktadır.

Porter'ın elmas modeline göre rekabeti etkileyen dört ana faktör vardır. Bu dört faktör hem rekabeti etkilemekte hem de birbirlerini etkilemektedir. Araştırma kapsamında yapılan korelasyon analizleri neticesinde elde edilen bulgular da her iki küme için farklı sonuçlar göstermiştir. Bu analizi EHİS'e uyguladığımızda Porter'ın dört unsuru da kümelenme düzeyi ile ilişkilidir. Elde edilen bulgular ve ESSİAD ile yapılan görüşmeler neticesinde söz konusu tüm unsurların bu kümede etkin olduğunu, bunda en büyük rolü ESSİAD'ın üstlendiğini söyleyebiliriz. Dernek yöneticileri aynı zamanda kümelenmenin de koordinatörü olarak görev yapmaktadırlar.

Araştırmanın yapıldığı İzmir Endüstriyel Havalandırma, İklimlendirme ve Soğutma Kümesi farklı alt sanayi kollarının varlığı ve ürün çeşitliliği ile sektördeki güçlü kümeyi temsil etmektedir. Kümelenmenin temel göstergelerinden biri olan firma içi uzmanlaşma, üyeler arasındaki dayanışma ve işbirliği, ilgili ve destekleyici kuruluşların varlığı ile İzmir Endüstriyel Havalandırma, İklimlendirme ve Soğutma Kümesi oldukça zengin olduğunu görmekteyiz. Ancak yine de henüz uluslararası rekabette yer alabilecek bir kurumsal altyapı oluşturduğunu söyleyemeyiz.

5.2. Öneriler

Kümelenmenin benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için ilk heyecanın sürekliliği sağlanmalıdır. Kümelenme oluşumlarında kısa vadede sonuç alınamayacağı bilinerek sabırlı ve kararlı bir tavır sergilenmeli, bu durum küme üyelerine de iyi anlatılmalıdır. Kümelenmeyle ilgili olarak farkındalığın artırılmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi gerekir.

İZKA(İzmir Kalkınma Ajansı), (İTO)İzmir Ticaret Odası, EBSO(Ege Bölgesi Sanayi Odası), TMMOB(Türkiye Makine Mühendisleri Odası) gibi işbirlikçi kurumların ve havalandırma, iklimlendirme, soğutma firmaları gibi aktörlerin olduğu, EHİS Kümesini Geliştirme Stratejisi hız kazanmalıdır.

Kümede faaliyet gösteren büyük ve lider oyuncu sayısının yeterli olduğu görülmektedir. Ancak firmalar arasında kümelenmenin önemli olgularından biri olan işbirliğine (ortak ürün, ortak pazarlama, ortak depo, işgücü geliştirme ve proje geliştirme) biraz daha önem verilmelidir.

Üye firmaların sağladıkların kazançlarından bütçe ayırarak Ar-Ge ve Yenilik faaliyetleri için ortak yatırım yapmaları sağlanmalıdır. Böylece üyeler dünyadaki Ar-Ge ve yenilik çalışmalarına uyum sağlayabilirler.

Küme üyelerine ekonomik ve sosyal her türlü ihtiyaçları için yardımlarda bulunulmalıdır.

Sonuç olarak bu tez çalışmasının ortaya koyduğu temel bulgu, Porter'ın dört elmas modelinin İzmir Endüstriyel Havalandırma, İklimlendirme ve Soğutma Kümesinin temel bileşenlerinin etkili olduğudur. Coğrafi olarak tüm firmalar bir arada bulunmasa da birlikte hareket etme özelliğine sahip olmuş ve kümelenme yönünden kurumsallaşma yönünde adım atmıştır.

Yapılan görüşmelerde ülkemizde kümelenme olgusunun henüz tam anlamıyla yasal bir tamamlayıcısı olmadığı belirtilmektedir. Yine de kümelenme konusunda atılan adımlar, firmaların bir yasal dayanağın olmadığına bile neler yapabileceğini açıkça gösterebilmektedir. Kümelenme çalışmalarının bu boyuta gelmesinde, T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının sağladığı Kümelenme Destek Programının, küme yöneticilerinin çabalarının ve firmalar arasındaki güven duygusu ve işbirliği yeteneğinin rolü büyüktür. Ancak yine de bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Bu nedenle kümelerin başarılarının artması ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için kümelenmeye dahil olan firmalara devletin teşvikleri arttırılmalı ve vergi indirimi gibi mali avantajlar sağlanmalıdır. Ayrıca kümeler yasal bir zemine oturtulmalı, tüzel kişilikler kazandırılmalıdır. Küme faaliyetleri de bu tüzel kişilik üzerinden yürütülmelidir.

Kaynakça

Alsaç, F. (2010). *"Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı ve Türkiye İçin Kümelenme Destek Modeli Önerisi"*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Bölgesel Gelişme Ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Planlama Uzmanlığı Tezi, Ankara.

- Arıç, K.H. (2011). “*Ulusal Ve Uluslararası Rekabetin Geliştirilmesinde Kümelenme Politikası: Kayseri Mobilya Sektöründe Bir Uygulama*” Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Kayseri.
- Aziz, K. ve Norhashim, M. (2008), “Cluster-Based Policy Making: Assessing Performance and Sustaining Competitiveness”, Review of Policy Research, Vol. 25, No. 4, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1541-1338.2008.00336.x/abstract>. (Erişim Tarihi: 06.10.2013).
- Başlangıç, S.Ö. (2015). “*Uluslararası Lojistik Uygulamalarında Teslim Şekilleri ve Teslim Şekli Seçimini Etkileyen Unsurların Belirlenmesi*”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Aydın.
- Beyaz Kitap, *Türkiye için Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi*, DPT, 2009.
- Bulu, M., Eraslan, İ.H. ve Barca, M. (2007). “*Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:IX, S.1.
- Bulu, M., Eraslan, İ.H. ve Demir, B. (2011). Kümelenme Yaklaşımı. İ. Bakan, (Ed.), *Çağdaş Yönetim Yaklaşımları: İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar*, içinde (177-199). İstanbul: Yazın Basın Yayın Matbaacılık Trz. Tic. Ltd. Şti.
- Bulu, M., Eraslan, İ.H. ve Kaya, H. (2006). “*Türk Elektronik Sektörünün Rekabetçilik Analizi*”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:5 Sayı:9 Bahar 2006/1 s.49-66.
- Bulu, M., Eraslan, İ.H., ve Şahin, Ö. (2004). *Elmas (Diamond) Modeli İle Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi*, 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Eskişehir.
- Bulu, Melih (2006). Kümelenme Yaklaşımı, <http://www.ostimkumelenme.org/index.php/component/search>, 30.03.2009.
- Çağlar, E., (2006). “*Türkiye’de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri*”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu. Ankara.
- Dilek, A., (2016). “*Endüstriyel Kümelenmenin Karşılaştırmalı Analizi*”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Aydın.
- Eraslan, İ.H. ve Bulu, M., (2008). “*Bolu İli Turizm Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi*”, Seyahat Ve Otel İşletmeciliği Dergisi, Yıl:5 Sayı:1.
- Eraslan, İ.H., Bakan, İ. ve Helvacıoğlu Kuyucu A.D., (2008). “*Türk Tekstil Ve Hazırgiyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi*”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:7, Sayı:13.
- Eraslan, İ.H., Bulu, M. ve Bakan, İ., (2008). “*Kümelenmeler ve İnovasyona Etkisi: Türk Turizm Sektöründe Uygulamalar*”, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, Yıl:5 Sayı:3.
- Eraslan, İ.H., İpçioğlu, İ., Haşit, G. ve Erşahan, B., (2008). “*Bilecik Bölgesi Mermer Sektörünün Uluslar Arası Rekabetçilik Analizi: Sektörel Sorunlar Ve Çözüm*”

Önerileri”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 10.

- Günaydın, D., (2013). “Bölgesel Kalkınma Sürecinde Kümelenmeler: TR31 İzmir Bölgesi Örneği” IAAOJ, Social Science, 1(2),11-47, http://www.academia.edu/13058874/B%C3%96LGESEL_KALKINMA_S%C3%96CREC%C4%B0NDE_K%C3%96MELENMELER_TR31_%C4%B0ZM%C4%B0R_B%C3%96LGES%C4%B0_%C3%96RNE%C4%9E%C4%B0, Erişim Tarihi: 20.12.2014
- Hodgetts, R. M. (1993/2). “Porter’s Diamond Framework in a Mexican Context,” Management International Review; Second Quarter, Vol.33, Special Issue, 41-54.
- Huggins, R. (2008). “The Evolution of Knowledge Clusters: Progress and Policy, Economic Development Quarterly”, 22(4), 277-289.
- İrhan, Bayram. H(2010), Kümelenmenin Teorik Temelleri ve İktisadi Etkileri, Sosyal Bilimler Dergisi(2), 83-88,
- İrhan, H.B. (2010). “Teori ve Uygulamada KOBİ’lerde Kümelenme Sorunu” İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Karataş, N., (2006). “Yeni Bir Kümelenme Modeli Olarak Organize Sanayi Bölgelerinin Yeniden Örgütlenmesi (İzmir- Çiğli AOSB Örneği)”, (Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir.
- Lee T.L., (2006) “Action strategies for strengthening industrial clusters in southern Taiwan”, Technology in Society 28 (2006) 533–552.
- Porter, M. (1990). The Competitive Advantage of the Nations. The Free Press, New York.
- Porter, M. (1998b). On Competition, Harvard Business School , Boston.
- Porter, M.E. (1998a). “Clusters and the New Economics of Competition”, Harvard Business School Pres.
- Rosenfeld, S. A., “Creating Smart Systems A Guide To Cluster Strategies in Less Favoured Regions”, European Union-Regional Innovation Strategies”, April 2002.
- Yalçınkaya, A. ve Adiloğlu, L. (2014) “Havacılıkta Kümelenme Anlayışı ve Eskişehir Havacılık Kümelenmesi Örneği” İşletme Bilimi Dergisi Cilt:2 Sayı:1. S:91-109
- Yıldız, S. Ve Alp, S., (2014) “Bir Kümelenme Örneği Olarak Kars Kaşar Peyniri Endüstri Kümesi”, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 32, Sayı 1, 2014, s. 249-272

E-ISSN:
2547-9628

Strategic Research Academy ©

© Copyright of Journal of Current Researches on Business and Economics is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.